

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam

LATVIJAS REPUBLIKAS
SAEIMA

Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas uzdevumā ekspertu grupa asoc. prof. Roberta Ķīļa vadībā ir izstrādājusi Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas „Latvija2030” projektu. Tā veidošanā aktīvi iesaistījās arī dažādu paaudžu un profesiju cilvēki visā Latvijā, tāpēc īpašs paldies ikvienam, kurš piedalījās projekta „Latvija 2030. Tava izvēle” ietvaros notikušajās diskusijās un forumos, izsakot savu viedokli par Latvijas attīstības stratēģiskajām izvēlēm un iespējamajiem risinājumiem. Stratēģijas uzdevums ir iezīmēt valsts attīstības vadlīnijas un telpisko perspektīvu laika periodam līdz 2030. gadam.

„Latvija2030” tapa plašās diskusijās dažādās Latvijas vietās, internetā un citos medijos, nevis kabinetos vai šaurā ekspertu lokā. Tādēļ, lai arī pasūtījumu šī dokumenta izstrādāšanai veica valsts pārvalde, stratēģijas īpašnieks ir visa Latvijas sabiedrība.

2010. gada jūnijs

Saturs

PAR „LATVIJA2030”	5
Kā veidojās „Latvija2030” Ilgspējības modelis kā atbilde uz globālajiem izaicinājumiem Kapitālu pieeja Stratēģiskie principi Kā lietot „Latvija2030”	
LATVIJAS MĒRĶIS	10
KULTŪRAS TELPAS ATTĪSTĪBA	12
 Kultūras telpas saglabāšana, mijiedarbība un bagātināšana Piederības izjūtas Latvijas kultūras telpai stiprināšana Radošas sabiedrības veidošana	1
ILGTERMIŅA IEGULDĪJUMI CILVĒKKAPITĀLĀ	17
 Cilvēkkapitāla bāzes vērtība un produktivitāte Nodarbinātības programmas darbaspēka līdzdalības palielināšanai Cilvēkkapitāla attīstība un produktivitātes kāpinājums Veselības un sociālo pakalpojumu kvalitāte un pieejamība Depopulācijas risku mazināšana Novecošanās un mājsaimniecību struktūras izmaiņu ietveršana sabiedrisko un sociālo pakalpojumu politikā	2
 Iespēju vienlīdzība un vidusslāņa veidošanās Kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība Resursu pieejamība Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana Īslaicīgās nabadzības amortizācija un nabadzības riska grupas	
PARADIGMAS MAIŅA IZGLĪTĪBĀ	29
 Kvalitatīva un pieejama izglītība mūža garumā Izglītības pieejamība un pārmaiņas izglītības procesa organizācijā Skola kā sociālā tīklojuma centrs Kontekstuāla izglītība un skolotāja profesijas maiņa E-skola un informācijas tehnoloģiju izmantošana Izglītošanās mūža garumā – no pirmsskolas līdz pieaugušo tālākizglītībai	3
INOVATĪVA UN EKOEFEKTĪVA EKONOMIKA	36
 Masveida jaunrade un inovācija Lietotāju virzīta inovācija Atvērtu inovāciju prakse Inovatīva uzņēmējdarbība Plaša jaunrades kultūra	4

Atjaunojama un droša enerģija

Enerģētiskā drošība un neatkarība
Atjaunojamo energoresursu izmantošana un inovācija
Energoefektivitātes pasākumi
Energoefektivitāte un videi draudzīga transporta politika

50

DABA KĀ NĀKOTNES KAPITĀLS

5

Dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīga apsaimniekošana

Dabas kapitāla pārvaldība
Tirgus instrumentu izveide
Dabas aktīvu kapitalizēšana
Ilgspējīga dzīvesveida veicināšana

56

TELPISKĀS ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVA

6

Sasniedzamības uzlabošana

Transporta infrastruktūras plānošana un sabiedriskais transports
Transporta infrastruktūras attīstība
Komunikāciju tīkla attīstība

Apdzīvojums

Attīstības centru izaugsme
Pilsētu un lauku mijiedarbība
Attīstības centru funkcionālais tīkls

Nacionālo interešu telpas

Lauku attīstības telpa
Baltijas jūras piekraste
Rīgas metropoles areāls
Austrumu pierobeža
Izcili dabas, ainavu un kultūrvēsturisko teritoriju areāli

83

INOVATĪVA PĀRVALDĪBA UN SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBA

7

Sociālā kapitāla vērtības pieaugums

Sabiedrības līdzdalība politikas veidošanā
Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija
E-pārvaldība un sabiedriskā inovācija

88

ĪSTENOŠANA UN INDIKATORI

Stratēģijas īstenošana kā izaicinājums
Īstenošana vienotas attīstības plānošanas sistēmas ietvaros
Attīstības prioritāšu un budžeta plānošanas sasaiste
Ilgspējīgas attīstības īstenošanas un uzraudzības process
Indikatori

95

TERMINI UN SAĪSINĀJUMI

Par „Latvija2030”

Kā veidojās „Latvija2030”

- (1) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam jeb „Latvija2030” projekta izstrāde ir bijis vairāk kā divu gadu ilgs ekspertu darbs un plašs sabiedrības līdzdalības process. Tas ir bijis nopietns izaicinājums asoc. prof. Roberta Kīļa vadītajai redakcijas grupai, kā arī izstrādes procesa virzītājam – Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai un tās sadarbības partneriem, jo pirmo reizi valsts attīstības plānošanā ir piedalījušies gan zinātnieki un eksperti, gan arī vairāki tūkstoši dažādu paaudžu un profesiju cilvēki visā Latvijā. „Latvija2030” izstrādes process ir bijusi unikāla prakse kā satura, tā formas un mērķu ziņā – aktīva sabiedriskās domas un noskaņojuma izmantošana, plašas ekspertu un interesentu diskusijas, aktīva jauniešu līdzdalība. Apstākļos, kad sabiedrības viedokļi daudzos jautājumos radikāli atšķiras un nenosveras par labu pārliecinošam vairākumam, sabiedriskās debates ir īpaši svarīgas. Turklāt, tik lielam cilvēku skaitam tieši un personiski līdzdarbojoties nākotnes redzējuma formulēšanā, pakāpeniski veidojas sabiedrības kā stratēģijas līdzīpašnieka sajūta – viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem stratēģijas sekmīgai īstenošanai.
- (2) Darbs pie stratēģijas sākās 2007. gada vasarā ar analīzi par globālās attīstības tendencēm un to ietekmi uz Latviju. Pamatziņojumā par esošo situāciju un resursu izmantošanu Latvijā tika publicēti pētījumu rezultāti un galvenie secinājumi, bet atsevišķi temati un problēmas tika padziļināti pētīti, apspriesti ekspertu „prāta vētrās” un atspoguļoti atsevišķos analītiskajos ziņojumos. Rezultātā izkristalizējās vairākas Latvijas nākotnei būtiskas stratēģiskās izvēles jeb dilemmas. To apspriešana notika plašā sabiedrības lokā reģionālajos forumos „Latvija 2030. Tava izvēle”, jauniešu diskusijās, kā arī ar masu mediju un interneta starpniecību. Sabiedrības izvēle un viedokļu dažādība kalpoja par pamatu četru iespējamo Latvijas attīstības scenāriju veidošanai, kas arī tika plaši apspriesti.
- (3) Tik plaša sabiedrības līdzdalība valsts līmeņa dokumenta izstrādē ir jauna pieredze Latvijai un iezīmē jaunu veidu, kā sabiedrība var piedalīties politikas veidošanā. Īpaši jāatzīmē jauniešu aktīva iesaistīšanās dilemmu un scenāriju apspriešanā un sava Latvijas nākotnes redzējuma veidošanā. Jauninājums ir arī neatkarīgu ārzemju ekspertu iesaiste stratēģijas ziņojumu un izstrādes procesa izvērtēšanā (*peer review*) – pieci starptautiski atzīti dažādu jomu eksperti no Šveices, ASV, Beļģijas, Lielbritānijas un Jaunzēlandes sniedza konsultatīvu atbalstu un vērtēja redakcijas grupas veikumu.
- (4) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas pamatuzstādījumi tika prezentēti nacionālajā forumā „Atspēriens. Latvija 2030” 2008. gada oktobrī. Ekspertu diskusijās izteiktie un vairāk kā 800 foruma dalībnieku atbalstītie priekšlikumi tika izmantoti, veidojot stratēģijas pirmo redakciju, kuras sabiedriskā apspriešana notika 2009. gada vasarā.
- (5) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju kā galveno valsts ilgtermiņa attīstības plānošanas dokumentu apstiprina Latvijas Republikas Saeima.

Ilgospējības modelis kā atbilde uz globāliem izaicinājumiem

- (6) Ilgtspējīgas attīstības pamatideja aicina apmierināt esošās paaudzes vajadzības, līdzsvarojot sabiedrības labklājības, vides un ekonomiskās attīstības intereses, vienlaikus nodrošinot vides prasību ievērošanu un dabas daudzveidības saglabāšanos, lai nemazinātu nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas.
- (7) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija tika veidota, vispirms analizējot un apzinoties ar globāliem procesiem saistītās pārmaiņas:
  - a) demogrāfiskās izmaiņas – iedzīvotāju skaita samazināšanās un novecošanās;
  - b) globalizācija ekonomikā un inovatīvās ekonomikas attīstība;
  - c) darba tirgus dinamika un pieprasījums pēc jaunām kompetencēm un iemaņām;
  - d) klimata izmaiņas, bioloģiskās daudzveidības un dabas kā dzīves vides apdraudētība;
  - e) augošs pieprasījums pēc enerģijas resursiem un enerģētiskā drošība;
  - f) demokrātiskās pārstāvniecības institūciju krīze un jaunu sabiedriskās līdzdalības formu veidošanās;
  - g) globālā vidusslāņa attīstība un relatīvo nabadzības risku pieaugums;
  - h) urbanizācija, pilsētu izplešanās, reģionu pozicionēšanās.
- (8) ANO un Eiropas Savienības (turpmāk tekstā – ES) dalībvalstis ir vienojušās, ka ilgtspējības modelis ir atbilde uz globālajām pārmaiņām.¹ Ilgtspējīga attīstība ir sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības, nodrošina vides prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas, un saglabājot bioloģisko daudzveidību. Plašākā izpratnē ilgtspējīgas attīstības modelis tika formulēts 1992. gada ANO samitā Riodežaneiro.
- (9) Ilgtspējības modeļa ietvaros vienīgā iespēja veiksmīgi atbildēt uz globālajiem izaicinājumiem ir veidot tādu attīstības politiku, kur nepieciešamība veicināt ekonomisko izaugsmi, uzlabot ikviena sabiedrības locekļa dzīves kvalitāti, nepieciešamība nodrošināt sociālo saliedētību un drošību, kā arī nepieciešamība nosargāt ekoloģisko vidi nākamajām paaudzēm būtu līdzsvarā.
- (10) Vides, sociālie un ekonomiskie jautājumi ir savstarpēji cieši saistīti un jārisina vienoti, neatrauti cits no cita. Stratēģijas „Latvija2030” uzdevums ir atrast veidu, kā pārdomāti lietot un attīstīt valsts nacionālo bagātību jeb kapitālu, lai nodotu to nākamajām paaudzēm pavairotu, nevis noplicinātu.

Kapitālu pieeja

- (11) Kapitāla jēdziens stratēģijā tiek lietots plašā izpratnē un ietver elementus, ko tiešā veidā ir grūti izteikt naudā. Mūsu galvenais kapitāls ir cilvēki – viņu spējas, zināšanas un talanti. Mūsu kapitāls ir Latvijas daba, vide un telpa. Arī kultūras mantojums un radošums, spēja sadarboties un kopā izdarīt to, ko nav iespējams paveikt katram atsevišķi, ir mūsu kapitāls un izaugsmes resurss.

---

¹ Būtiskākie starptautiskie dokumenti, kuros formulētas ilgtspējības modeļa pamatnostādnes, ir 1987. gadā publicētais Pasaules vides un attīstības komisijas (sauktas arī par Brundlandes komisiju) ziņojums „Mūsu kopējā nākotne” (*Our Common Future*), 1992. gadā Riodežaneiro pieņemtais ANO ilgtspējīgas attīstības Rīcības plāns 21. gadsimtam (*Agenda 21*) un 2001. gadā Gēteborgā formulētā un vēlāk 2006. gadā precizētā ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģija. „Latvija2030” izstrāde notika, ņemot vērā šos starptautiskos dokumentus.

- (12) Kopumā Latvijas rīcībā esošie resursi ir daudzveidīgi un labā stāvoklī, tomēr mums nav veicies ar to maksimāli efektīvu un ilgtspējīgu izmantošanu. Ja mēs izglītojam savus bērnus, bet viņiem jādodas prom, lai savu spēju un talantu pielietojumu meklētu citās zemēs, tā ir kapitāla izšķērdēšana. Mūsu daba ir bagāta un tīra, bet nepietiekami novērtēta un neproduktīvi izmantota. Arī Latvijas vieta pasaules kartē ir veiksmīga, tomēr tās vietas kapitāls ir vāji izmantots. Ja nesāksim rūpēties par savu kapitālu pārdomātu izmantošanu, globalizācijas spiediena ietekmē tie nenovēršami samazināsies – spējīgie un talantīgie cilvēki aizbrauks, tīro un bioloģiski daudzveidīgo dabu noplicinās īstermiņa peļņas pasākumi, Rīgas kā potenciālas metropoles lomu pārņems tuvāko kaimiņvalstu lielpilsētas, bet ekonomiskās aktivitātes aizvirzīsies uz citiem reģioniem.
- (13) Izmantojot kapitālu pieeju, „Latvija2030” sniedz vērtējumu par mūsu rīcībā esošo resursu pašreizējo stāvokli un piedāvā redzējumu, kā tos vislabāk likt lietā, atbildot uz globālajiem izaicinājumiem.
- (14) Pirmkārt, ir jāapzinās nenovēršamās globālās tendences – mūsu sabiedrība noveco, globālā ekonomika mainās un kļūst visaptveroši inovatīva, publiskās pārvaldības ierastās formas pārdzīvo dziļas izmaiņas, bet enerģijas resursu cenas un pieejamība lielā mērā sāk noteikt sabiedrības dzīvi jau mājsaimniecību līmenī. Otrkārt, jāsaprot, kā šīs tendences ietekmē Latviju – ar kādiem izaicinājumiem un draudiem jārēķinās un kādas iespējas mums paveras. Treškārt, pamatojoties uz mūsu resursu bāzes vērtību, jāmeklē risinājumi, kas samazina draudus, maksimāli izmanto iespējas un pārvērš par jaunām iespējām to, ko nereti esam uzskatījuši par draudiem.
- (15) Tādējādi Latvijas ilgtspējīgas attīstības kodols ir cilvēka, ekonomiskā, sociālā un dabas, tostarp vietas un telpas, kapitālu produktivitātes kāpināšana, atbildot uz globālo tendenču izaicinājumiem.

Stratēģiskie principi

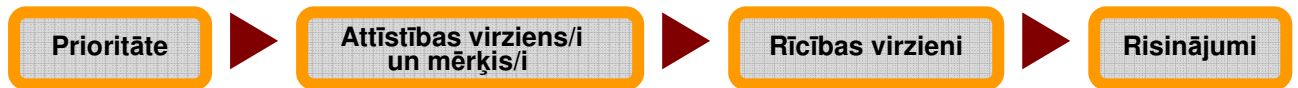
- (16) Ņemot vērā globālās tendences un rūpīgi izvērtējot Latvijas resursus un to izmantojumu, ir iespējams noteikt galvenos stratēģiskos principus, kuru ievērošana var būtiski palielināt Latvijas ilgtspējīgas attīstības iespējas.
- (17) **Jaunrade.** Cilvēkkapitāls ir Latvijas svarīgākais resurss, savukārt jaunrade – viens no būtiskākajiem attīstības dzinūļiem. Jaunrade izriet no spējas radīt jaunas idejas, jēdzienus, metodes, rīcības formas vai arī sasaistīt esošās idejas, konceptus, metodes un rīcības jaunā veidā. Tā nav vienīgi t.s. radošo profesiju – dzejnieku, komponistu, rakstnieku, amatnieku, mākslinieku – specifika. Jaunrade kā stratēģisks princips ir jāsaprot pēc iespējas plaši, attiecinot to ne tikai uz kultūru un zinātni, bet jebkuru sabiedriskās un saimnieciskās dzīves sfēru. Jaunrades rezultātā radīts komerciāls produkts vai pakalpojums ir nākotnes globālās ekonomikas pamats.
- (18) **Tolerance.** Globalizācijas ietekmē turpina palielināties cilvēku, ideju un resursu kustība pāri valstu robežām. Latvija ir maza valsts, tādēļ tās sabiedrībai jāspēj būt pozitīvi atvērtai pārmaiņām un ārējām ietekmēm, kā arī jāprot tās izmantot savā labā. Tolerance princips ietver atvērtību un cieņu pret dažādām kultūrām un dzīvesveidiem. Tolerance paredz visu veidu sociālās atstumtības un diskriminācijas mazināšanu, ieskaitot ienākumu nevienlīdzību, vecuma un dzimuma diskrimināciju darba tirgū, etniskos aizspriedumus un lingvistiskās institucionālās barjeras.
- (19) **Sadarbība.** Ilgtspējas modelis prasa integrēti risināt ekonomikas, vides un sociālos jautājumus, tāpēc sadarbība ir īpaši svarīgs princips. Horizontāla sadarbība, piemēram,

starp pilsētām, dažādu nozaru institūcijām vai dažādu sfēru sabiedriskām organizācijām, ļauj jaunus veidos kombinēt katram pieejamos resursus un kopīgi risināt problēmas, kas sniedzas pāri atsevišķu spēlētāju ietekmes robežām. Vertikāla sadarbība, piemēram, starp valsts, reģionālā un vietējā līmeņa institūcijām, pašvaldībām un iedzīvotāju kopienām, dod iespēju pieņemt efektīvākus lēmumus un atrast optimālākos risinājumus. Lai elastīgi un ātri reaģētu uz jaunām situācijām, nepieciešama tāda institucionālā, uzņēmējdarbības un akadēmiskā vide, kur atsevišķas institūcijas spēj efektīvi un radoši sadarboties.

- (20) **Līdzdalība.** Vienlaikus ar līdzsvarotu ekonomikas, sociālo un vides aspektu ievērošanu, ilgtspējīga attīstība pieprasa arī zināmu attieksmes un paradumu maiņu, kā arī sabiedrības aktīvu iesaisti. Tikai ar aktīvu sabiedrības lielākās daļas līdzdarbošanos politikas veidošanas un īstenošanas procesā, kultūras un mākslas jomās, un iedzīvotāju vietējās kopienas aktivitātēs ir iespējams rast optimālus risinājumus dažādām situācijām, veicināt sabiedrības saliedētību un informētību.

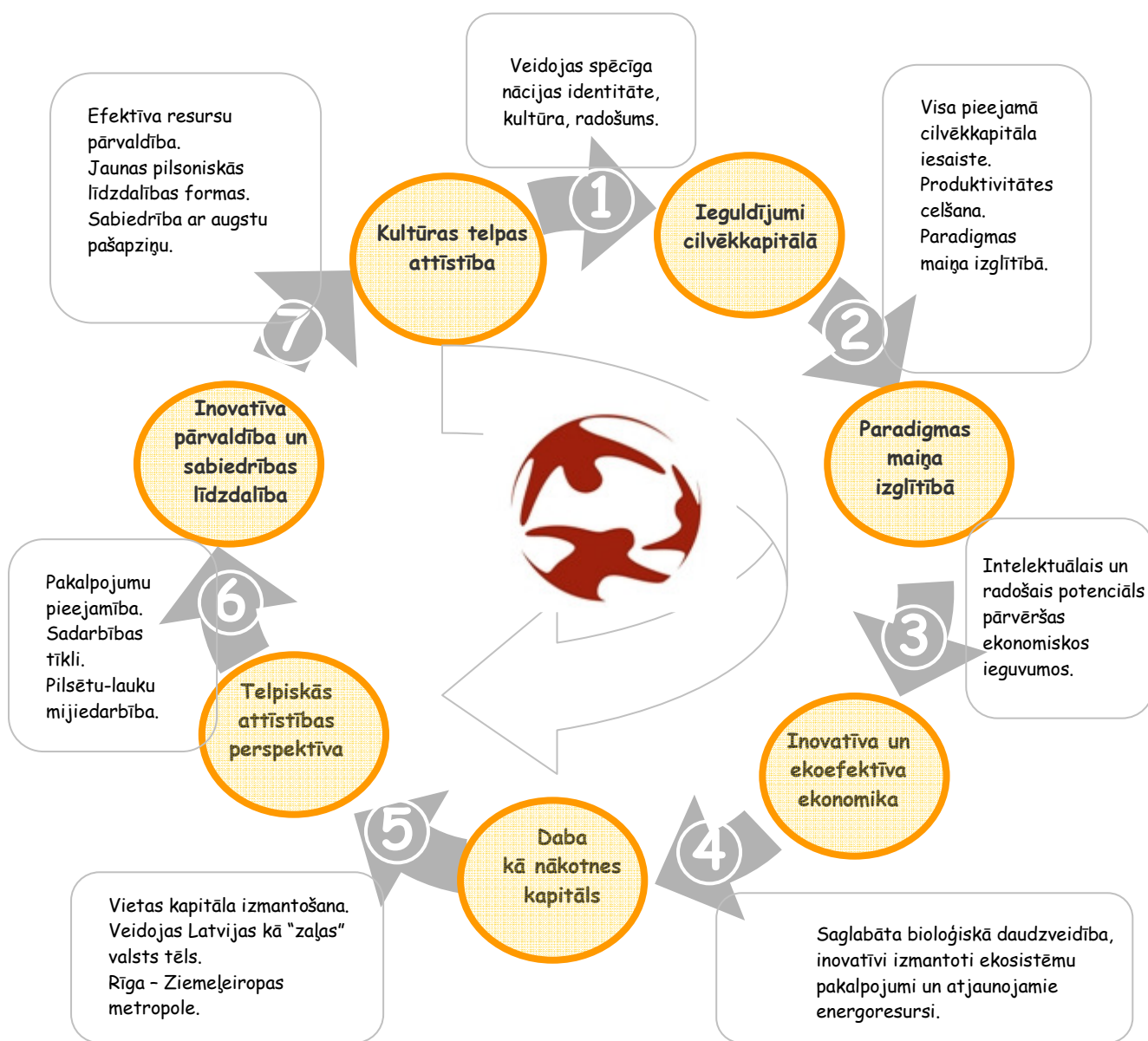
Kā lietot „Latvija2030”

- (21) Stratēģiju izstrāde bieži sākas ar vīziju – redzējumu par vēlamo stāvokli, kura sasniegšanai nepieciešams secīgs soļu plāns. Savukārt „Latvija2030” tika izstrādāta, par pamatu stratēģijas prioritāšu noteikšanai izmantojot kapitālu pieeju. Noteiktās prioritātes ir izklāstītas septiņās nodaļās. Katra no septiņām prioritātēm ietver vienu vai vairākus galvenos attīstības virzienus un atbilstoši definētus ilgtermiņa mērķus. To sasniegšanai ir noteikti ilgtermiņa prioritārie rīcības virzieni, kā arī ieteikti iespējamie risinājumi katra rīcības virziena īstenošanai.

- (22) Katra ilgtermiņa attīstības virziena izklāstā ievērota vienota, izstrādes metodei atbilstoša apraksta secība: pirmkārt, analizētas attiecīgā kapitāla attīstības tendences un riski ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā un pasaulē, un, otrkārt, apzinātas Latvijas nākotnes attīstības iespējas un izaicinājumi. Ņemot vērā, ka „Latvija2030” ir ilgtermiņa attīstības plānošanas jeb vadlīniju dokuments, katram attīstības virzienam stratēģijā ir iezīmēti prioritārie, nevis vienīgie iespējamie rīcības virzieni. Arī piedāvātie iespējamie risinājumi ir vairāki, nereti atsaucoties uz citviet pasaulē izmantotu pieredzi. Stratēģijas īstenošanas procesā netiek izslēgta citu savietojamu un nepretrunīgu rīcības virzienu un risinājumu izvēle un izmantošana, ja tie veicina nosprausto mērķu sasniegšanu.
- (23) Stratēģijas būtiska un neatņemama sastāvdaļa ir Latvijas telpiskās attīstības perspektīva, kur aplūkota Latvijas ilgtermiņa attīstība no vietas kapitāla izmantošanas viedokļa. Telpiskās attīstības perspektīvas uzdevums ir iezīmēt integrētu skatījumu valsts teritorijas līdzsvarotai un ilgtspējīgai attīstībai, lai Latvijas galvenās vērtības, resursi un priekšrocības tiktu izmantotas visefektīvākajā veidā.
- (24) Dokumenta pēdējās divas nodaļas veltītas Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam īstenošanai. Atbilstoši „Latvija2030” prioritātēm un galveno attīstības virzienu mērķiem ir noteikti sasniedzamie rezultatīvie rādītāji. Stratēģijas īstenošanas un uzraudzības institucionālais modelis paredz gan institūciju iesaisti un atbildību, gan sabiedrības līdzdalību.

Prioritāšu izvēles principi un savstarpējā mijiedarbība

Latvijas mērķis

(25) *2030. gadā Latvija būs plaukstoša aktīvu un atbildīgu pilsoņu valsts. Ikviens vares justies drošs un piederīgs Latvijai, šeit katrs vares īstenot savus mērķus. Nācijas stiprums sāksies mantotajās, iepazītajās un jaunradītajās kultūras un garīgajās vērtībās, latviešu valodas bagātībā un citu valodu zināšanās. Tas vienos sabiedrību jaunu, daudzveidīgu un neatkarotāmu vērtību radīšanai ekonomika, zinātne un kultūra, kuras novērtēs, pazīs un cienīs arī ārpus Latvijas.*

(26) *Rīga būs nozīmīgs kultūras, tūrisma un biznesa centrs Eiropā. Pilsētu un lauku partnerība nodrošinās augstu dzīves kvalitāti visa Latvijas teritorijā.*

(27) *Latvija – mūsu mājas – zāla un sakopta, radoša un erti sasniedzama vieta pasaules telpā, par kuras ilgtspējīgu attīstību mēs esam atbildīgi nākamajai paaudzībai.*

(28) Iezīmējot Latvijas ilgtspējīgas attīstības mērķus un galvenos rīcības virzienus tuvākajiem 20 gadiem, stratēģija vēršas pie dažādām sabiedrības grupām – iedzīvotājiem, mājsaimniecībām, valsts pārvaldes un privātā sektora. Tā aicina izvērtēt mūsu līdzšinējās darbības un pieejamos resursus no ilgtspējīgas attīstības viedokļa un rīkoties tā, lai 2030. gadā mēs, mūsu bērni un mazbērni vēlētos dzīvot Latvijā un lepotos ar to.

(29) Stratēģija „Latvija2030” kā metodi izmanto kapitālu – nacionālo bagātību jeb vērtību – pieeju. Apzinot globālās attīstības tendences un izaicinājumus, stratēģija nosaka Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritātes un iesaka risinājumus efektīvai un ilgtspējīgai mūsu rīcībā esošā kultūras, dabas, ekonomikas un sociālā kapitāla izmantošanai, jo īpaši izceļot Latvijas pamatvērtību – cilvēkkapitālu.

(30) Pirmā prioritāte ir Latvijas kultūras telpas attīstība, jo stipras un radošas nācijas identitāte sākas mūsu unikālajās, mantotajās un jaunradītajās materiālajās un garīgajās vērtībās. Tā vieno un saliedē sabiedrību jaunu ekonomisku, sociālu un kultūras vērtību radīšanai, kuras novērtē un pazīst arī pasaulē.

(31) Cilvēku skaitam samazinoties un sabiedrībai novecojot, ir svarīgi nesamazināt cilvēkkapitāla bāzes vērtību un palielināt tā produktivitāti. Investīcijas cilvēkkapitālā ir prioritārs ilgtermiņa uzdevums, lai nodrošinātu visa potenciālā cilvēkresursa, jo īpaši nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu, līdzdalību darba tirgū, uzlabotu veselības, sociālās aprūpes un sociālās drošības, kā arī mūžizglītības sistēmu pakalpojumus un efektivitāti.

(32) Lai vairotu mūsu rīcībā esošo cilvēkkapitālu un pilnvērtīgi izmantotu citus – kultūras, dabas vai ekonomiskos – resursus, nepieciešama paradigmas maiņa izglītībā. Kvalitatīva, visa mūža garumā pieejama un uz radošumu orientēta izglītība ir 21. gadsimta nepieciešamība – tā ļauj reaģēt uz globālās konkurences un demogrāfijas izaicinājumiem un ir viens no priekšnoteikumiem ekonomikas modeļa maiņai.

(33) Inovatīvas, ecoefektīvas un konkurētspējīgas ekonomikas centrā jābūt uzņēmībai un uzņēmējdarbību atbalstošai videi. Atbalsts jaunu ideju radīšanai un komercializēšanai, zināšanu pārnese un lietotāju virzīta pētniecība, pasaules līmeņa zinātne, inovācijas un pāreja uz preču un pakalpojumu radīšanu ar zemu oglekļa emisijas un energoietilpības līmeni, atjaunojamo energoresursu izmantošana un tehnoloģiju attīstība, veselīga pārtika un ekosistēmas pakalpojumu komercializēšana ir tikai daži no perspektīvajiem ekonomikas attīstības virzieniem.

- (34) Latvijas dabas resursu vērtība un dabiskās vides pieejamība sniedz unikālu iespēju attīstīt „zaļo” ekonomiku un ilgtspējīgu patēriņu, veidot un saglabāt Latvijas kā „zaļas” valsts tēlu – valsts starptautiskās atpazīstamības būtisku sastāvdaļu.
- (35) Līdzās dabas kapitālam nepietiekami novērtēts un izmantots ir arī Latvijas vietas kapitāls. Izdevīgais ģeogrāfiskais novietojums, apdzīvojuma struktūra un sasniedzamība var kļūt par svarīgu valsts attīstības un konkurētspējas priekšrocību. Rīgai jāklūst par nozīmīgu kultūras, biznesa un tūrisma centru Ziemeļeiropā, savukārt, īstenojot valsts teritorijas policentriskas attīstības modeli, jāpalielina nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centru potenciāls un pilsētu loma. Pilsētu un lauku funkcionālai sasaistei kļūstot ciešākai, veidosies savstarpēji papildinoša pilsētu un lauku mijiedarbība. Neatkarīgi no ģeogrāfiskās atrašanās vietas, teritoriju konkurētspēju un pievilcību noteiks to iespējas piedāvāt kvalitatīvu un pievilcīgu dzīves vidi, kā arī plašu sabiedrisko pakalpojumu klāstu.
- (36) Zemas sociālā kapitāla vērtības apstākļos, kad cilvēki uzticas un labprātīgi sadarbojas tikai šauru grupu ietvaros, netic kolektīviem mērķiem un darbībai, arī citi kapitāli netiek pilnīgi un produktīvi izmantoti. Tāpēc inovatīva pārvaldība un sabiedrības aktīva piedalīšanās politikas un svarīgu lēmumu veidošanā ir reizē prioritāte un nopietns izaicinājums valsts pārvaldei, sociālajiem partneriem, organizētajai pilsoniskajai sabiedrībai un ikvienam cilvēkam.
- (37) Līdzdalība ir viens no četriem stratēģijā „Latvija2030” īpaši uzsvērtajiem principiem līdzās jaunradei, tolerancei un sadarbībai, un no šo vērtību iedzīvināšanas mūsu domāšanā un rīcībā būs atkarīga sekmīga Latvijas attīstība. Šo principu iedzīvināšana sākas jau „Latvija2030” izstrādes procesā, un tā jāturpina, stratēģiju īstenojot.
- (38) „Latvija2030” ir iespēja vienoties par to, kādā Latvijā gribam dzīvot, kādi lēmumi mums jāpieņem šodien, lai varētu dzīvot labāk rīt. Tieši šobrīd ir jāizlemj, vai mēs kā sabiedrība un katrs cilvēks kā indivīds gribam dzīvot, strādāt un domāt „pa vecam” vai esam gatavi mainīties, meklēt jaunus risinājumus un īstenot drosmīgus mērķus.

Kultūras telpas saglabāšana, mijiedarbība un bagātināšana

Mērķis

Saglabāt un attīstīt Latvijas kultūras kapitālu un veicināt piederības izjūtu Latvijas kultūras telpai, attīstot sabiedrības radošumā balstītu konkurētspējīgu nacionālo identitāti un veidojot Latvijā kvalitatīvu kultūrvidi.

Tendences un izaicinājumi: globālās ekonomikas paradigmas maiņa un konkurētspējīga nacionālā identitāte

- (39) Pasaules un Eiropas kultūras daudzveidības kontekstā Latvijai ir svarīgi saglabāt un attīstīt savu identitāti, valodu, nacionālās kultūras vērtības un dzīvesveidu, kas veido Latvijas kultūras telpu, vienlaikus radoši izmantojot citu kultūru auglīgo ietekmi un bagātinot cilvēces kultūras mantojumu.
- (40) Pasaules ekonomikas attīstība 20. gadsimtā ir veicinājusi patērētājsabiedrības veidošanos. Savukārt 21. gadsimta sākuma globālā krīze, pieejamo dabas resursu straujā izsīkšana, klimata izmaiņas, dzīves līmeņa polarizēšanās un nevienlīdzības pastiprināšanās arvien skaidrāk iezīmē patērieciskā labklājības modeļa strupceļu jau drīzā nākotnē un tā nesavienojamību ar ilgtspējīgu attīstību.
- (41) Latvijas nākotne ir jāveido uz tādu vērtību pamata, kas neprasa fizisko resursu tālāku intensīvu izmantošanu, bet sakņojas ilgtspējas potenciālā. Tieši kultūra ir viens no resursiem ar neierobežotu ilgtspējas potenciālu. Kultūra ietver sevī mantotās, cauri laikiem saglabājušās kultūras vērtības, attīstās un turpina veidot nācijas identitātes kodolu. Tādas vērtības kā radošums, zināšanas, atvērtība jaunajam un tieksšanās uz izcilību vairo ikviena cilvēka un Latvijas kopējo cilvēkkapitāla vērtību. Savukārt jaunrade, tolerance, sadarbība un līdzdalība veicina sabiedrības saliedētību, drošību un kultūras daudzveidību.
- (42) Globālā tirgus iespaidā pasaules kultūras daudzveidība ir apdraudēta, tādēļ ir pieņemta UNESCO Konvencija par kultūras izpausmju daudzveidības aizsardzību un veicināšanu, kam līdz ar citām ES valstīm 2007.gadā pievienojusies arī Latvija un Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību. Konvencija uzsver ikvienas valsts pienākumu saglabāt un attīstīt savu kultūras identitāti, vienlaikus veicinot cieņu pret citām kultūrām, sekmējot kultūru mijiedarbību un savstarpējo bagātināšanos.
- (43) Nākotnē reģioni un valstis, kas nostiprinās un attīstīs savu identitāti, iegūs svarīgu salīdzinošo priekšrocību globālajā sacensībā, jo arvien lielāka vērtība būs atšķirīgajam un savdabīgajam. Šādā kontekstā Latvijai ir svarīgi saglabāt un attīstīt savu identitāti, valodu, nacionālās kultūras vērtības un tās kultūras telpai raksturīgo dzīvesveidu, lai, radoši

izmantojot citu kultūru auglīgo ietekmi un veicinot atvērību, stiprinātu valsts konkurētspējas potenciālu.

- (44) Vienlaikus ir jāapzinās, ka kultūras identitāti veido ne tikai etniskas izcelsmes vērtības. Latvijas kultūrvēsturiskā attīstība liecina, ka tās kultūras kapitāls - Dziesmu svētki, Latvijas kultūrainavai raksturīgie muižu ansambļi, vēsturiskie pilsētu centri, nacionālā profesionālā māksla un literatūra u.c. - ir attīstīties, uzņemot sevī un radoši transformējot dažādu Eiropas kultūru ietekmes.
- (45) Eiroparometra 2007. gadā veiktais pētījums „Eiropas kultūras vērtības”² raksturo Latviju kā kultūras ziņā aktīvu valsti, kas ir atvērta Eiropas kultūras vērtībām un komunikācijai ar citu valstu kultūrām. Vairāk nekā divas trešdaļas (77%, t.i. tikpat, cik vidēji ES) aptaujāto Latvijas iedzīvotāju atzīst kultūru par sev nozīmīgu jomu.
- (46) Kultūras kapitāla nozīmes palielināšanos ir būtiski ietekmējušas pārmaiņas globālajā ekonomikā – pārorientēšanās no resursus tērējošas industrijas uz radošo industriju, kuras pamatresurss un konkurētspējas avots ir cilvēka radošums, iztēle, intuīcija – īpašības, kuru galvenā veidotāja ir kultūra. Analītiski pētījumi par kultūras ietekmi uz radošumu³ apstiprina, ka Eiropai ir potenciāls kļūt par radošuma un radošās uzņēmējdarbības centru pasaules mērogā, par vietu, kur tiek kopta oriģinalitāte un atšķirība. Tieši Eiropā ir vislielākie kultūras kapitāla resursi – bagātīgs kultūrvēsturiskais mantojums un inovatīva kultūras industrija, labākās mākslas, dizaina un mūzikas skolas, muzeji un unikāli festivāli. Eiropā strādā pasaules labākie radošie profesionāļi – arhitekti, dizaineri, reklāmas speciālisti. Latvija ir neatņemama Eiropas kultūras telpas sastāvdaļa.
- (47) Lai iedarbinātu kultūras kapitālu, nepieciešama paradigmas maiņa izglītībā – pāreja no izglītības sistēmas, kas vērsta galvenokārt uz loģisko domāšanu un intelektu, uz tādu, kas stimulē iztēli, intuīciju, emocijas, radošas idejas, attīsta kritisko domāšanu un spēj ģenerēt jaunas vīzijas un vērtības. Praksē tas nozīmē valstī radīt tādu vidi, kas veicina radošumu.
- (48) Būtiskas pārmaiņas mūsdienu pasaulē ienesis internets, veidojot jaunu, visu pasauli aptverošu virtuālo kultūras telpu un jauna veida sociālos tīklus. Tas pārveido sabiedrības struktūru, padara to atvērta gan sadarbībai, gan citām kultūrām un vērtībām. Digitālā sabiedrībā neierobežotam cilvēku skaitam paveras jaunas komunikācijas iespējas, ērta piekļuve kvalitatīviem sabiedriskajiem pakalpojumiem. Īpaši jauniešu vidē internets kļuvis par nozīmīgu dzīves telpu, kurā indivīds pavada lielu daļu sava laika. Jaunās tehnoloģijas dod iespēju virtuālo realitāti izmantot arī kultūras pieejamības uzlabošanai: latviskās kultūras telpas virtuālai paplašināšanai, kultūras mantojuma vērtību saglabāšanai un izplatīšanai, jaunu kultūras produktu un pakalpojumu radīšanai, kā arī kultūrizglītībai. Pēdējos gados Latvijā aktīvi tiek īstenota kultūras institūciju informatizācija un kultūras produktu digitalizācija⁴. Bibliotēkas veidojas par pašvaldību un vietējās sabiedrības kompetenču centriem, kas veic kultūras, mūžizglītības un informācijas centru funkcijas. Arvien lielāks izaicinājums ir digitālās plaisas mazināšana starp jaunāko un pārējām paaudzēm. Tas tiešā veidā ietekmē tradīciju un vērtību pārmantošanu no paaudzes paaudzē.
- (49) 21. gadsimtā pilsētas kļūst par sinonīmu civilizācijai, pilsoniskai pārvaldībai un progresam. Latvijā, līdzīgi kā citur Eiropā, jau pašlaik gandrīz 3/4 iedzīvotāju dzīvo pilsētās, tomēr

² European Cultural Values. Special Eurobarometer 278 Report 2007.

³ The Impact of Culture on Creativity. A study prepared for the European Commission. June 2009, KEA.

⁴ Tiek īstenoti vairāki informācijas tehnoloģijas projekti – Valsts vienotās bibliotēkas informācijas sistēmas (VVBIS) izveide, kas turpinās „Trešā tēva dēla” projektā un nodrošina sabiedrībai pieeju bezmaksas internetam; tiek veidots Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs (MNKK), Vienotā valsts arhīvu informācijas sistēma (VVAIS). Eiropas digitālās bibliotēkas EUROPEANA ietvaros tiek veidota Latvijas digitālā bibliotēka „Letonika”, bet Latvijas digitālā kultūras karte nodrošina sabiedrībai kultūras statistikas pieejamību digitālajā telpā. Saskaņā ar CSP datiem 2008. gadā bibliotēka ieņēma pirmo vietu starp publiskām interneta lietošanas vietām, apsteidzot interneta kafējnīcas.

urbānās kultūras pieredze mūsu valstī ir salīdzinoši maza, un mentāli latviešos joprojām ir dzīva lauku un zemniecības pasaules izjūta.

- (50) Pilsētās koncentrējas ne tikai kultūras, sociālā un ekonomiskā kapitāla potenciāls, bet spēcīgāk izteiktas arī sabiedrības ēnas puses, piemēram, noziedzība, nabadzība, ietekmējot pilsētu kultūras attīstību. Urbanizācija izpaužas gan kā masu un ielas kultūra, gan inovatīvi un kvalitatīvi mūsdienu kultūras produkti, liecinot par radošās industrijas veidošanos un potenciālu. Pilsētas ir migrācijai pakļauti centri, kur attīstās arī tādas mūsdienās nozīmīgas kultūras vērtības kā tolerance un pilsoniskā apziņa. Pilsētas visā pasaulē pamazām atsakās no bezpersoniskuma, ko veido tipveida arhitektūra un starptautisku zīmolu veikali, un sāk aktīvāk veidot savu individuālo stilu un „seju”, izmantojot kultūras mantojumu un pilsētas iedzīvotāju radošumu. Valstis arvien vairāk sāk konkurēt savā starpā ar pilsētu starpniecību, un Rīgai ir salīdzinoši lielas priekšrocības ne tikai Baltijas jūras reģiona, bet arī Eiropas kontekstā.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Piederības izjūtas Latvijas kultūras telpai stiprināšana

- (51) Latvijas iedzīvotājiem ir kopīgs materiālais un nemateriālais kultūras mantojums, kas uzkrāts gadsimtiem ilgā radošā darbā. Kultūra nosaka pamatu tam, kas mēs esam un kas gribam būt. Kopīgs kultūras mantojums, valoda, tradīcijas un vērtību izpratne ir galvenie komponenti, kas nodrošina piederības izjūtu noteiktai kopienai un veicina sabiedrības saliedētību. Plašā nozīmē kultūra ir vērtību sistēma, kas ir identitātes un indivīda, kopienas, nācijas dzīvesveida pamatā. Vienlaikus kultūra ir arī mehānisms šo vērtību veidošanai, analīzei un nodošanai tālāk, veidojot Latvijas kultūras telpas ilgtspēju.

Radošas sabiedrības veidošana

- (52) Radošs indivīds un sabiedrība, kas spēj novērtēt un izmantot savu radošo potenciālu, ir galvenie attīstības virzītājspēki. Tikai šāda sabiedrība spēj domāt un rīkoties ilgtspējīgi. Tik mazā valstī kā Latvija katrs radošs cilvēks ir no svara. Jo lielāks ir sabiedrības un kultūras kapitāla ieguldījums cilvēkos, jo lielāka pievienotā vērtība ir viņu darbam. Radošā sabiedrībā kultūras kapitālam ir nozīmīga loma personības izaugsmē, ne tikai radot ekonomiski aktīvu patērētāju, bet arī radoši aktīvu uzņēmēju, tāpēc svarīgi veicināt radošumu kā galveno konkurētspējas faktoru.
- (53) Otrs svarīgs faktors ir radoša vide, kas uztur kultūras daudzveidību, vienlaicīgi saglabājot kultūrvēsturisko mantojumu, tieši un netieši atbalsta eksperimentus un jaunu produktu radīšanu, līdz ar to veidojot pateicīgu augsni kultūras un radošās industrijas attīstībai.

Iespējamie risinājumi

Piederības izjūtas Latvijas kultūras telpai stiprināšana

- (54) *Pilsoniskas nācijas attīstība.* Cilvēkiem kā sabiedriskām būtnēm ir izteikta nepieciešamība piederēt un justies pārliecinātiem, ka šī piederība garantē viņu eksistencei zināmu labklājību, drošību un noteiktību. Pilsoniska rīcība un demokrātiski institūti ir jāsaieta ar vienotas nacionālas kultūras ideju, ideāliem un praksi, kura balstītos uz nacionālās identitātes un kultūru daudzveidības mijiedarbību. Mūsdienīga nacionālā identitāte, kas interpretējama nevis etniskā, bet plašākā – politiskās nācijas – nozīmē, aptver visus Latvijas iedzīvotājus, kuri jūtas piederīgi Latvijas kultūras telpai un atzīst to par savējo. Publiskais

sektors atbild par nacionālās identitātes, pilsoniskuma, valsts valodas un valsts idejas uzturēšanu, kā arī pilsonisko brīvību garantijām, vienlaikus respektējot katra indivīda tiesības uz kultūras daudzveidību, uzskatu un reliģijas brīvību. Šis virziens jāattīsta ar izglītības un kultūras institūciju un organizāciju palīdzību. Sabiedrības konsolidācijā lielāka loma jāuzņemas pašai sabiedrībai, tās pašorganizācijai un spējai pilsoniski aktivizēties, bet valsts pārvaldei šis process jāveicina un jāatvieglo.

- (55) *Latviešu valodas saglabāšana un valodu daudzveidības potenciāla izmantošana.* Valodu daudzveidības saglabāšana ir viens no ES pamatnosacījumiem. Modernas, daudzpusīgi lietotas latviešu valodas attīstība ir Latvijas valsts atbildība Eiropas un pasaules kultūras daudzveidības un mantojuma saglabāšanas kontekstā. Latvijas kultūras telpa ir īpaša ar valodu, rakstību un pat alfabētu daudzveidību. Saglabājot un attīstot latviešu valodas un citu valodu līdzāspastāvēšanu, valodu daudzveidība jāizmanto kā valsts attīstības resurss. Valodu semantiskā savietojamība un tulkojamība ir pamats daudzpusīgam digitālo tehnoloģiju pielietojumam. Tādējādi, izmantojot Latvijas dabiskās priekšrocības – valodu, kultūru un reģionālās dažādības līdzāspastāvēšanu, Rīgā būtu iespējams izveidot globālu valodas kognitīvo tehnoloģiju attīstības un izpētes centru.
- (56) *Nacionālās identitātes stiprināšana.* Valstīm, kas netiek asociētas ar megazīmoliem, gandrīz vienīgo iespēju atšķirties un būt konkurētspējīgām sniedz nacionālā identitāte – cilvēki, valoda, kultūra un vērtības. Nemateriālais kultūras mantojums, tai skaitā Dziesmu un deju svētku tradīcijas, stiprina latviešu nācijas ilgtspēju globalizētajā pasaulē. Nacionālās identitātes konkurētspējas veidošanā liela nozīme ir radošajai industrijai (dizains, reklāma, tūrisms utt.) un kultūrai, kas savu kvalitāti jau ir pierādījusi. Tādēļ Latvijas kultūras kapitālu var viegli izvērst aktīvā kultūras diplomātijā. Digitālā vide paver plašas attīstības iespējas nacionālās identitātes zīmolešanā, un tās ietvaros ir būtiski izvērst arī labi atpazīstamo Rīgas vārda zīmolu.
- (57) *Kultūras eksporta un kultūras diplomātijas veicināšana.* Mazai valstij, lai to pamanītu un cienītu pasaulē, īpaši svarīga ir izcilība. Latvijas profesionālā kultūra un māksla ir vienas no redzamākajām, ja ne galvenajām, valsts vēstniecēm pasaulē. Latvijas profesionālās un amatiermākslas pārstāvji veicina valsts atpazīstamību, netieši sekmējot kontaktus arī citās jomās, tostarp ekonomikā un investīciju piesaistē. Latvijas izcilie kultūras produkti ir ar augstu eksportspēju, tāpēc tie var efektīvi stiprināt valsts tēlu un veicināt eksportu citās nozarēs. Latvijai ir nepieciešamais potenciāls, lai uz kultūras bāzes attīstītu eksportspējīgu radošo industriju (festivāli, filmu producēšana, datorspēles, mūzikas ieraksti u.c.), kā arī radītu dizaina preces ar augstu pievienoto vērtību. Veidojot konkurētspējīgu kultūrizglītības programmu piedāvājumu mūzikā, vizuālajā mākslā, kino, arhitektūrā u.c., Latvijai paveras salīdzinoši labas iespējas eksportēt arī profesionālo vidējo un augstāko izglītību kultūras un radošajās profesijās.

Radošas sabiedrības veidošana

- (58) *Kultūrizglītība ikviena indivīda radošo spēju attīstīšanai.* Viens no svarīgākajiem līdzekļiem radoša indivīda un radošas sabiedrības veidošanā ir kultūrizglītība. Māksla un kultūra ir ātrākais veids, kā atvērt un attīstīt cilvēka radošās spējas. Mūzikas un mākslas skola ir nozīmīga kultūrizglītības sastāvdaļa Latvijā. Kultūrizglītība plašā izpratnē aptver ne tikai profesionālo izglītību mūzikas, mākslas un kultūras nozarēs, bet nodrošina arī indivīda mūžizglītības vajadzības. Iesaistoties amatieru mākslas aktivitātēs vai kultūrizglītības programmās, ikviens indivīds var īstenot un attīstīt savus talantus.
- (59) *Radošums kā neatņemama izglītības programmu sastāvdaļa.* Ieviest radošu domāšanu un radošas prasmes attīstošas izglītojošas programmas visos izglītības līmeņos un veidos ir nopietns nākotnes izaicinājums. Īpaša loma radošas sabiedrības veidošanā ir vispārējās izglītības

sistēmai, lai attīstītu bērnus un jauniešus par radošām personībām, kultūras izpratējiem un regulāriem lietotājiem. Tas veicinās aperti kultūras patēriņa un radošo industriju jomā un līdz ar to palielinās arī kultūras kapitāla ekonomisko atdevi. Palielinot savu darbības spektru, kultūrizglītības un kultūras institūcijas (valsts, pašvaldības, nevalstiskā un privātā sektora organizācijas, masu mediji) veic arī sociālās funkcijas. Daudzveidīgas kultūrizglītības formas un metodes veicina cilvēku sociālās un komunikācijas prasmes, sabiedrības vienotību un paaudžu saziņu, atkarību ārstēšanu, sociālo iekļaušanu.

- (60) *Radoša pilsētvide un radošo industriju attīstība.* Veids, kā stiprināt kultūras ietekmi un radošuma klātbūtni pilsētvidē, ir veidot īpašus laikmetīgās kultūras centrus vai radošos klasterus (pudurus). Te valdošais radošais un sociālais klimats rosina cilvēkus izteikt jaunas, inovatīvas idejas, iedrošina ieviest tās praksē vai neveiksmes gadījumā mēģināt vēlreiz. Kvalitatīvas dzīves telpas veidošana iet roku rokā ar radošas pilsētas jēdzienu. Radoša pilsēta ir labākā vieta, kur dzīvot, strādāt un īstenot savus mērķus. Tā ir pilsēta, kas atbalsta un novērtē investīcijas uzņēmējdarbībā, jaunradē un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanā. Pilsētu attīstības procesā ir jāiesakņojas principam „pilsēta iedzīvotājiem, iedzīvotāji – pilsētai”, uzsverot, ka iedzīvotājiem ir ne tikai tiesības uz kvalitatīvu un estētiski pievilcīgu dzīves telpu, bet arī pienākums to pašiem veidot un uzturēt.
- (61) *Kultūras mantojuma potenciāla izmantošana radošā tūrisma attīstīšanai.* Radošais tūrisms ir viens no veidiem Latvijas materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma un kultūras ainavas potenciāla izmantošanai. Paralēli materiālā kultūras mantojuma – pieminekļu, arhitektūras objektu – popularizēšanai ir jāveicina izpratne arī par nemateriālo kultūras mantojumu kā unikālu, līdz šim tūristiem maz pieejamu vērtību. Tā ir iespēja attīstīt vietējo kopienu ekonomiku, veicināt lauku kultūrvides saglabāšanu, amatniecības un radošo industriju attīstību, it īpaši lauku teritorijās. Arī pilsētām radošais tūrisms ir veids, kā izmantot un aktivizēt sabiedrības radošo potenciālu. Savukārt tūristiem ir iespēja autentiskā vidē izjust attiecīgās kopienas kultūru, vidi, tradīcijas un kaut uz brīdi justies kā vietējam iedzīvotājam. Radoši iesaistot tūristus ar nemateriālā mantojuma praktizēšanu saistītās norisēs, mainās arī vietējās kopienas atbildība par mantojumu: starp „iedzīvotāju-skolotāju” un „tūristu-mācekli” veidojas savstarpēji respektējoša sadarbība un kultūru dialogs, ne tikai komerciālas attiecības.
- (62) *Latvijas digitālās kultūras telpas paplašināšana.* Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas nodrošina iespējas būtiski paplašināt Latvijas kultūras telpu un pieejamības ziņā aptvert visu sabiedrību – veidosies daudzveidīgākas saiknes starp tradicionālajiem un laikmetīgajiem kultūras medijiem, mazināsies digitālā un kultūras plaisa sabiedrībā, pieaugs sabiedrības aktīva līdzdalība kultūras procesos un spēja radīt un pielāgoties inovācijām. Jaunās tehnoloģijas ir jāizmanto kultūras mantojuma saglabāšanai un popularizēšanai virtuālajā telpā. Svarīgi, lai digitālajā tīklā būtu pieejama informācija gan par mūsu sabiedrības kultūru un pieredzi, gan par mums kā demokrātiskas valsts pilsoņiem. Veidot Latvijas digitālo kultūras telpu nozīmē piedāvāt precīzu un objektīvu ziņu avotus, kā arī kompetentus komentārus un analīzi. Atbalstot digitālo kultūras produktu veidošanu, jārisina digitālo kultūras produktu autortiesību aizsardzības jautājumus.
- (63) *Sabiedrības līdzdalība kultūras procesu veidošanā.* Demogrāfisko un darba tirgus pārmaiņu rezultātā sabiedrības un vietējo kopienu integrācija būs pastāvīgs izaicinājums (lauku iedzīvotāju sastāva maiņa, migrācija). Saliedēta sabiedrība, pirmkārt, ir kultūras procesos iesaistīta sabiedrība. Tās veidošanā būtiska loma ir pašvaldību un nevalstiskā sektora prioritārai interesei un sadarbībai. Līdzās izglītības un kultūras institūcijām kultūras jomas aktīvākie spēki nākotnē būs nevalstiskās organizācijas un uzņēmumi. Kultūras organizācijas darbosies efektīvi, svarīgu budžeta daļu veidos pašu ieņēmumi, kamēr valsts un pašvaldība mērķdotāciju veidā nodrošinās kultūras prioritāšu īstenošanu un pamatpalpojumu grozu.

Cilvēkkapitāla bāzes vērtība un produktivitāte

Mērķis

Saglabāt Latvijas cilvēkkapitāla bāzes vērtību un kāpināt tā ražīgumu līdz ES vidējam līmenim, attīstot prasmes, kas sekmē jaunradi, elastību un līdzdalību darba tirgū.

Tendences un izaicinājumi: novecošanās un depopulācija

- (64) *Valsts cilvēkkapitāls ir vidējais iedzīvotāju zināšanu, talantu un spēju apjoms, reizīnāts ar ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu. Cilvēkkapitāla vērtību raksturo tā zināšanu, spēju un talantu bāze, izmantošana un produktivitāte. Investīcijas cilvēkkapitālā ir izglītība, veselības aprūpe, profesionālā sagatavotība un citas aktivitātes, kas padara cilvēkus ekonomiski ražīgākus un emocionāli bagātākus. Cilvēku skaitam samazinoties un sabiedrībai novecojot, būtiski ir saglabāt Latvijas cilvēkkapitāla bāzes vērtību un palielināt tā produktivitāti.*
- (65) Visticamāk, ka 2030. gadā Latvijas sabiedrība būtiski atšķirsies no tās, kas šeit dzīvo šobrīd – valstī dzīvos aptuveni 2 miljoni iedzīvotāju, vairums būs vecāki par 45 gadiem, bet jau 2020. gadā pensijas vecuma cilvēku būs vairāk nekā bērnu un jauniešu vecumā līdz 18 gadiem.
- (66) Latvijā, līdzīgi kā Eiropā, depopulācijai un novecošanai ir visai spēcīgi izteikta reģionālā dimensija. Pašreizējie attīstības uzstādījumi paredz vienmērīgu un līdzsvarotu teritoriju attīstību, taču nākotnē tā var būt apgrūtināta. Ja valsts politika netiks vērsta uz šo tendenču novēršanu, tad visos Latvijas reģionos samazināsies iedzīvotāju skaits, izņemot Rīgas reģionu. Jo tālāk no galvaspilsētas, jo vairāk palielināsies iedzīvotāju vidējais vecums. Jāņem vērā, ka Latvijas iedzīvotāju novecošanās dinamika ir straujāka nekā caurmērā ES valstīs, un jau pašlaik vērojama bērnu skaita samazinājumu vairākās vecuma grupās.⁵ Samazinoties bērnu un jauniešu īpatsvaram sabiedrībā, ilgākā laika posmā pieaugs nepieciešamība samazināt skolu skaitu mazāk apdzīvotās vietās, kas vēl vairāk veicinās cilvēku aizbraukšanu no šīm vietām.
- (67) Tomēr iezīmējas arī pretēja tendence. Daudzviet Eiropā, un zināmā mērā arī Latvijā, notiek iedzīvotāju „apmaiņa” – mazāk turīgi lauku iedzīvotāji pārceļas dzīvot uz tuvējām pilsētām, bet turīgākie pilsētnieki ieņem viņu vietu laukos. Augstākas prasības pret dzīves kvalitāti un lielāka maksātspēja piesaista labākus un dārgākus pakalpojumus, tādējādi ļaujot attīstīt esošo infrastruktūru un uzturēt vides kvalitāti. Nodarbinātība un cilvēkkapitāla bāzes vērtības saglabāšana laukos var būt saistīta ar darbu e-vidē, ar iespējamu tūristu skaita pieaugumu ilgākā laika perspektīvā, kā tas, piemēram, notiek Ziemeļeiropā, vai aprūpes

⁵ Vītolīņš E. (2007). Atšķirīgais un saistītais dzimstību raksturojošo rādītāju un ģimenes politikas izmaiņās Latvijā: situācija un nākotnes vīzijas. P. Zvidriņš (Red.), Paaudžu nomaīņa un migrācija Latvijā. Rīga: Zinātne.

ekonomikas attīstību ekoloģiski tīrajā lauku vidē, jo Latvijā netiek prognozēta ļoti nopietna lauku teritoriju atpazīcība kā, piemēram, Lietuvā.

- (68) Ģimene un bērni joprojām ir viena no centrālajām vērtībām Latvijā, tomēr ģimeņu un mājsaimniecību struktūras un dzīvesveida izmaiņas rada jaunu demogrāfisko situāciju arī mikro līmenī. Latvijā tiek šķirta gandrīz katra otrā laulība, vidējais laulības ilgums līdz tās šķiršanai ir 11 gadu, neizbēgami palielinās otro un trešo partnerību skaits. Veidojas jaunas radnieciskas attiecības – uz mazāku bērnu skaitu būs lielāks vecvecāku skaits un arī lielāks paaudžu skaits radnieciskajās vienībās, kuras gan, visticamāk, nedzīvos vienuviet. Šajā kontekstā īpaši jādomā par bērnu drošību un viņu interesēm atbilstošu psiholoģisko klimatu ģimenē.
- (69) Pat samērā konservatīvas prognozes lēš, ka, piemēram, Rīgā 2025. gadā vairāk nekā pusē mājsaimniecību dzīvos viens cilvēks vai pāris bez bērniem. Tas, savukārt, nozīmē, ka potenciāli lielāks nelielu mājsaimniecību skaits, kā arī pieaugošās enerģijas izmaksas var būtiski mainīt pieprasījumu pēc mājokļu veida un lieluma.
- (70) Demogrāfiskā situācija Latvijā tagad un nākotnē ir tieši saistīta ar mūsu galvenā resursa – cilvēkkapitāla – ietekmi uz ekonomisko kapitālu un tā attīstību. Nepieciešamība maksimāli iesaistīt iedzīvotājus darba tirgū un uzturēt augstu darbaspēka produktivitāti palielinās spriedzi darba un ģimenes dzīves līdzsvaršanā. Šo tendencu sekas būs jūtamas ne tikai sadzīvē.
- (71) Sabiedrības novecošanās saistās ar darba produktivitātes zudumu un izmaiņām darbaspēka struktūrā. Cilvēkkapitāla izmantošanas ziņā Latvija ir viena no vadošajām valstīm Centrālajā un Austrumeiropā, diemžēl Latvijas gadījumā augstā nodarbinātība nenozīmē augstāku cilvēkkapitāla produktivitāti.⁶ Ja tuvākajos gados netiks būtiski uzlabota cilvēkkapitāla produktivitāte, turpmāki ieguldījumi cilvēkkapitāla pamata vērtībā un izmantošanā būs nelietderīgi tēriņi.
- (72) Ir vairāki iemesli, kāpēc darba produktivitāte un arī cilvēkkapitāla produktivitāte Latvijā pašlaik ir salīdzinoši zemā līmenī:
- a) īstermiņa orientācijas dēļ uzņēmumi un indivīdi nepietiekami investē cilvēkkapitāla kompetenču un iemaņu attīstībā, bet nozīmīgi ieguldījumi cilvēkkapitālā atdevi sniedz tikai ilgākā laika posmā;
  - b) uzņēmumi un pašvaldības baidās no spējīgu un apmācītu darbinieku pārvilināšanas un atturas investēt viņu attīstībā;
  - c) cilvēkkapitāla izmantošanas intensitāte un citas barjeras (laiks, nauda) nesekmē nopietnas investīcijas izglītošanā ne no darba ņēmēju, ne darba devēju puses;
  - d) valsts īstenotās atbalsta programmas nereti ir pārāk sarežģītas un bieži mainās, bet interesentiem nav adekvātas informācijas un konsultatīvā atbalsta, lai pieņemtu pamatotus lēmumus.
- (73) Latvijā, līdzīgi kā vairākās citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, cilvēkkapitāla pamata vērtības primārais komponents ir izglītība skolā, bet otrajā vietā – vecāku ieguldījums bērnu izglītošanā un audzināšanā agrīnā vecumā. Šie komponenti noteikti jāstiprina, veicot ieguldījumus pamatskolas, vidusskolas, profesionālajā un augstākajā izglītībā, kā arī vispārējā sabiedrības izglītošanā. Prasmes un kompetences nepieciešams pilnveidot pastāvīgi visa darba mūža laikā pieaugušo izglītībā un izglītībā darba vietās. Īpašas uzmanības lokā jābūt pirmsskolas izglītības kvalitātei un pieejamībai – gan tādēļ, ka radoša

---

⁶ Cilvēkkapitāla produktivitāti mēra kā to IKP daļu, kas ir patērīšs pret investīcijām cilvēkkapitālā. Tā ir nozīmīgākā daļa no darba produktivitātes. Sīkāk <http://www.lisboncouncil.net/initiatives/human-capital.html>

personība veidojas agrīnā vecumā, gan arī tādēļ, ka vecāku maksimāla un aktīva iesaiste darba tirgū palielina nepieciešamību rast valstiskus risinājumus arī šajā izglītības posmā.

- (74) Latvijas būtiskākā attīstības iespēja demogrāfiskās slodzes un izmaiņu kontekstā ir darbaspēka līdzdalības un ekonomiskās aktivitātes veicināšana, un ieguldījumi visu vecuma grupu cilvēku izglītībā un cilvēkkapitāla produktivitātes kāpināšanā. Līdzās tradicionāli iesaistītajām izglītības institūcijām nozīmīgu ieguldījumu šajā jomā var dot arī bibliotēku, kultūrizglītības iestāžu kā arī jaunrades un interešu grupu aktivitātes un pakalpojumi.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Nodarbinātības programmas darbaspēka līdzdalības palielināšanai

- (75) Lai mazinātu demogrāfiskās slodzes negatīvo ietekmi uz ekonomikas izaugsmi un iedzīvotāju sociālo drošību, ir jāpalielina darbaspēka līdzdalība un maksimāli jāizmanto viss Latvijā pieejamais cilvēkkapitāls, t.sk. arī gados vecāki cilvēki. Citi risinājumi – sociālo maksājumu apjoma palielināšana vai attiecības samazināšana starp pensijām un darba algām – nes līdzīgi negatīvas sekas: pirmais no tiem sadārdzina darbaspēku, veicina bezdarbu un samazina uzņēmumu konkurētspēju, otrs pazemina māsaimniecību dzīves līmeni un veicina nabadzību.

Cilvēkkapitāla attīstība un produktivitātes kāpinājums

- (76) Cilvēkkapitāla attīstība ietver darbības, kas ceļ indivīdu spējas efektīvi strādāt un izkopt savas kompetences un iemaņas, tā palielinot viņu darba ražīgumu, karjeras iespējas un nodarbinātības potenciālu. Cilvēkkapitāla turētāji ir indivīdi un darba devēji, kuri vienojas par indivīdu cilvēkkapitāla izmantošanu un tā atdeves ieguvuma sadalījumu. Tādēļ ir jāparedz risinājumi, kā motivēt ikvienu iesaistīties sava cilvēkkapitāla un konkurētspējas attīstībā, un kā palielināt darba ņēmēju un darba devēju ieinteresētību efektīvāk izmantot cilvēkkapitālu.
- (77) Pasākumiem un programmām, kas vērstas uz cilvēkkapitāla kvalitātes un produktivitātes celšanu, ir jābalstās uz noteiktiem institucionālajiem risinājumiem un ieinteresēto pušu – sociālo partneru – atbalstu. Daudz lielāks uzsvars jāliek uz izglītību visa mūža garumā – uz mūžizglītības attīstību, pieaugušo izglītošanu esošās izglītības sistēmas ietvaros un darba vietā iegūtā kapitāla ietekmes palielināšanu. Iemaņas un kompetences ir pastāvīgi jāattīsta un jāpilnveido gan tāpēc, lai veicinātu cilvēkresursu produktivitāti un konkurētspēju, gan arī tāpēc, lai zemākas kvalifikācijas darbiniekiem ļautu izrauties no apburtā mazu ienākumu vai pat nabadzības loka.

Veselības un sociālo pakalpojumu kvalitāte un pieejamība

- (78) Novecošanās būtiski ietekmēs pakalpojumu sektoru, it īpaši veselības aprūpi. Neizbēgami būs nepieciešama veselības aprūpes iestāžu restrukturizācija, piemēram, pediatrijas nodaļu pārveide par geriatrijas nodaļām, un specializācija vecāka gadagājuma cilvēkiem raksturīgo slimību ārstēšanā. Tāpēc īpaši svarīgi ir laikus ieguldīt veselības aprūpē, ar to saistītās zināšanās un tehnoloģijās (dzīves zinātnēs, biomedicīnā, farmācijā) un veselīga dzīvesveida veicināšanā visās paaudzēs. Laikus jāgatavojas nākotnē gaidāmajam pieaugošajam pieprasījumam pēc ikdienas aprūpes pakalpojumiem gados vecākiem cilvēkiem, attīstot aprūpes jeb „sudraba” ekonomiku. Gados vecākiem cilvēkiem turpinot aktīvu ekonomisko

dzīvi, pieaugs pieprasījums pēc dažādiem ar patērētāju tirgu un finanšu jomu saistītiem pakalpojumiem, kā arī jaunām sociālās integrācijas un tīklojuma formām.

Depopulācijas risku mazināšana

- (79) Spiediens uz publisko finanšu jomu palielināsies, tādēļ nebūs viegli ilgstoši un lielā mērogā uzturēt sociālo līdzekļu pārdali par labu dzimstības veicināšanai, turklāt tā, lai varētu cerēt uz depopulācijas apturēšanu. Tāpēc jāmeklē efektīvāki un lētāki veidi, piemēram, atbalstot māmiņām un tēviem „draudzīgus” uzņēmējus, popularizējot labās prakses piemērus un mūsdienīgas, elastīgas darba formas (e-darbs, attālinātais darbs, nepilna laika darbs u.c.) vecākiem ar maziem bērniem, palielinot šo vecāku iespējas atgriezties darbā un saskaņot darba un ģimenes dzīvi.
- (80) Depopulācijas teritoriālās dimensijas risinājumi būs jāmeklē t.s. „inteliģentās saraušanās” virzienā, veicinot iedzīvotāju koncentrēšanos pakalpojumu centros atbilstoši demogrāfiskām, ekonomiskām un sociālām projekcijām, aktivizējot pilsētu un lauku sadarbības formas, attīstot e-pakalpojumus un radot kvalitatīvus dzīves apstākļus jaunu, ekonomiski neatkarīgu iedzīvotāju grupu piesaistīšanai dzīvei Latvijas lauku apvidos.
- (81) Depopulācijas mazināšanai jāpanāk negatīvā dabiskā pieauguma projekcijas izmaiņas un pozitīvs summārais migrācijas saldo laikā līdz 2030 gadam. Situācijā, kad palielinās mirstība no nedabiskiem nāves cēloņiem, noziedzība, narkomānija, tā samazinot valsts ekonomiskās attīstības iespējas, jāisteno pasākumi nedabisko nāves cēloņu un risku mazināšanai.

Novecošanās un mājsaimniecību struktūras izmaiņu ietveršana sabiedrisko un sociālo pakalpojumu politikā

- (82) Kā minēts iepriekš, vecāku ieguldījums bērnu audzināšanā un izglītošanā ir otrs svarīgākais komponents cilvēkkapitāla bāzes veidošanā. Samazinoties mājsaimniecību lielumam, pastiprinoties noslodzei darba tirgū un samazinoties laikam, ko vecāki pavada kopā ar saviem bērniem, palielinās publiskā sektora loma dažādu pakalpojumu sniegšanā. Tieši šī dilemma – vecāku lomas palielināšana vai vecāku intensīvāka nodarbināšana – būs izaicinājums Latvijas sabiedrībai tuvākajās desmitgadēs.
- (83) Mazinoties vecāku iespējām veltīt laiku bērnu izglītošanai, to var nākties kompensēt izglītības iestādēm. Paradoksāli, taču pretējā gadījumā nodarbinātības un dzīves līmeņa pieaugums var novest pie zemākas cilvēkkapitāla vērtības nākamajās paaudzēs, un tas neatbilst sabiedrības kopējām interesēm. Tādēļ nepieciešamas apjomīgas un mērķtiecīgas valsts investīcijas sākumskolas, pamatskolas, profesionālās ievirzes un vidējā (t.sk. profesionālajā) izglītībā, lai ilgtermiņā nodrošinātu cilvēkkapitāla spēju un talantu bāzes vērtību, kā arī kompensētu to, ka vecāki arvien mazāk laika veltīs bērnu izglītošanai.
- (84) Veicinot bērnu un vecāku laika kopā pavadīšanu, vienlaikus ir jāiegulda arī publiskās telpas attīstībā, veidojot pielāgotus parkus, izklaides un attīstības centrus. Tā kā vājinās zināšanu un iemaņu pārmantojamība no paaudzes paaudzē, lielāku lomu bērnu un jauniešu interešu izglītībā (praktisku iemaņu apguve amatniecībā, dārzkopībā, mājturībā, dzīvnieku aprūpē u.c.) un dažādu ar vecāku lomu un atbildību saistītu iemaņu apgūvē pieaugušajiem (piem., tehnoloģiskās drošības jautājumi) būs jāuzņemas publiskajam sektoram. Šis ir otrs nozīmīgākais pamats aprūpes ekonomikas attīstībai Latvijā – tā neizbēgami veidosies, tādēļ tās funkcionēšanu vēlams strukturēt laicīgi.
- (85) Palielinoties plaisai starp paaudzēm un pieaugot dzīves ilgumam, pieaug tendence vienas ģimenes dažādām paaudzēm dzīvot nošķirtās mājsaimniecībās – palielinās t.s. sociālās

atbildības plaisa⁷. Proti, arvien lielāks skaits vecu cilvēku nevar baudīt radnieku sniegtu regulāru aprūpi. Publiskajam un privātajam sektoram būs jāattīsta dažādas aprūpes formas šajā virzienā. Mājokļu energoefektivitāte, izvietojums un izmēri pielāgosies mazāku mājsaimniecību vajadzībām, pieaugošajai tehnoloģiskai kompetencei un iedzīvotāju vecumam. Šis ir trešais aprūpes ekonomikas stimuls un sinerģija ar ilgtspējīgas enerģētikas un būvniecības attīstību.

lespējamie risinājumi

Nodarbinātības programmas darbaspēka līdzdalības palielināšanai

- (86) *Darba tirgus elastības un nodarbinātības drošības jeb elastdrošības⁸ veicināšana.* Attālinātā un nepilna darba laika shēmu izmantošanai un elastīgas nodarbinātības sistēmas ieviešanai uzņēmumos un organizācijās ir būtiska loma radošās ekonomikas, darba un ģimenes dzīves saskaņošanas kontekstā, cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem, studējošo jauniešu, gados vecāku cilvēku un cita potenciālā cilvēkresursa iesaistīšanai darba tirgū, sekmējot pāreju starp dažādām nodarbinātības situācijām un sniedzot atbalstu darba mainīšanas laikā.
- (87) *Vecuma diskriminācijas novēršanas programma.* Programmas izstrāde un iekļaušana sociālās atbildības vērtējumos un uzņēmumu auditā.
- (88) *Aktīva darba tirgus politika.* Veidojot mūsdienīgu darba likumdošanu, koplīgumus un inovatīvas darba organizācijas formas, nepieciešams attīstīt tādas darba līguma nosacījumus, kas vienlaikus ir elastīgi un droši gan darbiniekam, gan darba devējam. Tas radītu iespēju darba tirgū iesaistīties arī sociālās atstumtības riskam pakļautajām grupām un tiekties uz pilnīgu nodarbinātību.
- (89) *Pašnodarbinātības iespēju attīstīšana.* Mikrofinansēšanas sistēmas izveide un izglītības programmas indivīdu ekonomiskās aktivitātes veicināšanai.

Cilvēkkapitāla attīstība un produktivitātes kāpinājums

- (90) *Atbalsts uz cilvēkkapitāla attīstību vērstām darba devēju biznesa stratēģijām.* Aktīvi atbalstīt darba devējus tādu biznesa stratēģiju izstrādē, kuru pamatfunkcija būtu cilvēkkapitāla attīstība (cilvēkkapitāla attīstības stratēģijas integrācija biznesa stratēģijā). Šīs prasības ievērošana varētu būt viens no priekšnoteikumiem, lai darba devējs varētu saņemt dažāda veida valsts atbalstu.
- (91) *Nozaru kompetenču attīstības padomes* – labākās prakses izplatībai un uzņēmumu sadarbībai.
- (92) *Nacionālās kvalifikācijas ietvarstruktūras izveide.* Ieviest efektīvi funkcionējošu nacionālo kvalifikāciju standartu un kredītpunktu sistēmu, kas ļautu indivīdiem elastīgi kombinēt vairākas kvalifikācijas ilgākā laika posmā atbilstoši savām vajadzībām, tā sasniedzot pilnu standartu.
- (93) *Saikne starp nodokļu maksājumiem un pabalstiem.* Mūsdienīgas sociālās drošības sistēmas nodrošina ienākumu aizvietošanu sociālā riska iestāšanās gadījumā, tajā pašā laikā veicinot darbinieku atgriešanos darba tirgū. Nepieciešams pilnveidot un popularizēt saikni starp nodokļu maksājumiem un pabalstu sistēmu, indivīda aktīvu iesaistīšanos darba tirgū un savas karjeras veidošanā.

⁷ Rīcībpolitiskā literatūrā apzīmēta kā *social responsibility gap*.

⁸ Elastdrošība ir sociālekonomiskās politikas modelis, kam pamatā ir tiekšanās apvienot darba tirgus elastīgumu un darba tirgus drošību ekonomisko aktivitāti stimulējošā un abpusēji izdevīgā veidā.

- (94) *Individuālās attīstības konti.* Ar fiskālās politikas instrumentiem veicināt darba devēju ieguldījumu gan savu darbinieku izglītošanā, gan nozaru izglītības fondu veidošanā, kas kalpotu par pamatu individuālās attīstības kontu izveidei nozarē strādājošajiem.
- (95) *Darba tirgus informācijas sistēma.* Uzturēt un attīstīt augstākās kvalitātes darba tirgus informācijas sistēmu, kas palīdzētu darba devējiem, indivīdiem un apmācības speciālistiem pieņemt pamatotus īstermiņa un vidēja termiņa lēmumus. Publiskajā sektorā jāveicina vidēja un ilgtermiņa darba tirgus tendenču un profesionālo kompetenču pieprasījuma prognozēšanas prakse.

Veselības un sociālo pakalpojumu kvalitāte un pieejamība

- (96) *Ilgspējas kritēriji.* Pieņemt nacionāla līmeņa budžeta ilgspējas kritērijus, nosakot veselības pakalpojumu un bērnu aprūpes izdevumu līmeni.
- (97) *Sociālo uzņēmumu izveidošana un atbalsts sociālā biznesa⁹ attīstībai.* Sociālie uzņēmumi nodrošinātu iespējami plašu pakalpojumu klāstu gados vecāku cilvēku māsaimniecībām. Līdzīgu atbalstu varētu sniegt nevalstiskās organizācijas, veicinot aktīvās novecošanas un gados vecāku cilvēku sociālās integrācijas aktivitātes.
- (98) *Individuālie sociālās aprūpes budžeti.* Izstrādāt un pakāpeniski ieviest šādu budžetu (kontu, programmu) pilotprojektus.

Depopulācijas risku mazināšana

- (99) *Demogrāfiskās attīstības projekcijas.* Izstrādāt demogrāfiskās attīstības projekcijas, tostarp attiecībā uz māsaimniecību struktūru un rezidences formām, un scenārijus administratīvi teritoriālām vienībām tuvākajiem 20 gadiem. Izmantot projekcijas izglītības, mājokļu, pakalpojumu, enerģētiskā nodrošinājuma, valsts finanšu prasību un transporta pieprasījuma projekciju izstrādei.
- (100) *Mērķtiecīgas migrācijas politikas īstenošana.* Iespējamie risinājumi būtu atbalsta programmas, veicinot emigrējušo Latvijas iedzīvotāju atgriešanos Latvijā un mērķtiecīgi regulētas, noteiktos apjomos ierobežotas imigrācijas politikas īstenošana demogrāfiskās slodzes mazināšanai, jo īpaši, ņemot vērā darba tirgus vajadzības.

Novecošanās un māsaimniecību struktūras izmaiņu ietveršana sabiedrisko un sociālo pakalpojumu politikā

- (101) *Daudzfunkcionāli centri vecākiem ar bērniem.* Aktīvi izmantot publiskās un privātās partnerības formas un nevalstisko organizāciju atbalstu, lai strādājošiem vecākiem un vecvecākiem piedāvātu viņu vajadzībām atbilstošus pakalpojumus.
- (102) *Koncentrēts atbalsts nelielu mājokļu projektiem.* Atbalsts būtu sniedzams tādu mājokļu projektiem, kas ir energoefektīvi un reizē piemēroti mazāka izmēra māsaimniecībām (1-2 cilvēki).
- (103) *Konsultatīvā, apmācības un psiholoģiskā atbalsta programmas vecākiem un vecvecākiem.* Ņemot vērā, ka vecāku iespējas veltīt laiku bērniem samazinās, vecākiem nepieciešama apmācība un psiholoģisks atbalsts, lai laikā, kad viņi ir kopā ar bērniem, viņu komunikācija būtu pilnvērtīga un efektīva. Turklāt investīcijas šodienas vecākos ir arī investīcijas rītdienas vecvecākos. Īpašas programmas vecvecākiem veicinātu viņu iesaisti mazbērnu

⁹ Sociālā biznesa organizācijas, tai skaitā sociālie uzņēmumi, kas savā darbībā vadās pēc tirgus ekonomikas likumiem, taču to mērķis nav peļņa, bet noteikta sociālā jautājuma risinājums. Uzņēmuma peļņa tiek reinvestēta atpakaļ uzņēmuma darbības paplašināšanā vai ziedota, bet nekad netiek izmaksāta dividendēs.

audzināšanā¹⁰ (skat. arī risinājumus nodaļās „Kvalitatīva un pieejama izglītība mūža garumā” un „Iespēju vienlīdzība un vidusslāņa veidošanās”).

---

¹⁰ Jāņem vērā, ka demogrāfi paredz aktīva darba mūža un veselīgas dzīves ilguma palielināšanos, kā arī vecuma pieaugumu sievietēm pirmā bērna piedzimšanai. Turklāt stratēģija paredz arī aktīvi ieviest darba elastdrošības (*flexicurity*) politiku, kas atvieglotu strādājošo iesaisti bērnu un mazbērnu audzināšanā.

Iespēju vienlīdzība un vidusslāņa veidošanās

Mērķis

Pieaugot IKP, samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību – veicināt sociālo iekļaušanos, mazināt nabadzības riskus, sekmēt sociāli un ekonomiski stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā.

Tendences un izaicinājumi: strukturāla nevienlīdzība, nabadzības riski, vidusslāņa veidošanās

- (104) *Sociālā nevienlīdzība ilgtermiņā var būtiski samazināt valsts galvenā resursa – cilvēkkapitāla – ekonomisko potenciālu un izaugsmes iespējas, tāpēc viens no Latvijas ilgtspējīgas attīstības izaicinājumiem ir mazināt sociālekonomisko nevienlīdzību un nabadzības riskus, sekmējot sociālo iekļaušanos un stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā.*
- (105) Pateicoties starptautiskās tirdzniecības pieaugošajiem apjomiem, kā arī informācijas, komunikācijas un transporta tehnoloģiju attīstībai, līdz 2030. gadam pasaulē tiek prognozēta globālās ekonomikas izaugsme gandrīz divkārtšā apmērā un absolūtās nabadzības mazināšanās. Galvenokārt pateicoties Ķīnas un Indijas uzplaukumam, pasaulē absolūtos skaitļos pieaugs to cilvēku skaits, kurus pieņemts uzskatīt par globālo vidusslāni. Viņu rīcībā būs pietiekami ienākumi un informācija, lai iegūtu pasaules līmeņa izglītību, ceļotu un patērētu augstas kvalitātes produktus un pakalpojumus. Taču, pieaugot ekonomikas dinamikai, palielinās arī nabadzības un sociālās atstumtības riski. Iespējamība zaudēt darbu un sociālo stāvokli palielinās neatkarīgi no cilvēka individuālajām dotībām vai trūkumiem.
- (106) Lai pilnībā izmantotu savā rīcībā esošo cilvēkkapitālu, valstīm jāstrādā pie nabadzības, sociālās atstumtības un sociālekonomiskās nevienlīdzības strukturālo cēloņu novēršanas, radot visiem sabiedrības locekļiem vienlīdzīgas iespējas iesaistīties sabiedriskajos, ekonomiskajos un kultūras procesos.
- (107) Saskaņā ar Pasaules Bankas 2007. gadā veiktajiem aprēķiniem, šobrīd pasaulē ir apmēram 430 miljoni cilvēku, kas pieder vidusslānim. Paredzams, ka tuvāko 20 gadu laikā šis skaitlis palielināsies gandrīz trīs reizes, 2030. gadā sasniedzot jau 1,15 miljardus¹¹.
- (108) Vairākās Centrālās un Austrumeiropas valstīs pēc padomju sistēmas sabrukuma, bet it īpaši pēc iestāšanās ES, kreditēšanas apjoma straujā pieauguma, darba tirgus attīstības un patērētāju sabiedrības evolūcijas rezultātā iezīmējās „jauna vidusslāņa” veidošanās tendence. Krīzes apstākļos tieši šis sabiedrības slānis ir ļoti nopietni cietis, tā apdraudot lielākas sociāli ekonomiskās vienlīdzības nostiprināšanos.
- (109) Pastāv divējādi sociālo vienlīdzību raksturojoši objektīvi rādītāji. No vienas puses, tās ir tendences ienākumu un bagātības sadalījumā (IKP uz vienu iedzīvotāju, iedzīvotāju skaits, kas dzīvo zem nabadzības sliekšņa) un iedzīvotāju veselības raksturlielumi (dzīves ilgums, kaitīgie ieradumi u.c.). No otras puses, tie ir faktori, kas ietekmē nevienlīdzības veidošanos

¹¹ *Global economic prospects: managing the next wave of globalization*, 2007 World Bank, World Bank Group

mikro līmenī, piemēram, indivīda profesija, piederība sociālajam slānim, dzīvesvieta, vecums, dzimums, izglītība un kvalifikācija.

- (110) Sociālekonomiskā nevienlīdzība Latvijā pēdējo 20 gadu laikā ir progresējusi visai strauji. 2007. gadā Džini indekss¹² Latvijai bija 35,6¹³, kas ir viens no augstākajiem rādītājiem Eiropā un būtiski atšķiras no kaimiņos esošo Ziemeļvalstu rādītājiem (zem 30). Latvijā ir visaugstākais nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ES – 21% valsts iedzīvotāju 2007. gadā¹⁴. Situācija nav pārsteidzoša, ņemot vērā, ka no visām ES valstīm Latvija sociālajai aizsardzībai (pensijām, sociālajiem pabalstiem, sociālās palīdzības institūciju administrēšanai u.tml.) tērē vismazāk naudas, un šī tendence neuzlabojas.
- (111) Īpaši satraucoša ir bērnu un jauniešu nabadzība. Augstais bērnu un jauniešu nabadzības līmenis pierāda, ka nabadzībai un sociālajai atstumtībai Latvijā ir izteikti strukturāls raksturs – tā ir atkarīga nevis no nabadzībā nonākušo individuālajām spējām vai iemaņām, bet gan no viņiem pieejamajām atšķirīgajām dzīves iespējām (*life chances*). Latvijā ir būtiski izteikta arī dzimuma nevienlīdzības iezīme – sievietes joprojām saņem zemāku atalgojumu nekā vidēji vīrieši, sievietes daudz lielākā mērā ir vienīgās bērnu (ģimenes) apgādnieces, pakļaujot viņas lielākam nabadzības riskam nekā vīriešus.
- (112) Ja šie strukturālie iemesli netiks novērsti, sociālā nevienlīdzība un atstumtība Latvijas sabiedrībā nemazināsies. Tādēļ publiskajam sektoram jānodrošina iespēju vienlīdzība ne tikai tolerances principa, kas paredz visu veidu sociālās atstumtības samazināšanu, bet arī ekonomisku apsvērumu dēļ. No vienas puses, ir jārada sociālās drošības sistēma, lai palīdzētu nabadzības un sociālās atstumtības riska zonā nonākušajiem no tās izkļūt, pretējā gadījumā valsts zaudēs šo iedzīvotāju zināšanas un radošo potenciālu, un daļa cilvēku kļūs par demogrāfisku slogu sabiedrībai. No otras puses, tikai stabila vidusslāņa veidošanās, paplašinot ekonomiski aktīvo iedzīvotāju loku un attīstot uzņēmējspēju, radīs labākas nākotnes izredzes un augstāku dzīves kvalitāti cilvēkiem un valstij kopumā. Savukārt vidusslāņa veidošanās pamatā ir izglītība un profesionālā kvalifikācija, kas ļauj pilnvērtīgi izmantot cilvēkkapitālu.
- (113) Tieši izglītības, pārkvalifikācijas un darba iespēju plaša pieejamība ir veids, kā būt sociāli un ekonomiski patstāvīgam pastāvīgi mainīgajā globālajā ekonomikā. Savukārt sociālās drošības sistēmai ir jāspēj amortizēt īslaicīgās nabadzības negatīvās sekas.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni¹⁵

Kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība

- (114) Pētījumi liecina, ka jaunu cilvēku dzīves un karjeras iespējas visvairāk ietekmē līdz 20 gadu vecumam uzkrātais cilvēkkapitāls, un tā būtiskākie veidotāji ir ģimene un skola. Dažādu ģimenes apstākļu dēļ bērnu sagatavotības līmenis, uzsākot skolas gaitas, ir ļoti atšķirīgs – vieni jau ir apguvuši datorprasmes, kamēr citiem nav bijis pieejams pat zīmulis. Bērna attīstībā īpaša nozīme ir pirmajos sešos gados gūtajām iemaņām, un skolā ir ļoti grūti panākt šo bērnu prasmju un zināšanu izlīdzināšanos. Tāpēc prioritārais uzdevums ir nodrošināt visiem Latvijas bērniem un jauniešiem pieejamu augstas kvalitātes pirmsskolas

¹² Džini indekss raksturo, cik vienmērīga ir materiālo labumu sadale starp sabiedrības locekļiem skalā no 0 līdz 100. Jo tuvāk koeficienta vērtība ir 0, jo vienlīdzīgāka ir materiālo labumu sadale sabiedrībā.

¹³ *Human Development Report*, 2009.

¹⁴ Centrālās Statistikas pārvaldes dati (06.02.2009.)

¹⁵ Latvijai demogrāfisku un globālās ekonomikas tendenču dēļ (piem., migrācija) nepieciešama nopietna diskusija par ilgtermiņa sociālā modeļa turpmāko attīstību, kas noteiktu valsts, pašvaldību un indivīdu atbildības sadalījumu. Līdzīgi kā ar ilgtermiņa demogrāfiskās politikas izstrādi, šāda modeļa izveide ir atsevišķs, taču ar "Latvija2030" darbību savietojams darbs. Diskusijas par jaunām valsts funkcijām un lomu sociālās drošības jomā ir vairāku ES valstu prioritāro uzdevumu saraksta augšpusē.

aprūpi un vienlīdz kvalitatīvu un pieejamu pamatskolas, vidusskolas un profesionālo izglītību.

Resursu pieejamība

- (115) Kā atzīmē pētnieki, ne Latvijā, ne arī Centrālajā un Austrumeiropā kopumā sociālās nevienlīdzības temats netiek aktīvi uzturēts politiskajās un attīstības jautājumiem veltītajās diskusijās. Sociālās nevienlīdzības novēršanu pārsvarā saprot kā nabadzības mazināšanu, fiskālos ierobežojumus bagātajiem un korupcijas apkarošanu, taču nerunā par galveno nevienlīdzības uzturēšanas mehānismu – nevienlīdzīgu pieeju resursiem, kas veido pamatu indivīda dzīves un darba iespējām.
- (116) Tieši izglītības kvalitātei piemīt būtiska nozīme cilvēka dzīves un darba iespēju noteikšanā Latvijā. Veidojoties izglītības tirgum, pieeju augstākiem izglītības līmeņiem nosaka ģimeņu spēja vai nespēja apmaksāt attiecīgo izglītību. Šeit būtiska ir publiskā sektora koriģējošā loma, izlīdzinot iedzīvotāju iespējas iegūt izglītību un atbilstošu kvalifikāciju. Ja nevienlīdzība izglītības jomā palielināsies, sarūkošais Latvijas cilvēkkapitāls netiks pilnībā izmantots.
- (117) Lai mazinātu sociālo nevienlīdzību un vienlaikus motivētu ikvienu cilvēku uzņemties atbildību par savu nākotni un rīcību, daudzās pasaules valstīs sociālās politikas mērķis ir resursu vienlīdzība (*asset-based equality*). Šīs pieejas pamatā ir ideja, ka sociālo nevienlīdzību var mazināt, ja visiem jauniešiem – jaunajiem brīvā tirgus dalībniekiem – ir pieejams pēc iespējas līdzīgāks sākuma kapitāls savu ieceru realizēšanai. Pieejamo resursu vienlīdzību panāk, piešķirot katram dzimušajam vai pilngadīgu sasniegušajam sabiedrības loceklim noteiktu kapitāla ieguldījumu kā pamudinājumu veidot uzkrājumus, kurus tālāk var izmantot izglītībai, lai atrastu darbu vai sāktu uzņēmējdarbību. Rezultātā kopējie līdzekļi tiešā veidā netiek pārdalīti no veiksmīgākajiem uz mazāk veiksmīgajiem sabiedrības locekļiem, bet stiprina mazāk veiksmīgo sabiedrības locekļu spēju tikt uz augšu, atbildību par savu izvēli lielā mērā atstājot viņu pašu ziņā.

Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana

- (118) Lai pilnvērtīgi izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, ir jāmazina visu veidu diskriminācija darba tirgū – etniskā, dzimuma (gan sieviešu, gan vīriešu) un vecuma diskriminācija, kā arī diskriminācija pret cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem. Tieši neformālās diskriminācijas dēļ samazinās atsevišķu sociālo grupu darba un ienākumu drošība. Nākotnē dažādu, t.sk. globālu norišu rezultātā, piemēram, darbavietām pārvietojoties uz citām valstīm vai atsevišķām kompetencēm atmirstot, atsevišķas profesionālās vai sociālās grupas var zaudēt darbu un ienākumus. Jebkāda diskriminācija pret šīm grupām vēl papildus samazinātu viņu dzīves kvalitāti un iespējas.
- (119) Tā kā bērnu labklājība ir vistiešāk saistīta ar vecāku nodarbinātību, īpaši svarīgi ir nodrošināt darba tirgus pieejamību vecākiem, pēc iespējas motivējot darba devējus nodarbināt vecākus, un nodrošināt aprūpes iespējas bērniem no viena gada vecuma.

Īslaicīgās nabadzības amortizācija un nabadzības riska grupas

- (120) Viens no lielākajiem sociālās palīdzības sistēmas trūkumiem Latvijā ir nepietiekama sadarbība starp dažādām sociālās palīdzības institūcijām.¹⁶ Palielinoties īslaicīgās nabadzības

¹⁶ Rajevska Feliciana (Ed) (2006). *Insider's views about social inclusion and social security in Latvia*. FAFO.

riskam, grūtībās nonākušam cilvēkam ir svarīgi saņemt palīdzību nekavējoties, un to šobrīd sociālā darba speciālists nespēj sniegt daudzo birokrātisko procedūru dēļ. Tāpēc sociālā politika būtu jāveido starpnozaru ietvarā. Lai palielinātu nabadzības riska zonā nonākušo iespējas uzlabot savu labklājību, ir jāidentificē nabadzības riskam visvairāk pakļautās sociālās grupas un jāizstrādā tām piemēroti sociālās drošības mehānismi. Viens no nozīmīgiem priekšnoteikumiem nabadzības riska mazināšanai ir efektīva sociālo pakalpojumu, sociālās palīdzības un sociālās drošības sistēma, kuras viens no uzdevumiem ir efektīvas palīdzības sniegšana vistrūcīgākajiem iedzīvotāju slāņiem.

Iespējamie risinājumi

Kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība

- (121) *Daudzfunkcionāli centri vecākiem ar bērniem līdz sešu gadu vecumam.* Bērniem līdz sešu gadu vecumam un viņu vecākiem tiek veidoti vietēji centri (bērnudārzi vai dienas aprūpes centri), kuros vecāki var atstāt bērnu gan uz pilnu dienu, gan tikai uz pāris stundām. Atbilstoši katras pašvaldības vajadzībām šie centri vienlaikus var sniegt arī virkni citu pakalpojumu – palīdzēt vecākiem satīties ar citām ģimenēm, dalīties pieredzē, saņemt konsultācijas par zīdaiņu aprūpi, bērnu psiholoģiju un veselību vai saņemt palīdzību darba meklējumos. Mērķis ir panākt, lai visi bērni, sasniedzot sešu gadu vecumu, būtu saņēmuši pienācīgu aprūpi un būtu vienlīdz labi sagatavoti skolai. Šādi centri būtu jāizveido visā valsts teritorijā, sākot ar pašvaldībām, kur nabadzība ir visaugstākā un bērnu situācija viskritiskākā, vienlaikus rosinot bibliotēku izglītības, kultūras un sporta iestāžu līdzdalību.
- (122) *Brīvprātīgo māsu sistēmas izveide.* Viens no veiksmīgākajiem pasaules piemēriem zīdaiņu aprūpes atbalsta jomā ir brīvprātīgo aprūpes māsu institūcija. Normālos apstākļos vecāki, īpaši gados jauni, atbildes uz aktuāliem jautājumiem par zīdaiņu un bērnu ikdienas aprūpi gūst no saviem vecākiem un vecvecākiem. Diemžēl vecākiem, kuri nāk no riskam pakļautām ģimenēm, bieži vien nav, pie kā vērsties ar šādiem jautājumiem. Tāpēc dažās valstīs ir ieviestas t.s. brīvprātīgo bērnu aprūpes māsu institūcijas. Māsas parasti ir gados vecākas sievietes ar pieredzi bērnu kopšanā un audzināšanā, kuras vietējos sociālajos centros sniedz padomus vecākiem, kā aprūpēt bērnu ikdienas situācijās.

Resursu pieejamība

- (123) *Individuālās attīstības konti.* Tie sniedz iespēju cilvēkiem ar zemiem ienākumiem veidot uzkrājumus. Šādos krājkontos katra paša ieguldītā naudas summa tiek papildināta ar tādas pašas summas ieguldījumu no valsts iestādes, bezpeļņas organizācijas vai privāta uzņēmuma puses. Fondā ieguldītos līdzekļus var izmantot sava cilvēkkapitāla attīstībai – izglītībai, tālākizglītībai, interešu izglītībai. Piemēram, ASV un Kanādā ir izveidotas “Mācies & krāj” (*Learn&Save*) programmas, kur šādi fondi darbojas ļoti veiksmīgi, un ziedotājorganizācijas piedāvā arī finanšu, grāmatvedības un uzņēmējdarbības apmācību programmas.
- (124) *Bērna investīciju fondi.* Bērna investīciju fonds ir ilgtermiņa krājkonts, ko valsts izveido uzreiz pēc bērna piedzimšanas, iemaksājot tajā noteiktu summu. Vecāki vai tuvinieki var iemaksāt šajā fondā papildus līdzekļus līdz valsts noteiktam maksimumam. Fonda līdzekļi tiek investēti akcijās vai noguldīti kā depozīts. Fondu pārvalda vecāki vai aizbildņi, līdz bērns sasniedz sešpadsmit gadu vecumu un spēj pats pārņemt sava fonda pārvaldību, tomēr fonda līdzekļus var izņemt, tikai sasniedzot astoņpadsmit gadu vecumu. Tālāk jauniešiem naudu var izmantot pēc saviem ieskatiem – lai finansētu izglītību, sāktu uzņēmējdarbību vai iegādātos apģērbu pirmajai darba intervijai.

Darba tirgus pieejamība un diskriminācijas mazināšana

- (125) *Atbalsts uzņēmumiem un nevalstiskajām organizācijām, kas īsteno diskriminācijas novēršanas pasākumus.* Šāds atbalsts var būt gan morāls, ik gadu piešķirot nosaukumu „Mammām un tētiem draudzīgs darba devējs”, „Vecumu cenošs darba devējs” vai „Cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem draudzīgs uzņēmums”, gan praktisks, piemēram, uzņēmumiem atvieglojot vai paātrinot birokrātiskās procedūras, kā arī piedāvājot citas administratīvās priekšrocības un pakalpojumus. Īpaši efektīvi šādu atbalstu var sniegt tieši pašvaldības un nevalstiskās organizācijas.
- (126) *Sabiedrības informēšana par sociālo dažādību.* Aizspriedumi un diskriminējošas prakses visbiežāk rodas informācijas trūkuma dēļ. Informējot sabiedrību un vairotot tās izpratni par sociālo dažādību un dažādu sociālo grupu, piemēram, cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem, mazākumtautību, sievieti vai bērnu, situāciju un problēmām, tiek stiprināta tolerance un mazināts diskriminācijas gadījumu biežums. Šādu izpratni var vairot gan ar formālās izglītības programmām, gan neformālā veidā – rīkojot seminārus un diskusijas par dažādu sabiedrības grupu situāciju Latvijā un pasaulē.

Īslaicīgās nabadzības amortizācija un nabadzības riska grupas

- (127) *Īstermiņa nabadzības palīdzības programmas.* Sociālajām programmām jābūt orientētām uz operatīvu palīdzību īstermiņa grūtībās nonākušiem cilvēkiem, darbojoties pēc principa „Mēģini vēlreiz, un mēs tev palīdzēsim”. Nabadzība ir sabiedriski kompleksa parādība, tādēļ arī risinājumiem jābūt integrētiem, nevis specifiski nozariskiem. Lai paātrinātu birokrātiskās procedūras palīdzības sniegšanai grūtībās nonākušam cilvēkam, īpaši svarīgi īstenot jau izstrādāto starpnozaru sociālās palīdzības politiku, kas aktualizē starpnozaru un starpprofesionālo sadarbību.
- (128) *Sociālās programmas nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām iedzīvotāju grupām.* Regulāri jāveic nabadzības risku un struktūras analīze, sociālās programmas jāpiemēro specifisku nabadzības un sociālās atstumtības riska grupu vajadzībām, lai pēc iespējas mērķtiecīgāk un precīzāk izmantotu valsts resursus. Viskritiskākās nabadzības un sociālās atstumtības riska grupas šobrīd un tuvākajā nākotnē būs ģimenes ar bērniem, kurās ir tikai viens apgādnieks (galvenokārt – sievietes), pensionāri (īpaši vientuļie pensionāri) un cilvēki ar funkcionāliem traucējumiem, kā arī čigānu (romu) tautības cilvēki.
- (129) *Apmācības un socializācijas programmas pensijas un pirmspensijas vecuma cilvēkiem.* Lai novērstu gados vecāku cilvēku sociālo izolāciju un veicinātu viņu iekļaušanos darba tirgū, jāveido mūžizglītības un profesionālās kvalifikācijas celšanas programmas. Svarīgi piedāvāt iespējas apgūt prasmes, kas ir īpaši aktuālas – informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietošanas iemaņas un valodu prasmes. Vienlaikus jādod iespēja pensionāriem brīvprātīgi iesaistīties sabiedriskās aktivitātēs. Piemēram, Dānijā pensionāri brīvprātīgi piedalās universitāšu un skolu eksāmenos.
- (130) *Vides un informācijas pieejamība cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem.* Saskaņā ar Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām valstij ir jāveic atbilstoši pasākumi, lai personas ar funkcionāliem traucējumiem varētu dzīvot neatkarīgi un pilnvērtīgi, vienlīdzīgi ar citiem realizējot sevi visās dzīves jomās. Šie pasākumi, kas ietver pieejamību traucējošu šķēršļu un barjeru apzināšanu un likvidēšanu ēkās, uz ceļiem, transportā, kā arī citos iekštelpu un āra objektos – skolās, mājokļos, ārstniecības iestādēs un darba vietās. Tas attiecas arī uz informācijas, sakaru un citiem pakalpojumiem, starp tiem – elektroniskajiem pakalpojumiem un avārijas dienestiem. Lai apmierinātu personu ar funkcionāliem traucējumiem vajadzības, pakāpeniski jānodrošina universāla dizaina preču, kā arī tādu pakalpojumu, ierīču un objektu pieejamība, kam nepieciešama pēc iespējas mazāka pielāgošana un viszemākās izmaksas.

Kvalitatīva un pieejama izglītība mūža garumā

Mērķis

Izveidot vienu no labākajām izglītības sistēmām ES un kļūt par vienu no līderēm pieaugušo izglītības pieejamības un izmantošanas ziņā.

Tendences un izaicinājumi: novecošanās, izglītības kvalitāte un pieejamība

- (131) *Vienlaikus ar specifisku kompetenču un kvalifikāciju uzkrāšanu, kas nosaka cilvēka spējas iekļauties darba tirgū un veidot veiksmīgu profesionālo karjeru, izglītība ir arī cilvēka talantu, emocionālās un sociālās inteliģences un personības attīstības process. Tādēļ izglītības kvalitāte, pieejamība un saturs visos izglītības līmeņos un vecuma grupās – no pirmskolas līdz pieaugušo izglītībai – ir Latvijas attīstības iespēja un cilvēkkapitāla vērtības palielināšanās priekšnosacījums.*
- (132) Latvijas demogrāfiskā attīstība būtiski ietekmēs arī izglītības sektoru, jo saruks skolas vecuma bērnu un tradicionālā studentu vecuma (18-24 gadus vecu) jauniešu skaits. Pēc Pasaules Bankas aplēsēm, līdz 2025. gadam skolēnu skaits pamatskolās samazināsies par aptuveni 25%, vidusskolās – par 20%, bet vislielākais kritums sagaidāms augstākajā izglītībā, kur tiek prognozēta studentu skaita samazināšanās par 40%.¹⁷
- (133) Ienākumu nevienlīdzība un teritoriāli nevienmērīgā demogrāfiskā situācija ilgtermiņā var radīt nopietnus šķēršļus vienlīdzīgu iespēju un izglītības pieejamības nodrošināšanai. Jau vairākus gadus vērojams skolēnu atbirums skolās, īpaši pamatskolās. Izglītības procesu pametušie bērni un jaunieši nokļūst sociālā riska grupā un arī vēlāk nespēj izmantot mūžizglītības sniegtās iespējas.
- (134) Latvijas izglītības politika joprojām ir nepietiekami iekļaujoša attiecībā pret bāreņiem un cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem.¹⁸ Pozitīvie piemēri šādu cilvēku integrācijai sabiedrībā ar izglītības sistēmas starpniecību ir drīzāk izņēmums, nevis sistemātiski īstenotas valsts politikas rezultāts. Bāreņi un bērni ar funkcionāliem traucējumiem pārsvarā tiek izglītoti no pārējās vides nošķirtās internātskolās, un viņu iespējas iegūt nepieciešamās prasmes sekmīgai patstāvīgai dzīvei ir ierobežotas.¹⁹ 21. gadsimta izglītības sistēmas mērķis ir attīstīt cilvēkus ar funkcionāliem traucējumiem spēju nepārtraukti mācīties un apgūt jaunievedumus.
- (135) Inovātīva ekonomika pieprasa arvien jaunas iemaņas un kompetences, rada vajadzību atkārtoti un regulāri papildināt savas zināšanas un prasmes, atgriezties skolas solā, lai

¹⁷ Chawia, M. et al (2007). *From red to grey*. Washington, DC: The World Bank, pp. 217-261.

¹⁸ Pētījums, kas atklāj problēmas cilvēku ar funkcionāliem traucējumiem iekļaušanai sabiedrībā: Pomere I., et al (2007). Vientuļo vecāku, kuri audzina bērnus invalīdus, iespējas iekļauties darba tirgū un nepieciešamais atbalsts viņu sociālajai iekļaušanai. Rīga: SIA „LABA”.

¹⁹ Valsts speciālās izglītības centrs (2008). Informatīvais biļetens. Nr. 1 (1), 10. lpp. http://vsic.gov.lv/kratuve/vsic_zinas/zinas_1.pdf

pielāgotos mainīgajām darba tirgus prasībām. Tomēr Latvijas izglītības sistēma nav pietiekami elastīga, risinot pieaugušo tālākizglītības vajadzības. Arvien lielāku nozīmi iegūst tehnoloģiskā kompetence, spēja integrēt dažādu jomu prasmes un kompetences, radošas iemaņas, cilvēku un risku vadības prasmes, kā arī atvērtība starptautiskai un starpkultūru sadarbībai. Tas nozīmē, ka Latvijas konkurētspēja arvien vairāk būs atkarīga no izglītības sistēmas saiknes ar darba tirgus izmaiņām un spējas sagatavot cilvēku darbam mainīgos apstākļos visa mūža garumā.

- (136) Jau ap 2020. gadu vairāk nekā 2/3 darbaspēka būs vecumā virs 22-25 gadiem, kas ir līdz šim ierastās formālās izglītības beigšanas laiks. Tas, savukārt, nozīmē, ka izglītības sistēmai un darba devējiem ir jāveicina mūžizglītības kultūra sabiedrībā, lai indivīdi neaprobežotos tikai ar formālās izglītības piedāvājumu, bet būtu motivēti nepārtraukti papildināt savas zināšanas un prasmes.
- (137) Pašlaik Latvijā lielākās investīcijas cilvēkkapitālā, līdzīgi kā citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs, notiek formālās vispārējās izglītības sistēmas ietvaros, turpretī investīciju apjoms cilvēkresursu attīstībā darba vietās ir salīdzinoši neliels.²⁰ Ņemot vērā, ka cilvēkkapitāla produktivitāte aug salīdzinoši lēni (90. gados ES – vidēji par 1,95% gadā), Latvijai vistuvākajā nākotnē nepieciešami nozīmīgi ieguldījumi strādājošo kvalifikācijas attīstībā arī darba vietās, lai stratēģijas pārskata periodā sasniegtu rietumvalstu dzīves līmenim nepieciešamo cilvēkkapitāla produktivitāti. Nepieciešams pilnveidot atbalsta pasākumus, lai motivētu darba devējus ieguldīt savu uzņēmumu cilvēku resursu attīstībā.
- (138) Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģijas būtiskākais izaicinājums izglītības jomā ir finanšu un cilvēkresursu efektīva izmantošana izglītības sistēmā un valstī kopumā, savietojot globālās ekonomikas prasības un demogrāfisko tendenču spiedienu ar Latvijas cilvēkkapitāla, kompetenču, jaunrades, sociālās un emocionālās inteliģences attīstību. Ņemot vērā, ka pasaules ekonomika un tehnoloģijas tuvākajos 20 gados var strauji mainīties, efektīva un elastīga augstākās izglītības sistēma ir izšķirošs Latvijas konkurētspējas un cilvēkkapitāla vērtības faktors.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Izglītības pieejamība un pārmaiņas izglītības procesa organizācijā

- (139) Jārada tāds vispārējās un kultūrizglītības izglītības sistēmas pārvaldības modelis, kurā vecāki, mācītspēki, izglītojamie un izglītības iestādes apzinās savu līdzatbildību kvalitatīvas izglītības nodrošināšanā. Izglītības un zinātnes ministrijas loma šajā modelī kļūst koordinējoša, konsultatīva un pārraugoša, nevis pakļaujoša un reģlamentējoša.
- (140) Šajā modelī svarīga kļūst vispārējās un profesionālās izglītības iestāžu sistemātiska sadarbība ar augstskolām, gan veidojot mācību saturu, gan sekmējot skolotāju kompetences uzlabošanu. Ir jāievieš obligāta visu pamata mācību priekšmetu apguve visās vidusskolās, lai vidusskolu beigušajiem būtu iespēja izvēlēties un apgūt jebkuru augstskolas programmu.
- (141) Latvijā pastāv nevienlīdzīga resursu sadale starp valsts, pašvaldību, kā arī privātajām skolām.²¹ Lai to risinātu, vecākiem ir jādod lielākas iespējas izvēlēties izglītības iestādi un ir jāīsteno princips „nauda seko skolēnam”. Kā rāda vairāku ES valstu pieredze, kuponu sistēma ir viens no instrumentiem inovatīvas un eksportspējīgas skolu sistēmas radīšanai.

²⁰ Ederer, P., Schuler, P., Willms, S. (2007). *The European human capital index: The challenge of Central and Eastern Europe*. Brussels: The Lisbon Council.

Šāds risinājums atbilstu arī stratēģiskajam principam par lielāku pašu pilsoņu līdzdalību lēmumu pieņemšanā. Ņemot vērā ģeogrāfiski nevienmērīgo demogrāfisko situāciju, jārada īpaša atbalsta sistēma mazajām lauku skolām, lai pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērniem nodrošinātu skološanos pēc iespējas tuvāk dzīves vietai.

- (142) Īpašs uzsvars jāliek uz pirmsskolas izglītību, jo valstīs, kuras mērķtiecīgi investē pirmsskolas vecuma bērnu izglītošanā un audzināšanā, ir daudz labāki skolēnu panākumi un lielāka sociālā vienlīdzība.²² Palielinoties vecāku noslodzei darba tirgū, ir jāveido daudzveidīgs, kvalitatīvs un visiem pieejams pirmsskolas un bērnu aprūpes pakalpojumu piedāvājums. Pirmsskolas finansējums ir jānodrošina pietiekamā apjomā, dažādojot finansēšanas mehānismus, piesaistot privāto kapitālu un vienlaikus garantējot pirmsskolas pieejamību ģimenēm sociāli un ekonomiski atstumtajās grupās. Pirmsskolas izglītības un aprūpes nodrošināšanā nepieciešama sadarbība starp institūcijām, kas šos pakalpojumus piedāvā, vecākiem, vietējo sabiedrību un publiskās pārvaldes iestādēm, lai maksimāli uzlabotu pakalpojumu atbilstību bērna un ģimenes vajadzībām.

Skola kā sociālā tīklojuma centrs

- (143) Izglītības un kultūrizglītības iestādēm ir jāklūst par sociālā tīklojuma centriem, kuru pārvaldībā iesaistās un sadarbojas vecāki, mācībspēki, izglītojamie, kā arī plašāka vietējā kopiena, t.sk. uzņēmēji, profesionālo un nozaru asociāciju pārstāvji. Īpaši būtiski ir iesaistīt vecākus zināšanu apgūvē, jo pašlaik daudzas ģimenes Latvijā nespēj vai neuzskata par vajadzīgu līdzdarboties bērnu izglītībā. Arvien pieaugošas nodarbinātības un darba intensitātes kontekstā nevar cerēt, ka nākotnē vecāku laika un uzmanības sadalījums mainīsies par labu līdzdalībai bērnu izglītošanā. Atstājot novārtā šādus izglītību ignorējošus ģimeņu uzvedības modeļus, Latvija riskē ar sabiedrības sociālo degradāciju. Neiegūstot mūžizglītībai nepieciešamās prasmes jau bērnībā, daudzi jaunie sabiedrības locekļi var nespēt pielāgoties mainīgajām darba tirgus prasībām. Viņi nebūs pietiekami patstāvīgi un neatkarīgi, kā arī nespēs vai negribēs rūpēties par citiem aizvien novecojošās sabiedrības locekļiem un vidi kopumā. Tāpēc skolai jāklūst par integrālu sabiedrības daļu un pozitīvu pārmaiņu aģentu, nevis izolētu institūciju, kas darbojas nošķirti no apkārtējās vides.

Kontekstuāla izglītība un skolotāja profesijas maiņa

- (144) Izglītības paradigmas maiņa, paredzot lielāku izglītības sistēmas saistību ar ekonomiskajiem un sabiedriskajiem procesiem, mainīs arī skolotāja darba raksturu. Tradicionālā pieeja mācīt priekšmetus savstarpēji nošķirti, ar uzsvaru uz teorētiskajām zināšanām, jānomaina ar pragmatiskāku pieeju, kur būtisks ir zināšanu apgūves konteksts.²³ Tāpēc skolotājam ir jābūt ne tikai sava priekšmeta pasniedzējam, bet daudzpusīgai, talantīgai personībai, kura palīdz, iedvesmo, sasaista dažādas jomas, sadarbojas, sniedz padomus un organizē. Sevišķi pirmsskolā un sākumskolā izglītībai jābūt vērstai uz bērna saskarsmes prasmju, individualitātes un zinātkāres attīstību. Skolotāju sagatavošana vairāk nekā viena mācību priekšmeta mācīšanai var būt viens no risinājumiem, īpaši laukos, lai nevajadzētu slēgt skolas, veidot jaukta vecuma grupu klases, darbam ar kurām skolotājiem nepieciešams atšķirīgu prasmju kopums. Lai skolotāja profesiju izvēlētos spējīgākie un talantīgākie jaunieši, jāceļ profesijas prestižs un jāpilnveido motivācijas sistēma. Iespējams, ka

²² OECD (2001). *Starting strong*. Paris: OECD; The Strategy Unit (2008). *Realising Britain's potential*.

Pieejams http://www.cabinetoffice.gov.uk/strategy/work_areas/strategic_challenges0208.aspx

²³ Cantell, H. (2006). *Sustainable education, learning processes and environmentally responsible behavior of students*. In A. Pipere (Ed.), *Education and sustainable development: First steps toward changes* (pp. 90-100). Daugavpils: Saule.

sabiedrības novecošanās kontekstā vecāka gadagājuma dažādu jomu profesionāļiem būs jāpār kvalificējas par skolotājiem, kā arī pedagoģiskajā darbā būs jāiesaista pieredzējuši speciālisti bez speciālās pedagoģiskās izglītības, kas vēlas un ir gatavi dalīties savā pieredzē. Vienlaikus jānodrošina tālākizglītības programmu piedāvājums pieaugušo izglītības pedagogam – profesionālim savā nozarē, lai viņš varētu pilnveidot savas kompetences un nodrošināt kvalitatīvu priekšmeta pasniegšanu.

- (145) Nākotnē jāpalielina profesionālo asociāciju loma ne tikai mācību programmu akreditācijas procesā, bet arī mācību procesa organizācijā un īstenošanā (mācību prakses, mācekļu apmācības sistēmas, uzņēmēju kā pasniedzēju piesaiste), lielāku uzmanību veltot absolventu nodarbinātības iespējām. Profesionālajās programmās augstākajā un profesionālajā vidējā izglītībā, līdztekus izvēlētajai specialitātei kā prioritātei ir jāsniedz pietiekami labas zināšanas par radniecīgām profesijām, lai vajadzības gadījumā būtu iespējams apgūt citu profesiju, kuru pieprasa darba tirgus.

E-skola un informācijas tehnoloģiju izmantošana

- (146) Informācijas tehnoloģijas ir kļuvušas par skolēnu ikdienu un interešu objektu, tādēļ tas lietpratīgi jāizmanto arī mācību procesā. Integrējot mācību procesā tālmācības elementus, izmantojot tehnoloģiju sniegtās decentralizācijas priekšrocības, iespējams ne tikai nodrošināt interesantu, interaktīvu un kvalitatīvu mācību satura apguvi virtuālajā vidē, bet arī rast jaunas iespējas mācību procesa dažādošanai un jaunām organizācijas formām, piemēram, daļu nodarbību skolotājiem vadot klātienē, bet daļu mācību vielas apgūstot virtuālajā vidē. Tas palīdzētu piesaistīt jauniešu interesi mācību vielai un uzlabotu tehnoloģiju kompetences vispārējo līmeni Latvijā, jo iemaņas apgūtu gan skolēni, gan skolotāji. Piedaloties dažādu mācību projektu izstrādē, ekonomiskai aktivitātei nepieciešamās prasmes kopā ar skolēniem varētu rast arī viņu vecāki un vecvecāki.

Izglītošanās mūža garumā

- (147) Iedzīvinot sabiedrībā mūžizglītības kultūru, jāattīsta ikviena cilvēka, īpaši jauniešu, prasmes saskatīt nepieciešamību un izmantot izglītošanās un karjeras veidošanas iespējas visa mūža garumā. Ņemot vērā, ka Eiropas valstīs cilvēkkapitāls galvenokārt rodas un attīstās nodarbinātības procesā, indivīdiem papildinot savas zināšanas mūžizglītības sistēmā un darba vietā, pieaugušo apmācība un formālās izglītības iestāžu un darba devēju aktīvāka iesaiste neformālās izglītības piedāvājuma nodrošinājumā ir svarīgs uzdevums arī Latvijai.
- (148) Jau tagad liela studējošo daļa augstskolās un koledžās ir t.s. netradicionālās vecuma grupas cilvēki, t.i., vecumā virs 23 gadiem²⁴. Šī tendence liecina, ka augstskolām un profesionālās izglītības iestādēm ir iespēja attīstīt pieaugušo apmācību kā stabilu un sabiedrībai nepieciešamu darbības virzienu. Izglītības iestādēm sadarbībā ar reģiona uzņēmējiem jāseko vietējām un globālajām tendencēm tautsaimniecībā, lai spētu paredzēt un piedāvāt tādu studiju saturu un formātu, kas veicinātu gan reģionu attīstību, gan indivīdu un organizāciju konkurētspēju rītdienas ekonomikā.
- (149) Visdrīzākajā laikā jārod risinājums, kā veidot saikni starp formālo izglītības sistēmu un neformālo izglītību, un pieaugušo tālākizglītību, lai tiem cilvēkiem, kuri nav gājuši tradicionālo izglītošanās ceļu, nodrošinātu vienlīdzīgas mobilitātes iespējas ne vien izglītības sistēmas ietvaros, bet arī darba tirgū.

²⁴ Melnis A., Abizāre V. (2007). Pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2007. gadā: Skaitļi, fakti, tendences. Rīga: Izglītības un zinātnes ministrija, 71. lpp.

Iespējamie risinājumi

Izglītības pieejamība un pārmaiņas izglītības procesa organizācijā

- (150) *Kuponu (galvojumu) sistēma izglītībā.* Ieviešot kuponu (galvojumu) sistēmu pirmsskolas, pamatskolas un vidējā izglītībā, tiktu īstenots princips „nauda seko skolēnam”.
- (151) *Obligāta vidējā izglītība.* Līdz 2020. gadam pilnībā ieviest obligātu vidējo izglītību, uzskatot sabiedrības vispārējās izglītības līmeņa celšanu par būtisku priekšnoteikumu Latvijas pārejai uz inovatīvu un radošu ekonomiku. Cilvēkam ar vidējo izglītību jāzina divas svešvalodas.
- (152) *Mazo lauku pamatskolu saglabāšanas programma.* Lai nodrošinātu visiem bērniem pieejamu 1.-6. klases izglītību pēc iespējas tuvāk mājām, nepieciešams īstenot programmu mazo lauku skolu optimizācijai, ņemot vērā katras konkrētās pašvaldības vajadzības un iespējas, katrai saglabājamajai skolai atrotot piemērotāko darbības modeli. Restrukturizāciju var veikt, apvienojot klases, izmantojot īpašu metodiku darbam ar dažāda vecuma bērniem, samazinot administratīvo aparātu, izmantojot tālmācības metodes u.tml. Vecāko klašu skolēnus iespējams nogādāt skolās tālāk no mājām, izveidojot skolu autobusu sistēmu. Optimālākais lauku izglītības sistēmas restrukturizācijas plāns ir jāmodelē, izmantojot demogrāfiskās prognozes noteiktam laika periodam un vietai. Šāda veida modelēšana jāveic regulāri, lai savlaicīgi paredzētu skolu nepieciešamību un sagatavotu infrastruktūru un skolotājus.
- (153) *Izglītības iestāžu internacionalizācija.* Īstenot vidējās izglītības iestāžu internacionalizāciju – veicināt regulārus kontaktus starp Latvijas un citu valstu skolām, organizēt skolēnu un skolotāju apmaiņas un prakses programmas.

Skola kā sociālā tīklojuma centrs

- (154) *Vecāku iesaistīšanās mācību procesā.* Skolotājiem un skolu vadītājiem jāveido pēc iespējas ciešāka saikne ar skolēnu vecākiem. Saiknes veidošanai var izmantot dažādus paņēmienus – rīkojot vecāku un bērnu sapulces, svētku sarīkojumus, organizējot kursus vecākiem, ierīkojot skolā „vecāku istabu” u.tml.
- (155) *Līdzgaitnieku darba grupas.* Lai attīstītu skolēnu sadarbības prasmes, citur pasaulē skolās tiek izmantotas t.s. vienaudžu grupu metodes, kur skolēniem ir jāveic dažādi uzdevumi nevis individuāli, bet kopā ar klasesbiedriem, vecāku vai jaunāku klašu skolēniem, vecākiem, radniekiem vai vietējās kopienas pārstāvjiem.
- (156) *Brīvprātīgo mentoru programmas.* Šo programmu ietvaros pieaugušie bez īpašas pedagoģiskās izglītības var pieteikties skolās kā brīvprātīgie mentori jeb padomdevēji un pēcpusdienās vai vakaros palīdzēt bērniem, kuri to vēlas, izpildīt mājas darbus un atkārtot skolā apgūto vielu. Īpaši atbalstāma ir pensionāru iesaiste šādās mentoru programmās, tādā veidā mazinot pensijas vecuma cilvēku sociālo izolāciju un stiprinot saikni starp paaudzēm.
- (157) *Pieejami sociālo pakalpojumu un atbalsta tīkli.* Jāveicina plašāka sociālo pakalpojumu, sociālās palīdzības un citu atbalsta pasākumu pieejamība dažādām sabiedrības grupām, īpaši gados vecākiem cilvēkiem, bērniem un bērnu vecākiem. Aktīvi jāveicina nevalstisko organizāciju, labdarības un sociālo uzņēmumu darbība un jāstimulē jaunas darbības formas, piemēram, informatīvie un konsultatīvie pakalpojumi digitālajā vidē ar uzsvāru uz vietējiem sociālajiem un digitālajiem tīklojumiem. Pašvaldību sociālie dienesti jau šobrīd lielā mērā darbojas kā sociālā tīklojuma centri, piemēram, jauniešu dienas centros un vecu cilvēku aprūpē. Skandināvijā sociālā tīklojuma centru funkcijas pilda arī skolas, baznīcas un bibliotēkas.

Kontekstuāla izglītība un skolotāja profesijas maiņa

- (158) *Pirmsskolas izglītības un aprūpes kvalitāte.* Nepieciešams izstrādāt valsts stratēģiju pirmskolas un sākumskolas vecuma bērnu aprūpei un izglītošanai, ietverot arī audzinātāju, skolotāju un personāla sagatavošanas un kvalifikācijas jautājumus, uzsverot apmācības sasaisti ar turpmāko izglītības procesu un vienlīdzīgu iespēju pieejas īstenošanu. Jāparedz lielāka vecāku iesaistīšanās pirmskolas vecuma bērnu audzināšanā un iestāžu darbībā.
- (159) *Zelļu jeb mācekļu programmas.* Veidot zelļu jeb mācekļu programmas izglītības iestādēs, integrēt praktiskos uzdevumus un regulāras prakses darba tirgus vidē ciešā sadarbībā ar darba devējiem, t.sk. profesionālo un nozaru asociāciju pārstāvjiem.
- (160) *Uzņēmējdarbības programmu integrācija.* Profesionālās un vispārējās izglītības iestāžu programmām ir ne tikai jāgatavo jaunieši kā darba ņēmēji, bet arī jāorientē viņi uz uzņēmēja karjeras veidošanas iespējām. Vienlaikus ar tādām nepieciešamām īpašībām kā iniciatīva, radošums un uzņēmējspēja skolu beidzējiem vajadzētu iegūt praktiskas zināšanas par uzņēmējdarbības uzsākšanu un vadību.
- (161) *Radoša domāšana mācību procesā.* Lai īstenotu ilgtermiņa mērķi par masveida jaunradi un radošu sabiedrību, radošums jāattīsta bērnos jau agrīnā vecumā. Vispārējās izglītības sistēmai ikvienā skolēnā ir jāattīsta radoša personība un kultūras un mākslas izpratne, spēja mācīties un darboties komandā. Mācību procesā iekļaujot arī problēmu risināšanu, tiktu veicināta patstāvība un pāreja no praktiskām prasmēm uz konceptuālām zināšanām. Tikai izglītots indivīds būs spējīgs radīt produktus ar augstu pievienoto vērtību, izmantot alternatīvās enerģijas un modernās tehnoloģijas. Jāparedz pasākumi un jānosaka atbildīgie par interešu izglītības un radošuma veicināšanu sabiedrībā, neatstājot šī jautājumu risināšanu tikai vietējo pašvaldību līmenī.

E-skola un informācijas tehnoloģiju izmantošana

- (162) *Skolu un bibliotēku digitalizācija.* Lai nodrošinātu pieeju mūsdienīgam mācību procesam un informācijai, ir jāīsteno visu Latvijas skolu un bibliotēku digitalizācija. Šī procesa ietvaros jānodrošina digitālā satura veidošana un attālināto mācību iespējas, līdzdarbojoties gan zinātniskām, gan publiskām bibliotēkām.
- (163) *E-stundas.* Izglītības iestādēs papildus ierastajam mācību procesam jāveido tālmācības programmas, izmantojot e-tehnoloģijas. Augstskolās var veidot programmas, kas pārsvarā notiek e-vidē. Skolās skolotāji var izmantot e-vidi kā papildinājumu nodarbībām skolā.
- (164) *Mācību e-grāmatas.* Mācību grāmatām un materiāliem vajadzētu būt brīvi pieejamiem arī e-vidē.

Izglītošanās mūža garumā

- (165) *Atvērta universitāte.* Viens no veiksmīgākajiem pasaules tālākizglītības piemēram ir Lielbritānijas Atvērta universitāte (*Open University*) ar visiem pieejamu e-bibliotēku un reģionāliem centriem, ko vajadzības gadījumā var izmantot arī klātienē. Studenti paši izvēlas mācību kursus, un katrā kursā ikvienam studentam ir piesaistīts mentors, parasti bijušais universitātes students, attiecīgās jomas speciālists, kurš palīdz studentam mācībās. Atvērtais universitātē pašlaik mācās 150 000 bakalaura programmu studentu, no kuriem 70% ir nodarbināti uz pilnu slodzi, 50% studentu mācības apmaksā darbavieta, 25 000 studentu nav no Lielbritānijas, un 10 000 ir cilvēki ar funkcionāliem traucējumiem.

- (166) *Tālākizglītības integrācija formālās izglītības sistēmā.* Nepieciešams nodrošināt neformālā veidā iegūto zināšanu, prasmju un kompetenču atzīšanu, dodot iespēju personai saņemt formālās izglītības dokumentu, ja zināšanas, prasmes un kompetences atbilst formālās izglītības programmas ietvaros apgūtajām. Jāveido nebirokrātiska un efektīva tālākizglītības kursu novērtēšanas sistēma, lai cilvēkiem, kuri nav gājuši tradicionālo izglītošanās ceļu, nodrošinātu vienlīdzīgas mobilitātes iespējas gan izglītības sistēmas ietvaros, gan darba tirgū.
- (167) *Pasākumi komersantu izglītošanai.* Lai veicinātu ekonomisko aktivitāti un uzņēmējspēju, valsts atbalsts ir vajadzīgs ne tikai uzņēmējdarbībai, bet arī esošo un potenciālo uzņēmēju izglītošanai un labās prakses popularizēšanai. Īpaša loma ir jāuzņemas nozaru asociācijām un citām uzņēmēju intereses pārstāvošām nevalstiskajām organizācijām.

Masveida jaunrade un inovācija

Mērķis

Kļūt par vienu no ES līderiem inovatīvu un eksportējošu uzņēmumu izplatības ziņā.

Tendences un izaicinājumi: ekonomikas globalizācija un jaunrades veicināšana

- (168) Lai cilvēka intelektuālais un radošais potenciāls pārvērstos inovatīvas, energoefektīvas un konkurētspējīgas ekonomikas izaugsmē, ekonomikas modelim ir jāmainās. Uzmanības centrā izvirzās uzņēmība un uzņēmējdarbību atbalstoša vide, atbalsts jaunu ideju radīšanai un komercializēšanai, zināšanu pārnese un lietotāju virzīta pētniecība. Masveida jaunrades pieeja nozīmē, ka ikviena Latvijas iedzīvotāja radošums, zināšanas un idejas var tikt izmantotas daudzveidīgu jauninājumu radīšanā un izplatīšanā.
- (169) Arvien vairāk valstu un pilsētu iekļaujas starptautiskās informācijas, kapitāla, preču un darbaspēka plūsmās, veidojot globālo tirgu, savukārt ražošanas procesi standartizācijas rezultātā kļūst par pasaulē plaši pārdotu pakalpojumu, kas pārvietojas uz valstīm ar iespējami lētāku darbaspēku. Latvijas un citu Eiropas valstu konkurētspēju mazina attīstības valstis, kas ne tikai spēj piedāvāt lētāku darbaspēku, bet arī mērķtiecīgi investē zināšanās un tehnoloģijās. Pieaugot darbaspēka izmaksām, Latvija arvien vairāk zaudēs savas lētā darbaspēka priekšrocības, un standartizēti ražošanas un pakalpojumu procesi, visticamāk, tiks pārvietoti uz Āzijas un citām valstīm.
- (170) Valstis ar dārgu cilvēkkapitālu ir starptautiski konkurētspējīgas vienīgi tad, ja to cilvēkkapitāls ir spēcīgs jaunradē.²⁵ Arvien vairāk ES līdervalstu eksportspēja ir saistīta ar to radošo kapitālu,²⁶ kuru veido radoša nodarbinātība, augstās tehnoloģijas un augsta atvērtības pakāpe jaunām idejām. Diemžēl inovāciju²⁷ un darba produktivitātes²⁸ ziņā Latvijas iedzīvotāji būtiski atpaliek no „vecajām” ES dalībvalstīm un ASV. Neraugoties uz salīdzinoši lieliem ieguldījumiem izglītībā, Latvijai ir vislielākais tirdzniecības deficīta īpatsvars pret IKP starp ES valstīm. Jāsecina, ka Latvijas cilvēkkapitāls netiek pilnvērtīgi izmantots. Bez spēcīgas jaunrades valsts radošais kapitāls nepalielinās un netiek attīstītas spējas radīt inovācijas.
- (171) Mūsdienās inovācija vairs netiek attiecināta tikai uz augstām tehnoloģijām, bet arī uz jaunu ideju radīšanu un ieviešanu ikvienā darbības jomā, tādēļ valstu konkurētspējai arvien būtiskāk ir iesaistīt jaunrades procesā pēc iespējas lielāku iedzīvotāju skaitu. Ekonomiskā

²⁵ Florida, Richard and Irene Tinagli. (2004). *Europe in Creative Age*.

²⁶ Piemēram, Zviedrija, Somija, Nīderlande un Vācija ir gan Eiropas eksporta, gan radošā kapitāla līderi.

²⁷ Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology. (2007). *European Innovation Scoreboard 2007 Comparative Analysis of Innovation Performance*. http://www.proinno-europe.eu/doc/EIS2006_final.pdf

²⁸ OECD (2007). *Economic survey of the European Union 2007: Key challenges for the European Union*. Pieejams http://www.oecd.org/document/39/0,3343,en_2649_34111_38960487_1_1_1_1,00.html

sistēmā ar augstāku sociālo mobilitāti augstāks ir arī sabiedrības radošums, jo katram spējīgam, radošam cilvēkam pat no zemākajiem sabiedrības slāņiem ir iespēja radīt un pierādīt savas idejas. Tāpēc mūsdienu apstākļos sekmīgākas ir nevis valstis ar zemākajām algām, bet valstis ar augstāku iespēju vienlīdzību, jo tās spēj iespējami lielam skaitam iedzīvotāju nodrošināt radošu darbību.

- (172) Vairumā gadījumu inovāciju radīšana un izplatīšana nav kāda viena īpaši talantīga indivīda darba rezultāts – procesā iesaistās arvien vairāk cilvēku, tādēļ izšķirošs veiksmes priekšnoteikums ir spēja sadarboties, atvērtība, zināšanas un jaunrade. Inovāciju radīšanā ar dažādām prasmēm, zināšanām un pasaules uzskatiem iesaistās arī pakalpojumu un produktu lietotāji. Masveida jaunrade kā līdzeklis nozīmē, ka ikviena Latvijas iedzīvotāja radošās spējas, zināšanas un idejas ir jāizmanto daudzveidīgu inovāciju radīšanā un izplatīšanā. Tas būs iespējams tikai tad, ja tiks veidota uz plašu sadarbību orientēta kultūra, kā arī piedāvātas jaunas sadarbību veicinošas platformas gan inovāciju politikā, gan valsts pārvaldē, gan izglītībā un kultūrā.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Lietotāju virzītas inovācijas

- (173) Ekonomikas globalizācijas apstākļos arvien vairāk uzņēmumu savstarpēji sacenšas, lai pielāgotu un radītu jaunus pakalpojumus un produktus patērētāju nemitīgi mainīgo vajadzību apmierināšanai. Pasaules pieredze rāda, ka aptuveni 73% industriālo inovāciju nepārņem veiksmīgos industriālos produktos²⁹ nevis tāpēc, ka tie nav tehnoloģiski izcili, bet gan tāpēc, ka tie neatbilst lietotāja vajadzībām. Latvijai būtu jāattīsta uzņēmumu spējas ieviest tirgū tādus pakalpojumus un produktus, kas apmierina klientu un patērētāju vajadzības. Ņemot vērā Latvijas kā mazas valsts salīdzinoši mazos zinātnes, izpētes un attīstības resursus, ir jārada lietotāju virzītām inovācijām pakārtota jaunrades sistēma. Šī domāšana ietver gan izpratni par lietotāju vajadzībām, gan lietotāju sistemātisku iesaisti jaunrades procesā. Mūsdienās lietotāji ir vislielākais komerciāli veiksmīgu, inovatīvu ideju avots dažādu nozaru uzņēmumiem. Arvien vairāk lietotāju rada, pārveido un uzlabo pakalpojumus un produktus.

Atvērtu inovāciju prakse

- (174) Mūsdienu ekonomikā arvien būtiskāka loma ir zināšanām, augstskolām un pētniecībai. Pasaules pieredze rāda, ka aizvien retāk inovācijas top slēgtās izpētes laboratorijās, un arvien biežāk tās rodas, uzņēmumiem un indivīdiem sadarbojoties ar dažādiem ārējiem avotiem, lai iegūtu jaunas zināšanas un idejas, ko kopīgi pārvērst inovācijās vai jaunos biznesa modeļos.³⁰ Šis process veicina straujāku zināšanu radīšanu un izplatīšanās tempu, kam seko straujāka inovāciju rašanās. Globālās konkurences apstākļos arvien svarīgāk ir veidot atvērtas inovāciju sistēmas, kas veicinātu straujāku jaunāko zināšanu izplatību, kā arī likvidētu dažādās zināšanu ieguves barjeras. Latvijas augstskolām un pētniecības institūtiem jābūt pēc iespējas atvērtākiem un jāveicina zināšanu izplatīšanās gan nacionālā, gan Baltijas jūras reģionā. Izglītības un pētniecības iestādēm jāveido un jāuztur platformas, ar kuru palīdzību zināšanas kļūtu pieejamas Latvijas uzņēmumiem. Jāveicina mazo un vidējo uzņēmumu sadarbība jauninājumu radīšanā un ieviešanā.

²⁹ Von Hippel, Eric. (2006). *Democratizing Innovation*. The MIT Press.

³⁰ Chesbrough, Hasselt et.al. (2008). *Policies for Open Innovation: Theory, Framework and Case*. Vision era.net.

Inovātīva uzņēmējdarbība

- (175) Globalizācija sniedz jaunas iespējas radošiem un uzņēmīgiem indivīdiem izvēlēties pilsētas un valstis, kur veiksmīgi sākt uzņēmējdarbību, lai iekļautos un spētu konkurēt globālajā tirgū. Uzņēmējdarbība ir inovāciju virzītājspēks, turklāt tā rada labklājību un uzlabo dzīves līmeni. Lai gan 53%³¹ Latvijas iedzīvotāju vēlētos kļūt par uzņēmējiem, lielākajai Latvijas sabiedrības daļai uzņēmējdarbība nav iecienītākais karjeras izvēles veids – tikai 7% iedzīvotāju sāk uzņēmējdarbības aktivitātes. Latvijai jāklūst gan par pievilcīgu vietu Eiropā inovatīvas uzņēmējdarbības uzsākšanai, gan par pašu uzņēmīgāko Eiropas sabiedrību. Valdība spēlē būtisku lomu, radot un uzturot ietvaru, kurā uzņēmumi var ieviest jauninājumus, kā arī tieši sniedzot atbalstu, kad tirgus cieš neveiksmes. Veidojot Latvijas uzņēmējdarbības vidi, vispirms jādomā par iespējām, kā padarīt inovatīvu uzņēmējdarbību par pievilcīgu karjeras izvēli lielākajai sabiedrības daļai. Šajā jomā plašāk jāizmanto sociālo partneru un citu nevalstisko organizāciju atbalsta iespējas, jāpilnveido klasteru, inkubatoru, kompetenču centru darbība un jāattīsta mentoru kustība.

Plaša jaunrades kultūra

- (176) Jaunrade ir ne tikai individuāla, bet arī sociāla parādība. Tā ir saruna, kurā cilvēki apmainās ar idejām, kopīgi rada jaunas, uzlabo un īsteno tās.³² Tikai tad, kad ideju daudzveidība un radoša līdzdalība kļūst par ierastu praksi lielai sabiedrības daļai, varēs veicināt sekmīgu jaunu ideju radīšanu un inovāciju ieviešanu. Latvijas iedzīvotājiem ir jāklūst radoši aktīvākiem gan savā profesionālajā darbībā, gan brīvā laika patēriņā. Cilvēkiem jāklūst ne tikai radošākiem, bet arī atvērtākiem jaunām idejām un ideju dažādībai. Masveida jaunradei un ideju apmaiņas kultūrai jāklūst par Latvijas identitātes sastāvdaļu. Masveida jaunrade iespējama, veicinot uzņēmēju iesaistīšanos sabiedriskajos tīklojumos un sociālajā dialogā, attīstot uzņēmējdarbības prasmes, radot jaunradei labvēlīgu darba vidi, piesaistot investīcijas un attīstot eksportu, izmantojot atbilstošu institucionālo ietvaru un mehānismus.
- (177) Radošiem procesiem jābūt redzamiem, atvērtiem un brīvi pieejamiem. Tikai tad inovatīva ekonomika sakņosies radošā kultūrā, kurā cilvēki līdzdarbojas, apmainās ar idejām un īsteno tās ātrāk nekā citās valstīs. Šādas kultūras iedzīvināšanai ir jāklūst par ilgtermiņa attīstības mērķi.

Iespējamie risinājumi

Lietotāju virzītas inovācijas

- (178) *Lietotāju virzītu inovāciju aģentūra.* Lietotāju virzītu inovāciju veicināšanai būtu jāizveido sadarbības tīkls kā aģentūra, kuras uzdevums būtu izveidot un koordinēt inovāciju tīklu. Šajā tīklā būtu jāiesaista augstskolas, pētniecības institūcijas un uzņēmumi, jāpiesaista sabiedriskie tīklojumi, kas apvieno ieinteresēto pušu pārstāvjus, lai radītu un izplatītu zināšanas, metodes un prakses, kas veicinātu izpratni par lietotāju virzītām inovācijām, kā arī veicinātu lietotāju iesaisti jaunrades procesos.
- (179) *Zinātnieku un uzņēmumu sadarbība pētniecības jomā.* Inovāciju kontekstā industriālās un pirmskonkurences pētniecības programmām jābūt saistītām ar tirgus pieprasījumu. Tāpēc zinātnes un pētniecības pārvaldībā jāiesaista uzņēmumu pārstāvjus, lai kopīgi definētu pētniecības prioritātes, kā arī laikus apzinātu nākotnes tehnoloģiju attīstības tendences.

³¹ Eurobarometer (2004). *Entrepreneurship. Flash 160 "Entrepreneurship"* (12/04/2004 – 29/04/2004).

³² Leadbeater, Charles (2008). *We Think: why mass creativity is the next big thing.*

Zinātnes un pētniecības finansējums būtu jānovirza ar uzņēmēju – zinātnes gala produkta patērētāju – līdzdalību un starpniecību.

- (180) *Sadarbības inovāciju programma.* Lietotāju virzītu inovāciju kontekstā būtu jāpārdefinē inovāciju atbalsta programmas. Valstij jārada sadarbības platformas, kuru ietvaros dažādi inovāciju dalībnieki tiktu mudināti sadarboties. Lai samazinātu neskaidrību un risku par inovāciju ieviešanu tirgū, valdībai un pašvaldībām jaunu pakalpojumu, produktu un tehnoloģiju radīšana būtu finansiāli jāatbalsta tikai tad, ja izstrādes procesā piedalās to potenciālie lietotāji. Šāda pieeja mudinātu uzņēmumus meklēt un sadarboties ar jauninājumus pieprasošiem klientiem un patērētājiem, kā arī stiprinātu uzņēmumu spējas radīt un izplatīt inovācijas.
- (181) *Pētniecības un attīstības internacionalizācija.* Pētniecība un attīstība (turpmāk tekstā – R&D, kā *research&development*) strauji globalizējas, kļūstot par arvien nozīmīgāku pasaules tirgū piedāvātu pakalpojumu, ko iegādājas pieaugošs skaits lielo uzņēmumu. Globalizācijas apstākļos mazu valstu inovāciju politikas veiksmē kļūst arvien atkarīgāka no spējas integrēt savus uzņēmumus starptautiskajās zināšanu plūsmās. Tāpēc valdībai būtu jāpiedāvā uzņēmumiem, kuri sadarbojas ar lietotājiem jauninājumu radīšanā, finansiāls atbalsts R&D pakalpojumu pirkšanai un integrācijai R&D globālajos tīklos
- (182) *Klasteru attīstības programma.* Pasaules pieredze rāda, ka lietotāju virzītu inovāciju praksi izmanto lielās kompānijas vai tie uzņēmumi, kuri darbojas inovatīvos klusteros. Infrastruktūras atbalsts klasteru veidošanai būtu jāsniedz gadījumos, kad uzņēmumi ir gatavi sadarboties ar lielām kompānijām vai piedalīties mazu un vidēju uzņēmumu grupu veidošanā. Izprotot, ka Latvijas mazajiem un vidējiem uzņēmumiem visvairāk trūkst zināšanu un prasmju produktu virzīšanai Eiropas, Āzijas un ASV tirgos, būtu vēlams veicināt partnerības, kur Latvijas puse sniegtu R&D pakalpojumus, bet ārvalstu puse – mārketinga un pārdošanas pakalpojumus. Lielu daļu gala lietotāju tirgus mūsdienā pasaulē pārvalda lielās daudznacionālās korporācijas. Vienlaikus ar šo firmu pieaugošo kontroli pār izplatīšanas kanāliem notiek ražošanas procesu globalizēta izkliede, paverot iespējas attīstības valstu, tostarp Latvijas, uzņēmumiem iekļauties šajās ražošanas ķēdēs praktiski jebkurā pievienotās vērtības radīšanas posmā. Panākot, ka daudznacionālās korporācijas veido R&D projektus Latvijā, ir iespējams piekļūt to savāktajām zināšanām par lietotāju un tirgus vajadzībām.³³

Atvērtu inovāciju prakse

- (183) *Atvērtā koda programmatūras iepirkums.* Atvērtā koda darbības principu ievērošana vairumā gadījumu rada lielāku un straujāku inovāciju konvergenci. Valsts un pašvaldības institūcijas ar savu piemēru var veicināt atvērtu inovāciju praksi, atvēlot daļu no programmatūru iepirkumam paredzētiem līdzekļiem atvērtā koda programmatūras iegādei un izstrādājot attiecīgas iepirkuma programmas. Atvērtā koda programmas var iegādāties lētāk vai pat bez maksas, bet tās prasa augstākus uzturēšanas izdevumus. Pat ja kopējās izmaksas, izmantojot atvērtā koda programmatūru valsts institūcijās, nesamazinātos, to izmantošana radītu pozitīvus blakusefektus – radītu darba vietas vietējā IT sektorā, attīstītu Latvijas darbaspēka programmēšanas prasmes un tādējādi veicinātu uzņēmējdarbību. Atvērtā koda programmu iepirkums tiešā veidā atbalstītu augsto tehnoloģiju nozari Latvijā.

³³ Šāda veida politika tiek sekmīgi realizēta Izraēlā, kur tā sauktā BIRD programma apmaksā 50% no R&D projekta izdevumiem, kurā viena puse ir tipiski vidēja vai liela ASV kompānija ar zināšanām par lietotāju vajadzībām un tirgu, bet otra puse – Izraēlas kompānija, kura apņemas veikt R&D darbu. Šādi ASV puse saņem bezmaksas un zema riska R&D, kamēr Izraēlas puse piekļūst zināšanām par tirgvedību un lietotāju vajadzībām, kā arī sekmīgi atgūst R&D ieguldītos naudas līdzekļus.

- (184) *Atvērta zināšanas un zinātne.* Zināšanas noveco arvien straujāk, tāpēc svarīgāks kļūst to izplatīšanās ātrums un pieejamība uzņēmumiem un iedzīvotājiem. Tas prasa jaunas pieejas zināšanu izplatīšanā. Lai veicinātu zināšanu izplatīšanos, kā arī mazinātu šķēršļus to piekļuvei valsts finansētām augstskolām un pētniecības institūtiem, valsts augstskolu lekciju kursu materiāliem un valsts finansētu zinātnisko pētījumu rezultātiem ar interneta starpniecību būtu jābūt viegli pieejamiem ikvienam Latvijas iedzīvotājam. Būtu jāattīsta ikvienam brīvi pieejami virtuālie biznesa inkubatori un digitālie zināšanu pārneses tīkli un digitālās platformas, kuros eksperti, pasniedzēji un zinātnieki dalītos savās zināšanās, atvieglojot piekļuvei zināšanām, bet vienlaikus ievērojot intelektuālā īpašuma turētāju intereses.
- (185) *Intelektuālā īpašuma digitāla licencēšana.* Tā būtu brīvi pieejama digitāla platforma, kur būtu apkopots valstij, augstskolām un pētniecības institūtiem piederošais intelektuālais īpašums, kā arī sniegtas iespējas digitālā vidē iegādāties to licences. Šāda platforma veicinātu plašāku intelektuālā īpašuma izmantošanu, kā arī samazinātu licencēšanas izmaksas.
- (186) *Pētniecisko institūciju starptautiskās konkurētspējas stiprināšana.* Pētnieciskām institūcijām ir jāpārorientējas uz tirgū novērtētu R&D pakalpojumu sniegšanu uzņēmumiem, valsts un pašvaldību institūcijām. Ņemot vērā R&D globalizācijas tendences, ir nepieciešamas veidot programmu, kas stiprinātu pētniecisko institūciju kompetenci un spēju sniegt starptautiski konkurētspējīgus R&D pakalpojumus ārvalstu uzņēmumiem.

Inovatīva uzņēmējdarbība

- (187) *Riska kapitāla nozare.* Nodibinot valsts finansiāli atbalstītu riska kapitāla nozari, Latvija varētu vieglāk piesaistīt investīcijas R&D jomai. Valsts varētu subsidēt inovāciju fondus, kas darbojas kopā ar privāto kapitālu. Vadošu uzņēmumu izpētes centri labprāt tiek izvietoti tur, kur pieejams riska kapitāls produktu komercializēšanai. Līdz ar to Latvija iegūtu augsti apmaksātas darba vietas un piesaistītu gan savus emigrējušos zinātniekus, gan ārvalstu pētniekus, kas vēlētos strādāt vietā, kur iespējams nopelnīt, pārvēršot izgudrojumus inovācijās. Riska kapitālistu funkcija ir ne tikai finansiāli nodrošināt produkta attīstību, bet arī sekmīgi pārdot izveidoto uzņēmumu. Veicinot ārvalstu riska kapitāla firmu ar pieredzi uzņēmumu attīstīšanā un pārdošanā biržās klābūtni Latvijā, valsts radītu iespēju Latvijas uzņēmējiem pārņemt zināšanas un pieredzi jaunu uzņēmumu sekmīgā realizācijā.
- (188) *R&D nodokļu kredīts.* Pētījumi citās valstīs pierāda, ka īpaši pētniecībai un attīstībai paredzēts nodokļu kredīts var pozitīvi ietekmēt inovāciju skaita pieaugumu. Tas ļauj R&D jomā strādājošām firmām saņemt nodokļu atvieglojumus leģitīmiem izdevumiem. Arī tad, ja uzņēmums strādā bez peļņas, tas var pretendēt uz mazāku nodokļu slogu.
- (189) *Pensiju fondu inovāciju obligācijas.* Valstij izveidojot un uzturot atvasināto obligāciju fondus, tā varētu izmantot pensiju 3. līmeņa kapitālu inovāciju veicināšanai. Šādi fondi izdotu obligācijas, kas būtu atvasinātas no fonda pārraudzītiem inovatīvu investīciju projektiem. Pensiju fondu pārvaldītājiem būtu iespēja ieguldīt drošās obligācijās, vienlaikus attīstot inovācijas un nodrošinot pensiju saņēmējiem augstāku pensiju.
- (190) *Inovāciju iepirkuma programma.* Valsts un pašvaldības institūcijām būtu jāatvēr finansu līdzekļi, lai iepirktu īpaši to vajadzībām radītus jaunus inovatīvus pakalpojumus un produktus. Šādā veidā pārvaldes institūcijas uzņemtos katalizatora lomu jaunrades un inovatīvas uzņēmējdarbības vides veicināšanā.

- (191) *Sabiedrisko pakalpojumu deleģēšana tirgum.* Lai radītu papildu uzņēmējdarbības iespējas, valstī jāizveido programma, kas nodod daļu no sabiedrisko pakalpojumu sniegšanas privātiem uzņēmumiem. Šāda programma ne tikai palielinātu interesi par uzņēmējdarbību, bet arī padarītu sabiedriskos pakalpojumus efektīvākus un jauninājumiem bagātākus.

Plaša jaunrades kultūra

- (192) *Radošuma izglītība.* Izglītības sistēmai ir īpaši jāattīsta spēja patstāvīgi, kritiski un radoši domāt, sadarboties un pielāgoties. Radošuma izglītībai jābūt vērstai uz starpdisciplināru sadarbību un iemaņu attīstīšanu, individualitāti attīstošu, iztēli, radošu domāšanu un talantus izkopjošu izglītības procesu. Izprotot patstāvīgas radošās domāšanas iemaņu nozīmi inovatīvas ekonomikas radīšanā, vairāk nekā 30 pasaules valstīs radošā domāšana tiek pasniegta kā atsevišķs mācību priekšmets skolās. Arī Latvijas skolu sistēmā ir jāievieš radošās domāšanas apmācība.
- (193) *Brīvā laika platformas.* Daudzi cilvēki rada jauninājumus savā brīvajā laikā, radošas intereses vadīti. Brīva dalīšanās ar informāciju hobiju līmenī bieži notiek tad, kad nav iespējams saredzēt zināšanu komercializācijas iespējas. Piemēram, tehnoloģijai attīstoties, kāds pamana tās komercializācijas iespējas un cenšas gūt no tā komerciālu labumu, ieviešot šo jauninājumu tirgū. Tā radās lidmašīnas un „Apple” dators.³⁴ Lai mobilizētu šo radošo interesi, ir nepieciešams veidot gan digitālas platformas, gan radošas grupas. Atbalstot šīs radošās kopienas, tiek veicināta masveida radošuma kultūra, jo tās ar radošumu var „inficēt” lielākas sabiedrības daļas.
- (194) *Ideju banka un ideju konti.* Masveida radošuma kultūras izplatīšanos var veicināt, ieviešot indivīdu ideju kontus un ideju banku. Katrs iedzīvotājs ievieto kopīgā ideju bankā idejas, ko uzskata par jaunām, bet nespēj tās īstenot. Katrs indivīds gūst pieeju citu idejām dažādos līmeņos. Līmenis tiek piešķirts atbilstoši iesniegto ideju daudzumam. Ik gadus tiek apbalvots lielākais ideju radītājs. Šādas sistēmas radīšana varētu veicinātu ideju apmaiņas kultūru.
- (195) *Inovāciju galvojumi.* Galvojums jeb kupons tiek piešķirts noteiktam skaitam indivīdu, kuri visaktīvāk iesnieguši idejas ideju bankā un kuru idejas citi lietotāji ir novērtējuši kā vērtīgas. Galvojumus var apmainīt pret finansiālu atbalstu jaunu pakalpojumu, produktu vai tehnoloģiju izstrādei.

---

³⁴ Peter B. Meyer, Network of Tinkerers: *A Model of Open-Source Technology Innovation*, US Department of Labor Working paper, November 2007.

Atjaunojama un droša enerģija

Mērķis

Nodrošināt valsts enerģētisko neatkarību, palielinot energoresursu pašnodrošinājumu un integrējoties ES enerģijas tīklos.

Tendences un izaicinājumi: enerģētiskā neatkarība un enerģijas nodrošinājums

- (196) Mūsu ikdiena mājās, atpūtā, darbā un ražošanā nav iedomājama bez enerģijas izmantošanas. Mūsu dzīves organizācija, tautsaimniecība un labklājība ļoti lielā mērā ir atkarīga no lēmumiem enerģijas politikas jomā. Gan pasaulē, gan Latvijā enerģijas patēriņš pieaug, un, visticamāk, tas turpinās augt arī periodā līdz 2030. gadam. Tiek prognozēts, ka, neveicot nekādus pasākumus, līdz 2050. gadam enerģijas patēriņš pasaulē varētu pieaugt pat 3,5 reizes³⁵.
- (197) Visi pasaules reģioni, arī ES un Latvija, to izjutīs ne tikai kā pasaules fosilo enerģijas resursu izsīkumu un pieaugošu enerģijas cenu kāpumu, bet arī kā klimata izmaiņas un to ietekmi uz tautsaimniecību un ekosistēmām.
- (198) Atbilstoši ES klimata un enerģijas tiesību aktiem Latvijai ir jāpanāk, ka 2020. gadā 40% no gala enerģijas patēriņa nodrošinās atjaunojamie energoresursi (turpmāk tekstā – AER). Sekmīgi īstenojot enerģētikas politiku, 2030. gadā pusi no kopējā enerģijas gala patēriņa valstī varētu nodrošināt AER. Turklāt, izmantojot AER, vienlaikus ar pieaugošu enerģētisko drošību un importa-eksporta bilances uzlabošanos, tiktu iegūtas papildus izaugsmes iespējas reģionālās attīstības un vietēja mēroga uzņēmējdarbības un nodarbinātības jomās.
- (199) Lai gan fosilā enerģija un tās patēriņš nav ilgtspējīgas nākotnes attīstības iespēja, tuvāko 20 gadu laikā Latvijai noteikti nebūs iespējams nodrošināt mūsu vajadzības pēc enerģijas tikai ar atjaunojamajiem enerģijas resursiem. Tādēļ vienlaikus ar AER izmantošanas pieaugumu Latvijai ilgtermiņā jādrošina arī drošas un izdevīgas elektroenerģijas un fosilo energoresursu importa iespējas.
- (200) Fosilo resursu importu raksturo lielas cenu svārstības, kas neveicina vienmērīgu tautsaimniecības attīstību, vairo politisko nestabilitāti un neprognozējamību daļā no šos resursus eksportējošajiem pasaules reģioniem. Īstenojot pasākumus klimata izmaiņu ietekmes samazināšanai, izsīkstot fosilo resursu krājumiem, kā arī atjaunojoties energoresursu pieprasījumam pēc globālās finanšu krīzes, neizbēgami celsies fosilās enerģijas cenas. Turklāt tādu svarīgu energoresursu kā dabasgāzi Latvijai piegādā tikai viena valsts – Krievija.
- (201) Latvijas enerģētiskā atkarība jeb importēto energoresursu īpatsvars visaugstāko līmeni (68,9%) sasniedza 2004. gadā, taču 2007. gadā tas bija samazinājies līdz 61,5 procentiem³⁶. Šāda virzība ir pozitīva, un būtu jācenšas to saglabāt, sekmējot pakāpenisku AER

³⁵ IPCC *Special Report on Emissions Scenarios*, http://www.grida.no/publications/other/ipcc_sr/

³⁶ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

izmantošanas pieaugumu, kā arī plaši īstenojot energoefektivitātes pasākumus. Neskatoties uz to, ka Latvijas ekonomikas kopējā energointensitāte jeb enerģijas patēriņš uz vienu saražotā IKP vienību pēdējos gados pakāpeniski samazinās, 2007. gadā tā joprojām bija divas reizes lielāka nekā vidēji ES³⁷. Tādēļ nepieciešams būtiski uzlabot energoefektivitātes rādītājus gan enerģijas gala lietotāju grupā, gan arī enerģijas ražošanā un pārvadē.

- (202) Enerģijas ražošanā Latvijā pārsvarā izmanto fosilos resursus – naftas produktus un dabasgāzi. Enerģija, kas saražota no AER, 2007. gadā sastādīja 29,7% no Latvijas bruto iekšzemes enerģijas patēriņa³⁸. Svarīgākie vietējie AER šobrīd ir koksne un ūdens. Latvijā ir pieejami ievērojami kūdras resursi, taču to izmantošana enerģijas ražošanā ir niecīga. Tiek izmantota vēja, biogāzes enerģija, ir iespējas izmantot arī saules enerģiju, tomēr arī šo enerģijas veidu īpatsvars enerģijas ražošanā šobrīd ir neliels. Uz Daugavas izvietoto lielo hidroelektrostaciju ražotās elektroenerģijas daudzums mainīgu dabas apstākļu dēļ katru gadu nedaudz atšķiras, bet jaunu ūdens enerģijas jaudu radīšanas iespējas ir ierobežotas. Savukārt koksnis neizmantotais resurss ir ievērojams.
- (203) Latvijas rīcībā ir pietiekami AER, lai palielinātu no tiem saražotās elektroenerģijas daudzumu. Jau pašlaik Latvija ir viena no ES līderēm elektroenerģijas ražošanā, izmantojot AER, tomēr tā nenodrošina visu valstī patēriņam nepieciešamo elektroenerģijas apjomu. Elektroenerģijas lielākie patērētāji ir būvniecība, pakalpojumu nozare, mājsaimniecības un rūpniecība. Elektroenerģijas patēriņš pēdējo septiņu gadu laikā pieaudzis par 31%³⁹, bet 2007. gadā elektroenerģijas pašnodrošinājums sastādīja 61,4%⁴⁰. Trūkstošā elektroenerģija tiek nodrošināta, to importējot no kaimiņvalstīm.
- (204) Centralizētās siltumenerģijas ražošana ir būtiska enerģētikas sastāvdaļa, kas veido vairāk kā pusi no primāro energoresursu patēriņa, nodrošinot Latvijas iedzīvotāju vajadzības pēc siltuma ziemas periodā, kā arī karstā ūdens. Centralizētās siltumenerģijas patēriņš valstī pēdējos gados ir samazinājies par desmito daļu. Vairāk kā 80% centralizētās siltumenerģijas tiek saražoti, izmantojot dabasgāzi. Centralizētajā siltumapgādē pēdējos gados ievērojami samazinājies naftas produktu patēriņa īpatsvars, taču tos pamatā aizstājusi dabasgāzes izmantošana un salīdzinoši mazāk – koksne. AER īpatsvars centralizētās siltumenerģijas ražošanā laikā no 2000. gada līdz 2007. gadam ir pieaudzis nedaudz – no 11,3% līdz 15%⁴¹. Toties strauji ir pieaudzis koģenerācijas stacijās saražotās siltumenerģijas īpatsvars, kas sastāda 55,5%⁴². Turpmāk, renovējot esošās un ceļot jaunas katlu mājas un koģenerācijas stacijas, siltumenerģijas ražošanā noteikti jāizmanto vietējie energoresursi – koksne, salmi, niedres un, pielietojot videi draudzīgas iegūšanas metodes, arī kūdra.
- (205) Enerģijas patēriņš transporta jomā veido aptuveni trešo daļu no Latvijas primāro energoresursu patēriņa un gandrīz pilnībā balstās uz naftas produktu importu, jo elektroenerģijas un biodegvielas īpatsvars transporta enerģijas gala patēriņā ir salīdzinoši niecīgs. Izaicinājums transporta jomā ir plašāka elektriskās piedziņas izmantošana gan sabiedriskajā transportā, gan privātajā autotransportā. Biodegvielai un biogāzei ir labas perspektīvas, lai nodrošinātu transportu ar enerģiju.

³⁷ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

³⁸ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>

³⁹ Latvijas enerģētika skaitļos, 2008

⁴⁰ Latvijas enerģētika skaitļos, 2008

⁴¹ Latvijas enerģētika skaitļos, 2008

⁴² Latvijas enerģētika skaitļos, 2008

Atjaunojama un droša enerģija

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Enerģētiskā drošība un neatkarība

- (206) Valsts enerģētisko neatkarību iespējams sasniegt, vispirms uzlabojot energoefektivitāti, palielinot vietējo atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvaru enerģētikā, diversificējot energoresursu un enerģijas piegādes avotus un samazinot enerģijas importu. Latvijas enerģētiskā drošība stiprināma, veidojot Baltijas jūras reģionu kā vienotu enerģijas tirgu, lai nodrošinātu iespējas iegādāties nepieciešamos stratēģiski svarīgos energoresursus

(dabaszāze, naftas produkti) un elektroenerģiju no vairākiem piegādātājiem par tirgus cenām.

Atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana un inovācija

- (207) Veiksmīgi izmantojot ES enerģijas tirgus priekšrocības, iespējams palielināt atjaunojamo enerģijas resursu īpatsvaru Latvijas enerģētikā un arī turpmāk saglabāt ES līdera pozīcijas atjaunojamo energoresursu izmantošanas jomā. Savukārt aktīvi veicinot pētniecību un jaunradi energoefektivitātes un AER jomā, iespējams uzlabot Latvijas ekonomikas konkurētspēju un ieguldījumu ekofektīvā, uz zināšanām balstītā ekonomikā, kā arī jaunu darba vietu radīšanā. Apgūstot koksnes koģenerācijas esošo potenciālu, ir iespējams vienlaicīgi palielināt arī elektroenerģijas ražošanu no AER. Jau šobrīd ir pietiekams saules un vēja enerģijas izmantošanas potenciāls, un tas noteikti būtu jāattīsta jau nākamajā desmitgadē, ņemot vērā sagaidāmo uzstādāmās jaudas izmaksu kritumu un iespējas izkliegtai enerģijas ražošanai.
- (208) Neizmantojamās lauksaimniecības zemju platībās būtu iespējams audzēt biodegvielas ražošanai piemērotas enerģētiskās kultūras. Tomēr jāņem vērā, ka biodegvielas attīstība jāsaista ar inovāciju un labākas prakses pārņemšanu, lai ražošanā izmantotais enerģijas apjoms nepārsniegtu iegūtās biodegvielas enerģijas apjomu.
- (209) Atjaunojamo energoresursu izmantošana transporta nozarē noteikti būs saistīta ar elektrodzinēju tehnoloģiju, iespējams, arī ūdeņraža dzinēju attīstību. Latvijai aktīvi jāiesaistās starptautiskajā sadarbībā, pētniecībā un zināšanu uzkrāšanā šajā jomā.
- (210) Pārejai no fosilajiem uz vietējiem atjaunojamiem energoresursiem ir nepieciešams īpašs valsts atbalsts, tomēr ilgtermiņā tas būs ne tikai finansiāli un ekonomiski izdevīgi, bet arī ļaus ieņemt spēcīgas pozīcijas AER ilgtspējīgā izmantošanā un saglabāt vadošo pozīciju klimata aizsardzības ziņā.

Energoefektivitātes pasākumi

- (211) Latvijā mājāsaimniecību kopējais enerģijas patēriņš pārsniedz ražotāju patēriņu, bet energointensitāte ekonomikā ir aptuveni divas reizes augstāka nekā vidēji ES. Tādēļ energoefektivitātes pasākumi tautsaimniecībā un privātajā sektorā, piemēram, siltuma, elektroenerģijas un transporta degvielas taupības pasākumi, intensīvāka sabiedriskā transporta un velotransporta izmantošana, līdztekus sabiedrības informēšanai un līdzdalībai ir valstiski nozīmīgi uzdevumi. Galvenais energoefektivitātes pasākumu veiksmes kritērijs ir samazināts siltuma un elektroenerģijas patēriņš un efektīvāka energoresursu izmantošana gan privātajā, gan valsts sektorā.
- (212) Īpaši svarīgi ir veikt daudzdzīvokļu ēku, centralizēto siltumapgādes sistēmu, katlu māju un pārvades līniju renovāciju, lai samazinātu siltumenerģijas patēriņu un zudumus. Vēlams palielināt centralizētās siltumapgādes pieslēgumu skaitu, tādējādi uzlabojot centralizēto siltumapgādes sistēmu darbības efektivitāti.

Energoefektīva un videi draudzīga transporta politika

- (213) Transports ir lielākais gaisa piesārņotājs pilsētās – Eiropā tas veido 40% no pilsētu CO, NOx un CO₂ izmešu daudzuma.⁴³ Arī Latvijā jāīsteno pasākumi gaisa kvalitātes

⁴³ Eiropas Komisija (2006b). EK paziņojums Padomei un Eiropas Parlamentam. Eiropas dinamisma saglabāšana – ilgtspējīga attīstība mūsu kontinentā EK 2001. g. Transporta baltās grāmatas vidusposma pārskats. COM (2006) 314 galīgā redakcija. SEC(2006) 768.

uzlabošanai, īpaši lielajās pilsētās. Lai samazinātos privātā autotransporta izmantošanas īpatsvars, primāri jāuzlabo sabiedriskā transporta kvalitāte un pieejamība, kā arī jāpalielina sabiedriskā transporta popularitāte sabiedrībā. Vienlaikus ar sabiedriskā transporta plūsmu un pakalpojumu palielināšanos un iespējamiem personīgā transporta lietošanas ierobežojumiem ir jāveido gājējiem un velosipēdistiem piemērota vide un infrastruktūra.

- (214) Ilgtermiņā ir jāveicina pāreja uz videi draudzīgāku transporta līdzekļu – elektroautomobiļu, ar hibrīddzinējiem aprīkotu automobiļu – izmantošanu, jo īpaši lielo pilsētu centros un aglomerācijās. Jāorganizē pakāpeniska sabiedrisko transportlīdzekļu apkalpošana ar vietējiem AER degvielas veidiem, kā arī jāatbalsta degvielu ekonomējošu transportlīdzekļu lietojums mājsaimniecību līmenī. Jāatbalsta pilotprojekti transporta infrastruktūras pielāgošanai vietēji saražotas biogāzes un biodegvielas izmantošanai.
- (215) Attīstot videi draudzīgāku un kvalitatīvāku sabiedriskā transporta infrastruktūru, t.sk. uzlabojot reģionālo un starptautisko satiksmi, par prioritāru jānosaka sliežu transports. Enerģētikas problēmjauditājumu kontekstā nepieciešams attīstīt drošu kuģu transportu un ostu infrastruktūru gan kravu, gan pasažieru pārvadājumu pilnveidošanai.

Iespējamie risinājumi

Enerģētiskā drošība un neatkarība

- (216) *Enerģijas starpsavienojumu izveide.* Baltijas jūras reģionā ir nepieciešama elektroenerģijas divvirzienu starpsavienojumu izveide, kā arī reāls elektroenerģijas un gāzes tirgus. Latvijai ir jāintegrējas Eiropas – un jo īpaši Ziemeļeiropas – elektroenerģijas tīklos, pievienojoties UCTE sistēmai. Lai nodrošinātu dabasgāzes piegādes avotu diversifikācijas iespējas, būtiski ir izbūvēt gāzes vadu uz Poliju, tādējādi saslēdzot Latviju vienotā tīklā ar Centrāleiropu.
- (217) *Energoapgādes jaudu palielināšana un reģionalizācija.* Jāizvērtē papildus jaudu un energoresursu ģenerēšanas iespējas Latvijā, jaunu jaudu izvietojumu saistot ar reģionālās un ekonomiskās attīstības plānošanu. Jāpalielina elektroenerģiju ģenerējošo jaudu apjomi reģionos, nepieciešamības gadījumā pārskatot atjaunojamās enerģijas kvotu sistēmu.
- (218) *Izkliedētās un mikrolīmeņa enerģijas ražošana.* Lai maksimāli efektīvi izmantotu mūsu rīcībā esošos dabas un cilvēkresursus trūkstošās enerģijas ražošanai, jāattīsta arī izkliedētās un mikrolīmeņa enerģijas ražošana no atjaunojamiem energoresursiem privātajā sektorā. Tā, galvenokārt, varētu būt saules enerģijas izmantošana ūdens sildīšanai un elektroenerģijas ražošanai.

Atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana un inovācija

- (219) *Biomases izmantošana siltumenerģijas un elektroenerģijas ražošanai.* Koksnei kā AER ir vislielākais izmantošanas pieauguma potenciāls, tāpēc nepieciešamas izmaiņas koksnes izmantošanas politikā ar mērķi stimulēt enerģētiskās koksnes pilnvērtīgu izmantošanu galvenokārt vietējās enerģētikas attīstībai. Lai nodrošinātu sadarbību starp koksnes resursu īpašniekiem, ģenerējošo jaudu īpašniekiem un lielāko jaudu patērētājiem, ir jāveido kopuzņēmumi ar stabilu un pilnu enerģētikas ciklu (AER ieguve, piegāde, enerģijas ģenerēšana un piegāde gala patērētājam). To svarīgi izmantot mazas un vidējas jaudas biomasas koģenerācijas staciju attīstīšanai Latvijas lielo pilsētu centralizētajās siltumapgādes sistēmās. Apgūstot esošo koksnes koģenerācijas reģionālo potenciālu vasaras maksimālo siltuma slodžu līmenī un to izmantojot visu lielāko pilsētu centrālajos siltumtīklos, ir iespējams vienlaicīgi palielināt arī elektroenerģijas ražošanu no AER. Ziemas periodā papildus nepieciešamo siltumenerģiju saražotu koksni izmantojošās katlu mājas. Tādējādi Latvijas siltumenerģijas

vajadzības centralizētajās siltumapgādes sistēmās var nodrošināt ar vietējiem resursiem 100% apmērā.

- (220) *Salmu, niedru un kūdras izmantošana siltumapgādē.* Vietējās katlu mājās iespējama arī salmu, niedru un kūdras izmantošana siltumapgādes vajadzībām. Kūdras īpatsvaru enerģijas gala patēriņā var palielināt ar nosacījumu, ka tās ieguvē tiek izmantotas metānu neizdalošas labākās pieejamās kūdras ieguves tehnoloģijas. AER sektora attīstības sekmēšanai būtiski jāpalielina reģionālās biomasas koģenerācijas (koksnes atlikumi, salmi un niedres) termoelektrocentrāļu izmantošana – tās kā augstas efektivitātes pilotprojektus var izvietot valsts mazajās un vidēji lielajās pilsētās.
- (221) *Vēja enerģijas potenciāla attīstīšana.* Vēja elektrostacijas (VES) teorētiski var nodrošināt līdz 15% no elektroenerģijas izstrādes. Jūras vēja elektrostaciju potenciāla izmantošanu kavē likumdošanas bāzes trūkums atbilstošā zonējuma nodrošināšanai. Tā, piemēram, lai sasniegtu 1000 GWst izstrādi, būtu nepieciešams Latvijas Republikas teritoriālajā jūrā un kontinentālajā šelfā izkliedēti izvietot 500 MW VES jaudas, ieplānojot līdz 200 kvadrātkilometru teritorijas to izvietojumam, kā arī paredzot teritorijas sasaistes tīklu izvietojumam uz sauszemes. Priekšnosacījumi VES uzstādīšanai ir vēja jaudu optimālas izmantošanas un izdevīgākās piekļuves pārvades tīkliem nodrošinājums. VES īstenošana vismaz sākotnēji būs salīdzinoši dārga, tādēļ tā jāveic pakāpeniski, nepieciešamības gadījumā paredzot iespējas samērīgam valsts atbalstam šādām investīcijām.
- (222) *Saules enerģijas attīstīšana.* Kaut gan pagaidām saules enerģijas ražošanas rentabilitāte nav pietiekami augsta, atsevišķi saules enerģijas pielietojuma veidi – vispirms kā siltumenerģijas un vēlāk arī kā elektroenerģijas papildavots – Latvijā sevi noteikti pierādīs jau līdz 2020. gadam. Saules enerģijas izmantošana ūdens sildīšanai privātmājās vasaras sezonā jau šobrīd ir ekonomiski pamatota. Nākotnē būtu iespējama un vēlama arī izkliedēta elektroenerģijas ražošana, ļaujot privātpersonām ražot savai mājāsaimniecībai nepieciešamo elektroenerģiju, bet tās pārpalikumu nodot kopējā pārvades tīklā. Lai praktiski veicinātu šīs nozares attīstību, nepieciešams atbalstīt demonstrāciju pilotprojektus.
- (223) *Hidroenerģijas izmantošana.* Kā nozīmīgs atjaunojamās enerģijas ražotājs arī turpmāk jāsauglabā un jāizmanto esošā Daugavas HES kaskāde. Ņemot vērā, ka mazajās HES saražotās elektroenerģijas daudzums ir neliels, turklāt vairumā gadījumu tajās nedarbojas zivju migrācijas ceļi, jāparedz šo staciju modernizēšana. Lai nodrošinātu valsts iekšējo ūdeņu zivju resursu saglabāšanu, jāievieš un jāīsteno stingras prasības attiecībā uz mazajiem HES, kas izvietoti uz lašupēm vai citām no bioloģiskās daudzveidības viedokļa nozīmīgām upēm.
- (224) *Biogāzes resursu izmantošana.* Viens no potenciālajiem resursiem biogāzes ražošanai ir bioloģiskie atkritumi. Attīstot biogāzes ražošanu, to iespējams izmantot sabiedriskā transporta sektorā, lauksaimniecībā, kā arī siltumenerģijas ražošanā.
- (225) *Biodeģvielas izmantošana.* Jāveicina biodeģvielas izmantošana sabiedriskajā transportā un lauksaimniecībā.
- (226) *Pētniecības iestāžu un uzņēmumu sadarbība AER jomā.* Sadarbībai starp pētniecību un enerģijas tirgus dalībniekiem ir izšķiroša loma, lai sekmētu jaunāko tehnoloģiju un inovāciju pārnesi uz uzņēmumiem, kas darbojas energoefektivitātes tehnoloģiju jomā, kā arī atjaunojamo enerģijas resursu izmantošanā. Nepieciešams atbalsts vietējām inovācijām AER potenciāla, it īpaši enerģētiskās koksnes un salmu, izmantošanā.

Energoefektivitātes pasākumi

- (227) Septiņi svarīgākie veicamie pasākumi, kas savstarpēji salīdzināmi pret valsts un pašvaldību investīciju vienību:

- (228) *Daudzdzīvokļu māju renovācija un siltumenerģijas patēriņa samazināšana.* Renovācijas rezultātā tiks likvidēti siltuma zudumi un samazināsies kopējais siltumenerģijas patēriņš. Īstenojot šādus projektus, ir jāņem vērā iedzīvotāju atšķirīgā maksātspēja un jārod risinājumi, kas nerada nepārvaramus šķēršļus renovācijas īstenošanai. Pieaugot būvmateriālu pieprasījumam, arī vietējiem būvmateriālu ražotājiem radīsies iespējas plašāk izmantot vietējās izejvielas un derīgos izrakteņus. Perspektīvs mehānisms ir nodokļu atlaižu konti, kas paredz nodokļu atlaides energoefektīvām māsaimniecībām. Neefektīvs enerģijas patēriņš izmaksātu dārgāk, tādēļ iedzīvotāji tiktu informēti par šādu papildizmaksu cēloņiem un iespējām tās samazināt.
- (229) *Siltumenerģijas ražošanas efektivitātes paaugstināšana.* Latvijas lielo pilsētu (Rīga, Daugavpils, Liepāja, Ventspils, Rēzekne) siltumapgādē plaši jāizmanto augstas efektivitātes biomasas (koksne, salmi) koģenerācijas stacijas un katlu mājas. Citu pilsētu esošajās centralizētajās siltumapgādes sistēmās jāpaaugstina siltumenerģijas ražošanas efektivitāte.
- (230) *Investīcijas centralizētajās siltumapgādes sistēmās.* Pašlaik ir nomainīti tikai 19% centralizēto siltumtīklu. Siltumtīklu zudumu samazināšana ļaus būtiski ietaupīt līdzekļus, kuri tiek izlietoti kurināmā iegādei.
- (231) *Elektroenerģijas pārvades un sadales zudumu samazināšana.*
- (232) *Elektriskā transporta energoefektivitātes uzlabošana un sasaiste ar citiem transporta veidiem.* Svarīgi ir sasaistīt dzelzceļa pasažieru pārvadājumus ar pilsētu sabiedrisko transportu, jo īpaši Rīgas pilsētā.
- (233) *Energoefektīvs ielu apgaismojums pilsētās.* Investīcijas perspektīvās un videi draudzīgās tehnoloģijās, piemēram, automātiskās apgaismojuma sistēmas un gaismu izstarojošas diodes, ilgtermiņā varētu samazināt pašvaldību izdevumus par elektroenerģiju un apgaismojuma sistēmu apkalpošanu.
- (234) *Racionāla enerģijas patēriņa veicināšana māsaimniecībās.* Nozīmīga loma ir iedzīvotāju izglītošanai un viņu izpratnes veicināšanai par enerģijas taupīšanas iespējām, piemēram, par neizmantotu elektroierīču atvienošanu no elektrības tīkla, energoefektīvu spuldžu izmantošanu, ekonomisku autobraukšanu, racionālu ūdens patēriņu.
- (235) *Valsts un pašvaldību iepirkumu konkursu kritērijos būtu jāiekļauj energoefektivitāte un produktu dzīves cikla analīzes apsvērumi.*

Energoefektīva un videi draudzīga transporta politika

- (236) *Videi draudzīgs transports.* Veicināt sabiedriskā transporta un privātā autotransporta pāreju uz elektrisko piedziņu, ar biogāzi un biodegvielu darbināmiem un ar hibrīddzinējiem aprīkotiem automobiļiem, tādējādi samazinot vides piesārņojumu un fosilo energoresursu patēriņu. Ar fiskālām metodēm ierobežot neracionālu kravas transporta izmantošanu, kā arī veicināt kravas transporta ar mazāko piesārņojošo vielu emisiju uz pārvadātās kravas vienību un transporta līdzekļa masu izmantošanu. Kravu transportēšanai pēc iespējas vairāk jāizmanto dzelzceļš un ostas, mazāk – autoceļi, tādēļ jāparedz investīcijas ostu infrastruktūrā, elektrificējot pietātnes, uzlabojot atkritumu un piesārņojuma savākšanu. Lielajās pilsētās un to aglomerācijās jasmazina privātā autotransporta izmantošanas intensitāte, jāveicina sabiedriskā transporta un velotransporta izmantošana.
- (237) *Platjoslas interneta un e-pakalpojumu pieejamība.* Internets un digitālā vide ļauj saņemt ne tikai pakalpojumus un informāciju, bet arī piedāvā attālinātā darba un izglītības iespējas, vienlaikus mazinot transporta izmantošanas nepieciešamību un biežumu.

(238) *Gājēju ielas, veloceļiņi un zaļie koridori.* Lielo pilsētu centros jānosaka zemu emisiju zonas gaisa kvalitātes normatīvu sasniegšanai. Jāīsteno pilotprojekti par daļēju vai pilnīgu autotransporta kustības ierobežošanu pilsētas daļās, par gājēju ielu veidošanu un integrētu veloceļiņu tīklu. Ja pilotprojekts saņem sabiedrības atzinību, konkrētas pilsētas teritorijas var pilnībā atvēlēt gājēju un velosipēdistu vajadzībām, slēdzot tās autotransporta kustībai.

Dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīga apsaimniekošana

Mērķis

Būt ES līderei dabas kapitāla saglabāšanā, palielināšanā un ilgtspējīgā izmantošanā.

Tendences un izaicinājumi: ilgtspējīgi dabas pakalpojumi

- (239) Dabas kapitālu veido ekosistēmu (jūra, mežs, agro u.c.) elementu kopums, kas rada un uztur cilvēces eksistencei nepieciešamus dabas resursus un ekosistēmu pakalpojumus. Dabas resursi iedalās neatjaunojamos⁴⁴ un atjaunojamos⁴⁵. Ekosistēmu pakalpojumos ietilpst pārtikas apgāde, ūdens, gaisa un klimata regulēšana, augsnes auglības saglabāšana, barības vielu aprīte, dabas sniegtās estētiskās un kultūras vērtības u.tml.. Dabas kapitāls nodrošina ne tikai cilvēku apgādi ar pārtiku, mājokli, tīru ūdeni un gaisu, bet ir arī būtisks drošības, kultūras, veselības un cilvēku brīvības priekšnosacījums. Šajā gadījumā ir runa gan par kritisko, gan konstanto un tirgojamo dabas kapitālu. Samazinoties šiem dabas kapitāliem, samazinās arī cilvēku izdzīvošanai un dzīves kvalitātei būtisko resursu un pakalpojumu pieejamība. Savukārt dabas kapitāls ne vienmēr ir aizstājams ar citām kapitāla formām, un tā samazināšanās var būt neatgriezeniska.
- (240) Pasaules dabas kapitāls sarūk arvien straujāk.⁴⁶ Kopš 20. gadsimta 50. gadiem Eiropā strauji samazinās augsnes auglīgums. Izzušana draud 42% zīdītāju, 43% putnu, 45% tauriņu, 30% abinieku, 45% rāpuļu un 52% saldūdens zivju sugām. Vairums nozīmīgāko jūras zivju krājumu nesasniedz bioloģiski drošu līmeni, bet aptuveni 800 augu sugām Eiropā draud izžušana.⁴⁷ Bioloģiskās daudzveidības un ekosistēmu pakalpojumu samazināšanos izraisa izmaiņas biotopos, ko pamatā izsauc zemes izmantojuma maiņa, invazīvo sugu izplatīšanās, vides piesārņojums un klimata izmaiņas. Arī pašreizējie neilgtspējīgie patēriņa un ražošanas modeļi veicina dabas resursu noplicināšanu un apdraud ekosistēmu sniegtos pakalpojumus.
- (241) ES ietvaros Latviju var uzskatīt par dabas kapitāla lielvalsti. Latvijas apdzīvojuma blīvums ir salīdzinoši mazs, tāpēc Latvija ir viena no “zaļākajām” un vismazāk urbanizētajām ES teritorijām.⁴⁸ Latvijas dabas kapitāla īpatsvars un sasniegtais dabas kapitāla saglabāšanā uzliek par pienākumu Latvijai būt ES valstīm par paraugu dabas kapitāla apsaimniekošanā

⁴⁴ Dabas resursi, kuru krājumus nav iespējams atjaunot un to patēriņš ir neatgriezenisks (piem., izrakteņi).

⁴⁵ Resursi, kam raksturīga spēja atjaunoties relatīvi īsā laika periodā. Lai to izmantošana būtu ilgtspējīga, to patēriņam un ieguvei ir jāatrodas ekosistēmu reproduktīvās ietilpības ietvaros.

⁴⁶ Millennium Ecosystem Assessment (2005). *Ecosystems and human well-being biodiversity synthesis*.

Pieejams: <http://www.millenniumassessment.org>

⁴⁷ Eiropas Komisija (2006) Komisijas paziņojums, kā apturēt bioloģiskās daudzveidības samazināšanos līdz 2010. gadam un turpmāk. Ilgtspējīgi ekosistēmu pakalpojumi cilvēka labklājībai. COM (2006).

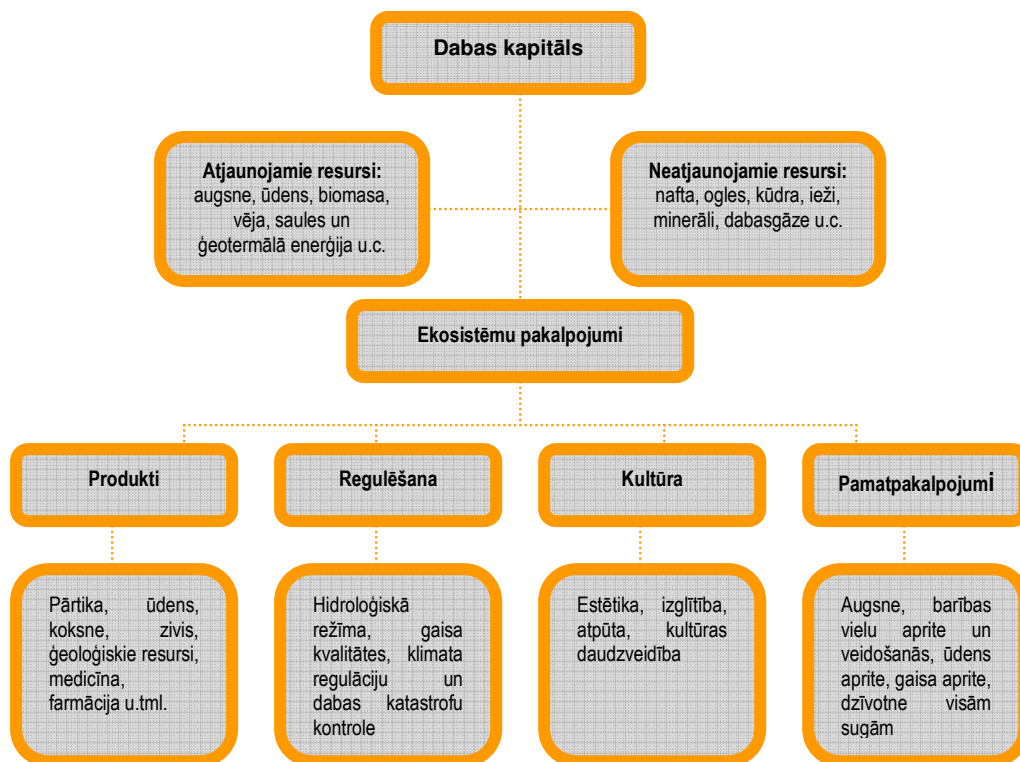
⁴⁸ European Environment Agency (2005) Land take (CSI 014) – Assessment published Nov 2005.

http://themes.eea.europa.eu/IMS/ISpecs/ISpecification20041007131735/IAssessment1116504972257/view_content

arī pie jauniem attīstības izaicinājumiem. Latvijas lielākās dabas bagātības ir gan meži, augsne, zemes dzīles un ūdens, gan flora un fauna. Pašlaik Latvijas meži absorbē vairāk CO₂ nekā Latvijā tiek radīts. Latvija ir arī viena no ES līderēm biomasas izmantošanas un bioloģiskās daudzveidības ziņā. Putnu apdzīvotības un daudzveidības dinamikas indekss liecina par labu ekosistēmu stāvokli Latvijā.⁴⁹ Vairāku Eiropā un pat pasaulē apdraudēto sugu Latvijas populācija veido būtisku daļu no globālās populācijas, piemēram, mazais ērglis un grieze.

- (242) Taču ir vērojamas arī negatīvas tendences: pieaug transporta radītais gaisa piesārņojums, sadzīves atkritumu apjomi un fosilās enerģijas izmantošanas intensitāte, kā arī būtiski samazinās Latvijā ligzdojošo mazo ērgļu skaits.
- (243) Tuvāko 20-30 gadu laikā cilvēce var sasniegt bīstamu robežu, kuru pārkāpjot, ekosistēmas ir grūti vai pat neiespējami atjaunot. Šajā dabas daudzveidības samazināšanās kontekstā Latvijai pieder bagātības, kādu nav citiem. Pasaulē dabas ekosistēmu pakalpojuma vērtība ir mērāma desmitos triljonu ASV dolāru (2004. gadā – 42 triljoni ASV dolāru). Daļa no šīs vērtības atrodas Latvijas teritorijā, veidojot nozīmīgu kapitālu nākotnei. Šīs vērtības uzturēšana, vairošana un komercializēšana var kļūt par svarīgu Latvijas konkurētspējas resursu un būtisku iedzīvotāju labklājības un dzīves kvalitātes daļu, jo Eiropā un citur pasaulē daba pamazām kļūst par pieprasītu retumu. Izmantojot pieejamo dabas kapitālu, Latvijai jākļūst par ES līderi ilgtspējīgu dabas pakalpojumu sniegšanā.

Dabas kapitāls - resursi un pakalpojumi

⁴⁹ Eurostat (2005). *Common Bird Index*.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Dabas kapitāla pārvaldība

- (244) Līdzšinējie tirgus mehānismi, politikas un atbalsta programmas nav bijušas efektīvas dabas kapitāla saglabāšanā un atjaunošanā. Lai situāciju mainītu, ir jāievieš dabas kapitāla pārvaldības pieeja ekosistēmu preču un pakalpojumu vērtības, dabas un antropogēnu radīto risku un zaudējumu identificēšanai un novērtēšanai. Šī pieeja paredz piesārņojuma un atkritumu plūsmu samazināšanu, ilgtspējīgu dabas resursu apsaimniekošanu un ekosistēmu pakalpojumu attīstību. Tā apvieno vides un ekonomikas aksiomas, ļaujot kombinēt dabas kapitāla pārvaldību ar ekonomisku lēmumu pieņemšanas un attīstības praksēm.
- (245) Lai efektīvi pārvaldītu dabas kapitālu, nepieciešams noteikt kritisko dabas kapitālu, kura samazināšanās nav pieļaujama, un dabas kapitāla saglabāšanas un atjaunošanas mērķus un indikatorus. Tāpēc jāveic visaptveroša Latvijas dabas kapitāla trūkumu analīze (*gap analysis*), kas salīdzinātu esošo stāvokli ar tā atskaites jeb etalona līmeni. Šādas analīzes rezultātā varētu izvirzīt ilgtermiņa prasības attiecībā uz resursu ilgtspējīgu apsaimniekošanu, dažādiem biotopiem un tiem nepieciešamajām platībām, izvērtējot, kurām ekosistēmām ir vajadzīga aizsardzība, kurām – aktīva apsaimniekošana, bet kuras prasa dzīvotņu restaurāciju.
- (246) Izstrādātā ekosistēmu trūkumu analīze un nacionālā dabas kapitāla aprēķini jāņem par pamatu dabas kapitāla attīstības programmas izstrādē. Šai programmai ir jānovērš ar dabas kapitāla attīstību saistītos riskus un draudus: zemes izmantojuma maiņa, invazīvo sugu izplatīšanās, vides piesārņojums un klimata izmaiņas, kā arī neilgtspējīgie patēriņa un ražošanas modeļi. Šai programmai ir arī jānodrošina dabas kapitāla attīstības mērķu, principu un uzdevumu integrācija citu nozaru politikās, t.sk. ārpolitikā.

Tirgus instrumentu izveide

- (247) Pasaules pieredze rāda, ka tikai ar valsts pūlīņiem vien nav iespējams novērst pieaugošo apdraudējumu dabai un tās sniegtajiem ekosistēmu pakalpojumiem. Papildus ir jārada tirgus dabas daudzveidību saglabājošām aktivitātēm. Valsts institūcijām ir jāievieš tirgus instrumenti, kas radītu ekosistēmu pakalpojumu un produktu tirgu un veicinātu tautsaimniecības ekoeftektivitātes⁵⁰ celšanos. Šie instrumenti ļautu attīstīt arī dažādus jaunus pakalpojumus, kas veicinātu uzņēmēju un zemes īpašnieku iesaisti dabas daudzveidības atjaunošanā, piesaistot privāto finansējumu dabas kapitāla saglabāšanai un atjaunošanai.

Dabas aktīvu kapitalizēšana

- (248) Pasaulē pieaug pieprasījums pēc ekoloģiski sertificētiem un veselīgiem produktiem. Tīra un dabiska vide kļūst arvien būtiskāka pilnvērtīgas dzīves kvalitātes uzturēšanai. Ņemot vērā Latvijas salīdzinoši lielo dabas kapitālu ES valstu vidū, jāveido aktīva uzņēmējdarbības atbalsta politika dabas aktīvu kapitalizēšanai. Ilgtspējīga dabas kapitāla izmantošana var sekmēt Latvijas kā „zaļās” valsts tēla veidošanos. Tā ir iespēja veicināt eksporta un daudzu ekonomikas un jaunrades nozaru attīstību, piemēram, pakalpojumu industrijā – videi draudzīgs tūrisms, atpūta, rekreācija un ārstniecība, veselīgas ēdināšanas pakalpojumi; lauksaimniecībā – bioloģiskā lauksaimniecība un akvakultūra; ražošanā – enerģijas ražošana no AER, dabīgās kosmētikas un medikamentu ražošana, koka izstrādājumu, māju un mēbeļu ražošana; radošajā industrijā – vides filmu un skaņu radīšana; augsto tehnoloģiju

⁵⁰ Ekoeftektivitāte tiek izteikta kā dabas resursu patēriņš pret radīto iekšzemes kopprodukta vienību.

nozārēs – labai draudzīgu tehnoloģiju radīšana. Latvijas dabas kapitāls paver iespēju attīstīt daudzveidīgu un eksportspējīgu „zaļo ekonomiku”.

Ilgspējīga dzīvesveida veicināšana

- (249) Dabas daudzveidības samazināšanos un klimata izmaiņas lielā mērā veicina tieši mājāsaimniecības kā gala patērētāji. Cilvēku ekonomiskā aktivitāte un pārmērīgais patēriņš rada arvien lielāku siltumnīcas efektu izraisītu gāzu ieplūdi atmosfērā un arvien lielāku dabas resursu noplicināšanu. Dabas kapitālam rodas arvien jauni apdraudējumi, tostarp infrastruktūras un apbūves izplešanās un klimata izmaiņu negatīvā ietekme. Lai mazinātu šādus apdraudējumus un saglabātu dabas daudzveidību, jāmobilizē sabiedrība un jāveicina cilvēku līdzdalība ekosistēmu saglabāšanā. Veicinot ilgtspējīgu dzīvesveidu, iespējams radīt dabas kapitālu saudzējošu sabiedrību.

Iespējamie risinājumi

Dabas kapitāla pārvaldība

- (250) *Dabas kapitāla pieeja.* Dabas kapitāla pieeja ir jāintegrē vides, ekonomikas, telpiskās un reģionālās attīstības un zemes politikā. Ekosistēmu produktu un pakalpojumu izvērtējums ir jāizmanto visos politikas analīzes, veidošanas un īstenošanas posmos.
- (251) *Nacionālā dabas kapitāla aprēķināšana.* Lai sabiedrība veiksmīgi saglabātu, palielinātu un ilgtspējīgi izmantotu dabas kapitālu, nepieciešams aprēķināt tā vērtību. Aprēķinot dabas kapitāla vērtību, jāņem vērā pilnās ekonomiskās vērtības koncepcija⁵¹, kas aplūko gan tiešo un netiešo lietošanas vērtību, gan nelietošanas vērtību. Tādējādi varēs noteikt zaudējumus un ieguvumus, ko nestu izmaiņas dabas kapitālā: resursos un ekosistēmu pakalpojumos. Tas kalpos par atskaites punktu jaunu zināšanu ieguvei par dabas kapitāla vērtības izmaiņām. Nacionālā dabas kapitāla aprēķināšanai jābūt vērstai uz dabas resursu un ekosistēmu pakalpojumu fizisko un monetāro uzskaiti, kā arī monetāro ieguvumu un zaudējumu aprēķināšanu. Aprēķiniem ir jābūt zinātniski pamatotiem, izmantojot jaunākos zinātniskos atklājumus šai jomā.
- (252) *Zaļā budžeta reforma.* Nodokļi, subsīdijas un citi finanšu instrumenti veicina vai ierobežo dažādas ilgtspējīgas ekonomiskās aktivitātes. Daudzu ministriju politika joprojām neveicina ilgtspējīgu attīstību, tāpēc ir jāievieš „zaļā budžeta reforma”, kas paredz nodokļu un subsīdiju sistēmas restrukturizāciju tā, lai ekonomiskie stimuli un instrumenti veicinātu dabas kapitāla saglabāšanu un ilgtspējīgu attīstību, savukārt subsīdijas, kas stimulē neilgtspējīgus patēriņus un ražošanas modeļus, tiktu izskaustas.
- (253) *Dabas saglabāšanas un atjaunošanas plāns.* Valdībai ir jāievieš valstiska līmeņa dabas kapitāla saglabāšanas un atjaunošanas plāns, kas ietvertu arī dabas saglabāšanas un atjaunošanas telpisku plānojumu un biotehnoloģiju izmantošanas iespējas un riskus. Šī plāna ietvaros būtu nepieciešams aprēķināt dabas kapitālu un izveidot dabas kapitāla kartējumu, kā arī dabas saglabāšanas un atjaunošanas mērķa indikatorus. Plāna ietvaros sabiedrībai būtu jāpiedāvā ilgtspējīga politika ekosistēmu produktu un pakalpojumu attīstībai.

Tirgus instrumentu izveide

- (254) *Ekosistēmu pakalpojumu izsole.* Dabas kapitāla saglabāšana prasa efektīvāku veidu, kā sadalīt

⁵¹ Ar tās palīdzību var novērtēt dabas resursu un pakalpojumu, t.sk. arī to, kas nav izsakāmi naudas formā, ienesīgumu.

subsīdijas zemes īpašniekiem, kuri uztur un saglabā dabas vērtības. Valsts varētu izsolē iepirkt ekosistēmu pakalpojumus no tiem zemes īpašniekiem, kuri ir piedāvājuši piegādāt viskonkurētspējīgākos ekosistēmu uzturēšanas pakalpojumus, t.i., tiktu veikta piedāvāto ekosistēmu pakalpojumu vērtības aprēķināšana iepretim pieprasītajām uzturēšanas izmaksām (piešķirtajām subsīdijām).

- (255) *Nodokļi un nodevas par dabas kapitāla izmantošanu.* Ir jānodrošina principa „piesārņotājs maksā” ievērošanu attiecībā uz uzņēmējiem un zemes īpašniekiem, ja to veiktās aktivitātes samazina dabas kapitāla vērtību. Daļa iekasēto līdzekļu jānovirza dabas atjaunošanas fondā ar mērķi saglabāt un atjaunot dabas kapitālu.
- (256) *Dabas atjaunošanas fonds.* Dabas kapitāla atjaunošanas vajadzībām ir jāpalielina nodokļu aktivitātēm, kuras degradē dabas kapitālu. Šie nodokļi būtu jāpārdēvē par dabas atjaunošanas nodokļiem. Iegūtais finansējums būtu jānovirza iepriekš izveidotam dabas atjaunošanas fondam, kura mērķis būtu atjaunot būtiskākos ekosistēmu pamatprocesus valstij un pašvaldībām piederošās teritorijās.
- (257) *Ekodāvanu programma.* Tā ir stimulu programma, lai mudinātu zemes īpašniekus dāvināt ekoloģiski jutīgus zemes gabalus dabas atjaunošanas fondam. Ekoloģiski jutīgas zemes ir teritorijas vai vietas, kas šobrīd sniedz vai varētu nākotnē sniegt nozīmīgu ieguldījumu Latvijas dabas kapitālā. Šīs programmas ietvaros ziedotāji saņemtu ienākumu nodokļa atlaides, kas būtu proporcionālas ziedotā dabas kapitāla vērtībai.

Dabas aktīvu kapitalizēšana

- (258) *Zaļās ekonomikas investīciju fondi.* Dabas aktīvu straujākai kapitalizēšanai ir nepieciešams stimulēt tās uzņēmējdarbības aktivitātes, kas dabas kapitālu izmanto ilgtspējīgi. Dabas atjaunošanas fonda mērķis būtu radīt lielākas finansējuma saņemšanas iespējas mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, kuri attīsta jaunus pakalpojumus, tehnoloģijas un produktus, efektīvi un ilgtspējīgi izmantojot dabas resursus.
- (259) *Zināšanu pārneses un atbalsta tīkli.* Videi draudzīgu uzņēmējdarbību veicina plaši zināšanu pārneses un atbalsta tīkli. To izveide stiprinātu dabas aktīvu kapitalizāciju, jo palielinātos uzņēmēju piekļuves iespējas jaunākajām zināšanām, uzņēmējdarbības praksēm un tehnoloģijām, kā arī paplašinātu videi draudzīgas uzņēmējdarbības eksporta spējas.
- (260) *Inovāciju programma.* Šai programmai būtu jāveicina inovāciju (pakalpojumu un produktu) un jaunu ideju rašanās un izplatīšanās dabas aktīvu kapitalizējošās uzņēmējdarbības vidē. Programmā būtu jāiesaista pēc iespējas vairāk uzņēmumu no iespējami dažādām nozarēm, kas gūst vai var gūt ekonomisko labumu no dabas aktīvu kapitalizēšanas. Programmai būtu jāstiprina „zaļās ekonomikas” attīstība un ilgtspējīga dabas kapitāla izmantošana.
- (261) *Dabas kapitāla digitalizācijas programma.* Programmas ietvaros sadarbībā ar radošajām industrijām ir jārada digitālas platformas, kurās tiek iemūžinātas dabas vērtības digitālajā vidē, vienlaikus attīstot dabas resursu vietražus. Platformām ir jābūt atvērtām. Attīstot jau pastāvošos un īstenojot jaunus dabas kapitāla digitalizācijas projektus, ir jāstimulē lietotāja radītas inovācijas un dabas digitalizācijas pakalpojumi. Šī programma veicinātu Latvijas kā ar dabas vērtībām bagātas, ekoloģiski tīras un „zaļās” valsts tēlu, kļūstot par Latvijas zīmola neatņemamu sastāvdaļu.

Ilgtspējīga dzīvesveida veicināšana

- (262) *Pārmaiņas rosinošas vides izglītības programmas.* Vides izglītība var kļūt par būtisku ilgtspējīga dzīvesveida veicinātāju, izglītojot skolēnus un viņu vecākus par nepieciešamību un iespējām

mainīt viņu ikdienas praksi, kā arī veicināt līdzdalību ilgtspējīga dzīvesveida aktivitātēs. Stratēģiski svarīgi ir izveidot vides izglītības programmas, kur skolēnu teorētiskās zināšanas tiek papildinātas ar praktiskām aktivitātēm vietējās vides sakopšanā un dabas kapitāla atjaunošanā.

- (263) *Ekoloģiskās pēdas konti.* Ilgtspējīga dzīvesveida izplatīšanai var ieviest mājsaimniecību „ekoloģisko pēdu kontus”. Šādi konti veicinātu mājsaimniecību informētību par to, kā mājsaimniecību individuālais patēriņš ietekmē planētas dabas kapitālu. Var attīstīt un veidot jaunas interneta vietnes, kur cilvēki apmainās ar idejām, kā samazināt mājsaimniecību „ekoloģisko pēdu”, vienlaikus nemazinot to dzīves kvalitāti. Šādu kontu izveide apvienojumā ar atvērtām ideju apmaiņas vietnēm varētu būt efektīvs līdzeklis, kā palielināt iedzīvotāju līdzdalību dabas kapitāla saglabāšanā un sabiedrības ilgtspējīgā attīstībā.
- (264) *Ilgtspējīgu produktu sertificēšana.* Ilgtspējīgu patēriņu var veicināt, attīstot un pilnveidojot produktu sertificēšanas sistēmu, sniedzot informāciju pircējam par to, kāda ir produkta un tā ražošanas ietekme uz dabas kapitālu. Šāda sistēma palielina iedzīvotāju iespējas ikdienā līdzdarboties ilgtspējīgas prakses veicināšanā.
- (265) *Publiski pieejami dabas objekti.* Tā paredz attīstīt esošās un izveidot jaunas visiem iedzīvotājiem pieejamas datubāzes ar informācija par sabiedrībai piederošām dabas vērtībām, piemēram, mežiem, piekrasti, upēm un ezeriem u.tml. Šādas datubāzes un publiski pieejami dabas objekti līdztekus sabiedriskā labuma statusa piemērošanai veicinātu izpratni par dabu kā kopīgu ilgtspējīgas attīstības resursu. Sabiedrībai piederošās dabas vērtības būtu jāsaista ar transporta tīkliem un atpūtas infrastruktūru, veidojot integrētu pakalpojumu ķēdi.

Mērķi

Radīt līdzvērtīgus dzīves un darba apstākļus visiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no dzīves vietas, sekmējot uzņēmējdarbību reģionos, attīstot kvalitatīvu transporta un komunikāciju infrastruktūru un publiskos pakalpojumus.

Stiprināt Latvijas un tās reģionu starptautisko konkurētspēju, palielinot Rīgas kā Ziemeļeiropas metropoles un citu valsts lielāko pilsētu starptautisko lomu.

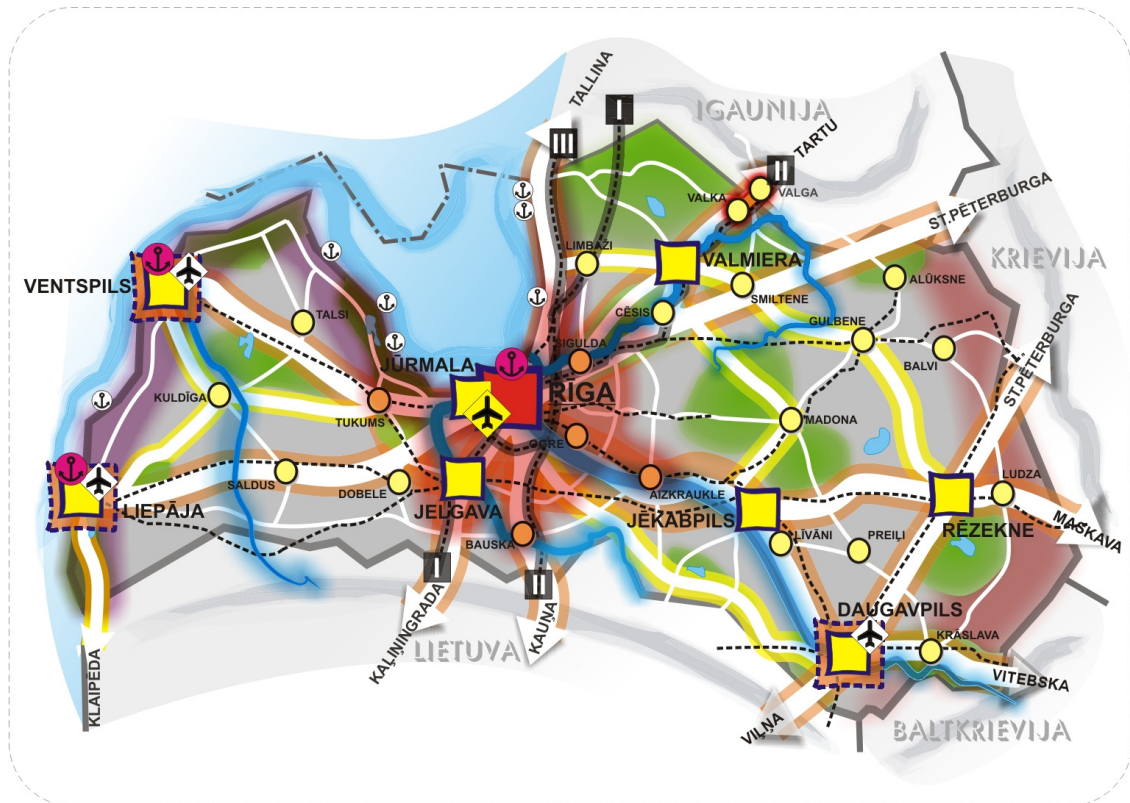

Saglabāt Latvijas savdabību – daudzveidīgo dabas un kultūras mantojumu, tipiskās un unikālās ainavas.

Par Latvijas telpisko attīstību

- (266) Latvijas telpiskās attīstības perspektīvas uzdevums ir noteikt politikas virzienus ilgtspējīgai un līdzsvarotai valsts teritorijas attīstībai, panākot reģionu ekonomiskā potenciāla pilnvērtīgu izmantošanu, iedzīvotāju dzīves kvalitātes paaugstināšanu, dabas un kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanu un prasmīgu izmantošanu. Pamatojoties uz šo nostādni, telpiskās attīstības perspektīva akcentē trīs galvenos aspektus:
- a) sasniedzamība un mobilitātes iespējas;
  - b) apdzīvojums kā ekonomiskās attīstības, cilvēku dzīves un darba vide;
  - c) nacionālo interešu telpas – unikālas specifiskas teritorijas, kas nozīmīgas visas valsts attīstībai.
- (267) Neraugoties uz to, kādās un cik pilsētās koncentrēsies valsts attīstība, konkurētspējīgas un pievilcīgas būs tās teritorijas, kas piedāvās kvalitatīvu un pievilcīgu dzīves vidi, kā arī plašu publisko pakalpojumu klāstu. Cilvēkresursu un iniciatīvu koncentrācija ir izaugsmes priekšnoteikums.
- (268) Telpiskās attīstības perspektīva iezīmē integrētu skatījumu uz valsts attīstību, lai Latvijas galvenās vērtības, resursi un priekšrocības tiktu izmantoti visefektīvākajā veidā, radot lielāku vērtību ar pēc iespējas mazākiem ieguldījumiem un nodrošinot resursu ilgtspējīgu izmantošanu. Tā piedāvā vadlīnijas turpmākai attīstības plānošanai un sekmēšanai nacionālā, reģionālā un vietējā pārvaldes līmenī atbilstoši teritorijas izaugsmes potenciālam un vajadzībām.

Latvijas nākotnes telpiskā struktūra

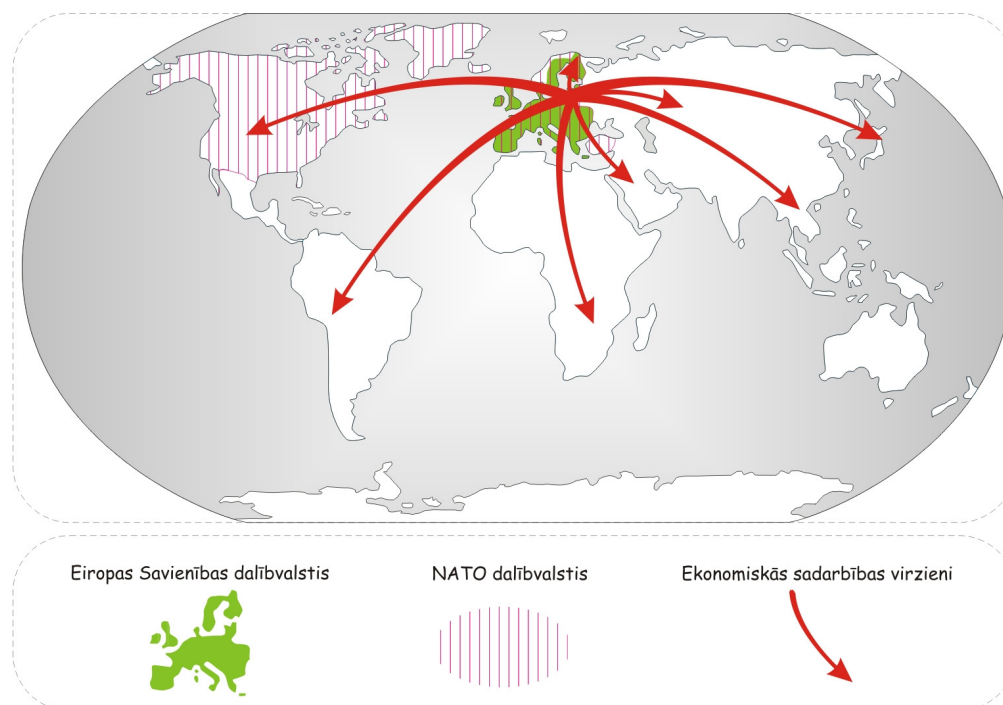
Latvija globālajā telpā

- (269) Pasaulē notiekošie politiskie, ekonomiskie un ekoloģiskie procesi gan tiešā, gan netiešā veidā skar arī Latviju. Globalizācija arvien jūtāmāk ietekmēs Latvijas politiskā un ekonomiskā potenciāla izmantošanu. Pasaules ekonomika globalizācijas apstākļos ir kļuvusi

atvērtāka un dinamiskāka, tirdzniecības plūsmas un ekonomiskās sadarbības apjomi ievērojami pieauguši.

- (270) Latvija ir salīdzinoši maza valsts ar ierobežotiem ekonomiskajiem un dabas resursiem, tādēļ valsts konkurētspēja un attīstība vistiešākajā veidā ir saistīta ar spēju sekot un ātri pielāgoties izmaiņām globālajā pasaules telpā, izmantojot savas priekšrocības pēc iespējas efektīvākā veidā.

Latvija globālajā telpā

- (271) Latvijai mijiedarbībā ar ārpusauli ir jārada tāds savu nacionālo interešu nodrošināšanas ietvars, kas efektīvi veicina ilgtspējīga attīstības modeļa īstenošanu. Tajā pašā laikā šim ietvaram ir jānodrošina Latvijas iedzīvotāju aizsardzība pret globalizācijas radītajiem jaunajiem draudiem – starptautisko terorismu, klimata izmaiņu radīto apdraudējumu, masu iznīcināšanas ieroču izplatību, starptautisko organizēto noziedzību, pandēmisko slimību izplatīšanos, pastiprinātu globālo konkurenci par pieeju dabas resursiem.
- (272) Nākamajās desmitgadēs ES nostiprinās savas pozīcijas kā viens no noteicošajiem globālajiem politiskajiem un ekonomiskajiem spēlētājiem. Kaut arī pasaules politiski ekonomisko attīstību šobrīd raksturo daudzpolaritātes procesu pastiprināšanās, pārskatāmā nākotnē ASV turpinās būt dominējoša globāla mēroga lielvalsts, un ES kā lielākais tirdzniecības bloks un svarīgākais ASV ekonomiskais partneris saglabās stratēģisku lomu pasaules politikā. Attiecības ar Krieviju būs viens no galvenajiem ES stratēģiskās darbības virzieniem. Lisabonas līguma stāšanās spēkā, Lisabonas stratēģijas mērķiem atbilstoša attīstība ES dalībvalstīs, kā arī vienotas ES enerģētikas politikas klātbūtne radīs Latvijai ērtāku pozīciju attiecību veidošanā ar Krieviju. Gan atrašanās ES telpā, gan robeža ar Neatkarīgo Valstu Savienību (turpmāk tekstā – NVS) un šo valstu kultūras atšķirību pārzināšana veicinās Latvijas kā tranzītvalsts attīstību, kā arī nodrošinās efektīvu sadarbības platformu starptautiskā mērogā.

- (273) Ciešākas sadarbības attīstība ar Āzijas valstīm ir iespēja Latvijai palielināt savu globālo konkurētspēju. Ķīna un Indija veidosies par gadsimta centrālajiem globālajiem spēlētājiem, un šo valstu ekonomiskās ietekmes pieaugums palielinās arī to starptautisko politisko ietekmi. Tuvie Austrumi un Ziemeļāfrika arī turpmāk būs būtiski pasaules kultūras, reliģiskie un politiskie centri un saglabās savu lomu pasaules naftas resursu ieguves ziņā. Atsevišķu Āfrikas valstu kā Dienvidāfrikas un Nigērijas ekonomiskās izaugsmes potenciāls būs ievērojams. Latīņamerika kopumā piedzīvos ekonomisko izaugsmi, lai arī attīstība dažādās valstīs atšķirsies. Reģionam piemīt liels attīstības potenciāls, īpaši tā lielākajai valstij Brazīlijai, kurai ir nepieciešamais ekonomiskais, zinātnes un izglītības, resursu un militārais potenciāls, lai kļūtu par ietekmīgu spēlētāju ne tikai reģionā, bet arī globāli. Tādēļ būtu efektīvi jāizmanto Latīņamerikas reģiona ekonomiskās attīstības sniegtās iespējas.
- (274) Klimata izmaiņu radītā globālā sasilšana liks starptautiskajai sabiedrībai pastiprināti pievērst uzmanību Arktikai, kas ir Baltijas jūras kaimiņu reģions. Te atrodas šobrīd pasaulē lielākās apzinātās dabas gāzes un ievērojamas naftas rezerves, tādēļ nākotnē var prognozēt reģiona globālās stratēģiskās nozīmes pieaugumu. Arktikas ledāju kušanas rezultātā var rasties iespēja izmantot šo reģionu komerciālai kuģošanai uz Āziju. Komerciālās kuģošanas uzsākšana Ziemeļu Ledus okeānā radīs ievērojamu ietekmi uz preču tranzīta un ostu uzņēmējdarbības attīstību Baltijas jūras reģionā un Eiropā kopumā, mazinot to nozīmi globālo plūsmu aprītē. Arktikā notiekošie pārmaiņu procesi un virkne neatrisinātu starptautisku jautājumu šajā stratēģiski svarīgajā reģionā būtiski palielinās transatlantiskās saiknes nozīmi ilgtermiņā.
- (275) Laikā līdz 2030. gadam straujākais iedzīvotāju skaita pieaugums ir sagaidāms Āfrikā, Tuvo Austrumu reģionā un Dienvidāzijā. Kombinācijā ar globālā klimata izmaiņu radītajiem draudiem (sausumu, ūdens līmeņa celšanos, augsnes eroziju) ierobežotā pieeja saldūdens un pārtikas resursiem radīs būtisku apdraudējumu šo reģionu iedzīvotājiem. Tādēļ nākamajos 20 gados pieaugs attīstīto valstu atbalsts reģioniem un valstīm, kas izjūt pārtikas produktu deficītu un ir atpalikuši no globālā tehnoloģiskā progresa, īpaši videi draudzīgu enerģētikas tehnoloģiju jomā. Rezultātā Latvijas ražotājiem un pakalpojumu sniedzējiem paplašināsies eksporta tirgus un radīsies iespējas aktīvi iesaistīties atbalsta programmās trūcīgākajiem pasaules reģioniem.
- (276) Viens no svarīgākajiem Latvijas ārējo attiecību uzdevumiem būs nodrošināt valsts ekonomisko klātbūtni svarīgākajos Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas tirgos. Raugoties vidējā termiņā, līdz ar Latvijas ekonomikas strukturālajām reformām, nostiprinātās Latvijas eksporta nozares varēs atrast labu un augošu noieta tirgu šajās valstīs. Jāveicina arī Latvijas tūrisma industrijas nostiprināšanās šajos reģionos. Savukārt Latvijas izglītības sistēmai ir jāceļ Latvijas uzņēmēju zināšanu līmenis par šo reģionu uzņēmējdarbības īpatnībām un valstu tradīcijām, lai tas būtu pietiekošs darbam jaunajos tirgos.
- (277) Kaut arī tieša ārēja militāra apdraudējuma iespējas Latvijai ir maz ticamas, un NATO arī turpmāk garantēs Latvijas teritoriālo drošību, ir jāveltī nopietna uzmanība valsts drošības nostiprināšanai. Nākotnē NATO un ES dalībvalstu stratēģiskās intereses un drošību globāli izaicinās starptautiskais terorisms, masu iznīcināšanas ieroču izplatība, atsevišķu valstu varas sabrukuma izraisīts apdraudējums starptautiskajai sabiedrībai. Tie ir iemesli, kas Latvijai kā NATO dalībvalstij liks solidāri iesaistīties Ziemeļatlantijas alianses interešu nodrošināšanā arī ārpus NATO ģeogrāfiskajām robežām.

Sasniedzamības uzlabošana

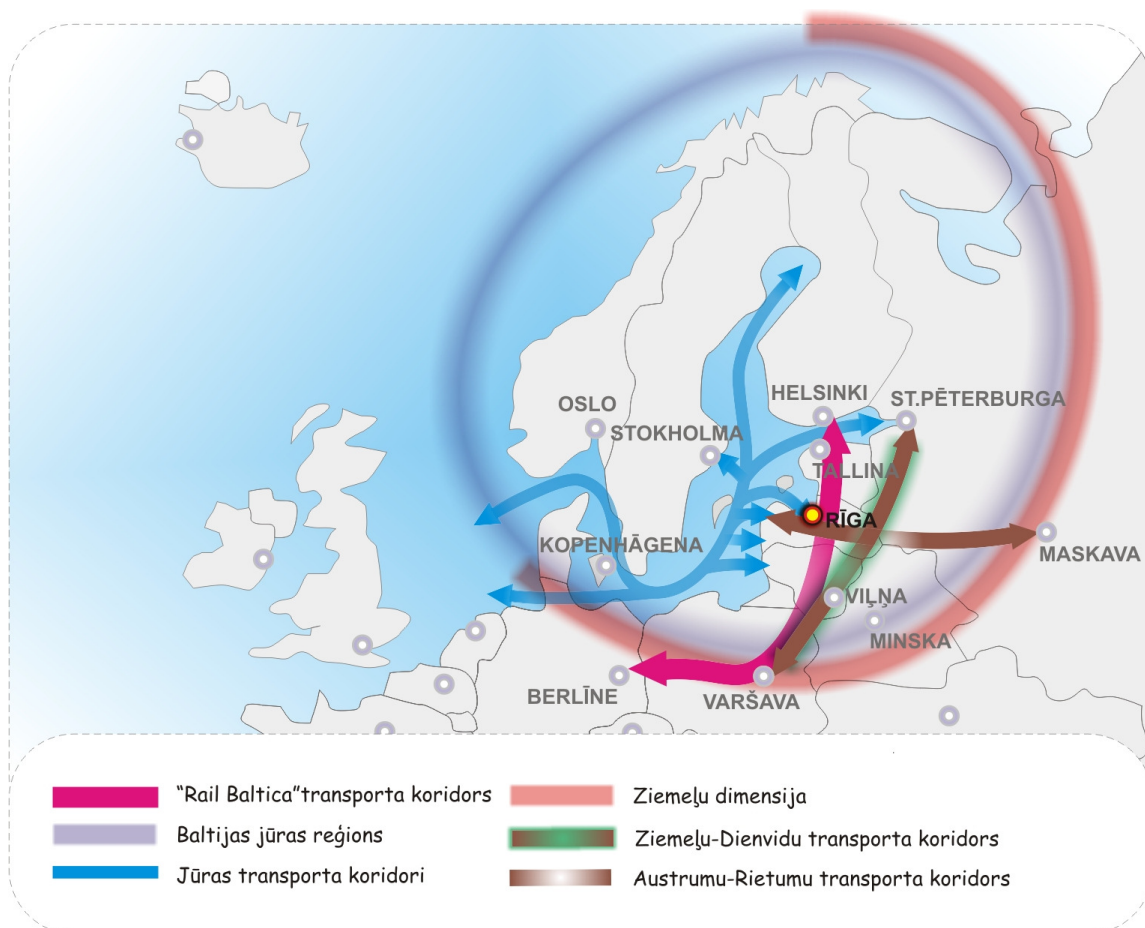
Tendences un izaicinājumi

- (278) Pieaugot starptautiskās sadarbības un tirdzniecības apjomiem, ievērojami palielinās gan cilvēku mobilitāte, gan kravu un informācijas plūsmas. ES paplašināšanās un iekšējo robežu atvēršanas, kā arī Baltijas valstu ekonomiskās integrācijas ES rezultātā ievērojami palielinājušies starptautiskās tirdzniecības apjomi un satiksmes plūsma arī Baltijas jūras reģionā. Tomēr, neraugoties uz pieaugošajām mobilitātes vajadzībām, ES transporta infrastruktūra nav būtiski mainījies. ES blīvāk apdzīvotie un ekonomiski attīstītākie reģioni joprojām bauda labākas sasniegumu priekšrocības ES kopējā tirgus apstākļos, savukārt teritorijās, kas atrodas ārpus metropoļu reģioniem un ir ar zemāku iedzīvotāju blīvumu, trūkst pietiekama ekonomiskā pamatojuma apjomīgu transporta projektu īstenošanai.
- (279) Konkurencē par pasažieru un kravu apkalpošanu Latvijas priekšrocības ir tās ģeogrāfiskais novietojums – atrašanās pie Baltijas jūras, uz ass, kas savieno Rietumeiropas, Krievijas un Āzijas tirgus. Latvijā pēdējo gadu laikā ir strauji pieaugusi autotransporta un gaisa satiksmes izmantošana, savukārt samazinājušies pārvadājumi pa dzelzceļiem. Latvijai nav saiknes pa dzelzceļu ar Centrāleiropu un Rietumeiropu un nenotiek pasažieru pārvadājumi pa dzelzceļu uz un no Baltijas un ES valstīm. Dzelzceļa kravu pārvadājumu struktūrā dominē tranzīta pārvadājumi, galvenokārt no Krievijas un Baltkrievijas, pa Austrumu-Rietumu dzelzceļa koridoru uz Latvijas ostām. Lai arī ostās kravu apgrozījums pakāpeniski pieaug, ostu potenciāls netiek pilnībā izmantots – kravu pārkraušanas jaudas nav pilnībā noslogotas, pasažieru jūras transports ir vāji attīstīts un nespēj konkurēt ar tuvējām Baltijas jūras ostām, piemēram, Tallinu, Helsinkiem, Stokholmu. Latvijas ārējo sasniegumu pasažieru pārvadājumos galvenokārt nodrošina gaisa satiksme no starptautiskās lidostas „Rīga”, kuras apkalpoto pasažieru skaits pēdējo piecu gadu laikā ir pieaudzis 3,5 reizes.
- (280) Iekšējās sasniegumu nodrošināšanā galvenā loma joprojām ir autoceļiem. Latvijas autoceļu tīkls ir pietiekami blīvs, taču autoceļu kvalitāte ir ievērojami zemāka par Eiropā pieņemto. Kaut arī lielākā daļa pasažieru pārvadājumu tiek veikti, izmantojot autotransportu, valstī nav neviena automaģistrāles parametriem atbilstoša autoceļa, un autotransporta maksimālais atļautais pārvietošanās ātrums ir mazāks nekā citās valstīs.
- (281) Neapmierinošs ir arī citu transporta veidu infrastruktūras nodrošinājums. Pēdējo desmit gadu laikā ir slēgtas vairākas dzelzceļa līnijas un to infrastruktūra demontēta, citās dzelzceļa līnijās ir pārtraukti vai samazināti pasažieru pārvadājumi. Netiek veikti arī gaisa pārvadājumi no Liepājas, Ventpils un Daugavpils lidostām. Kopumā jāsecina, ka sabiedriskā transporta īpatsvars pēdējo gadu laikā samazinājies, īpaši lauku teritorijās, nelabvēlīgi ietekmējot attālāku teritoriju sasniegumu un pasliktinot to attīstības iespējas.
- (282) Ņemot vērā pasaules tendences, nākotnē būtiski palielināsies pieprasījums pēc ērtiem, ātriem, lētiem, videi draudzīgiem un drošiem transporta savienojumiem starp valstīm un to iekšienē, kā arī efektīviem un drošiem komunikāciju un informācijas tehnoloģiju risinājumiem. Laba sasniegumu ir izšķirošs priekšnosacījums ne vien sekmīgai valsts globālai konkurētspējai, bet arī atsevišķu tās reģionu un vietu līdzsvarotai attīstībai.

Ārējās sasniedzamības uzlabošana

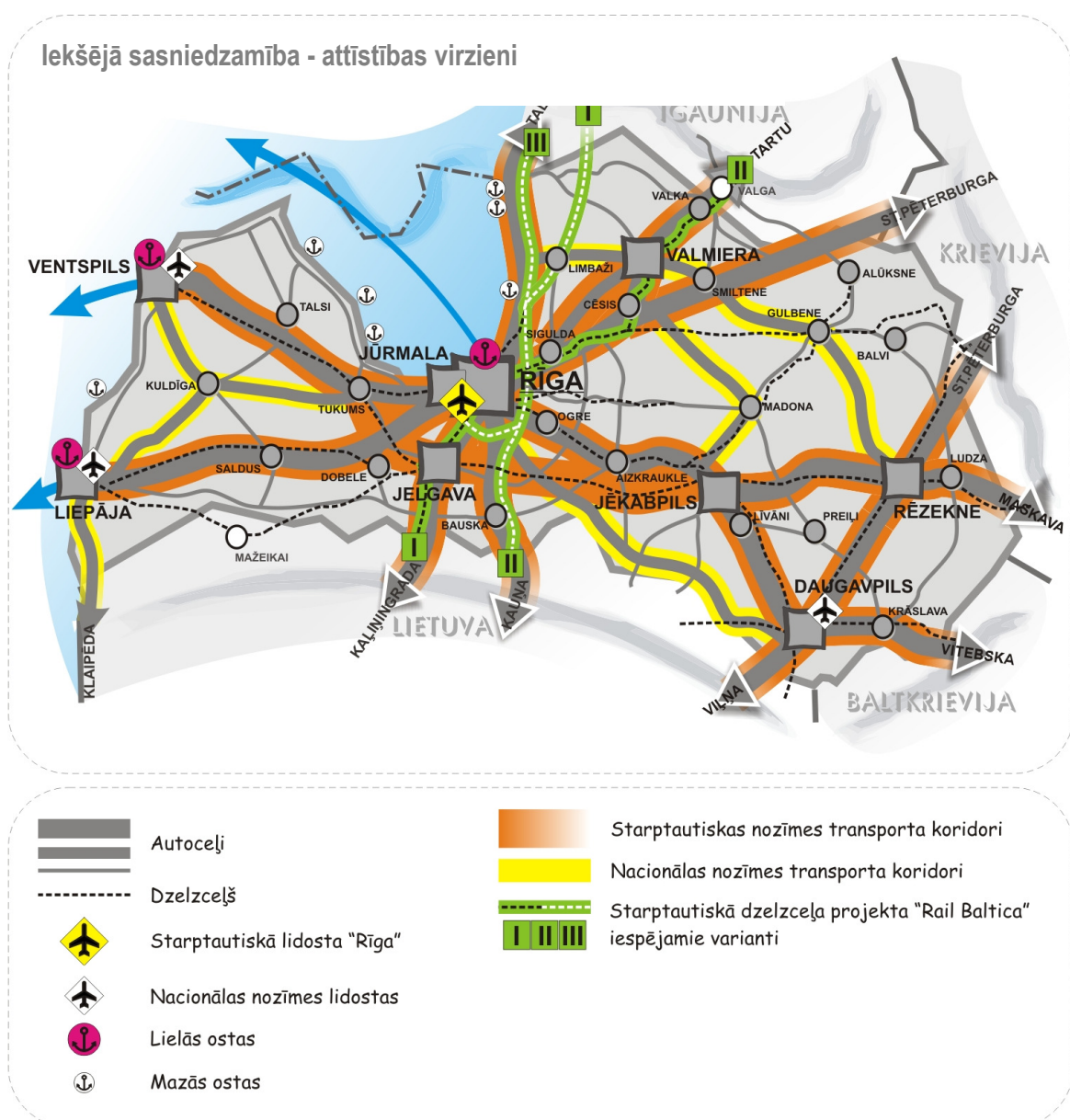
- (283) Latvijas ārējās sasniedzamības uzlabošanā būtiska loma ir starptautiskas nozīmes autoceļu, dzelzceļu (Transeiropas transporta tīklu jeb TEN-T), ostu un lidostu infrastruktūras attīstībai. Tas nodrošinātu iespēju Latvijai sekmīgi attīstīties kā nozīmīgai tranzītvalstij, tiltam starp ES valstīm, Āziju, Krieviju un tuvākajām kaimiņvalstīm, kā arī Baltijas jūras reģiona telpā kalpot par saikni starp diviem Eiropas ekonomiskajiem reģioniem – Austrumeiropu un Ziemeļeiropu. Attīstoties starptautiskajai sadarbībai, Latvijai ir jāklūst par izdevīgāko un pievilcīgāko tranzīta ceļu preču plūsmām no Krievijas, Āzijas uz citām ES valstīm un otrādi.
- (284) Ir nepieciešamas investīcijas Latvijas maģistrālo dzelzceļu, valsts galveno autoceļu un lielo ostu (Rīga, Ventspils, Liepāja) infrastruktūras un loģistikas pakalpojumu attīstībai, lai veicinātu Latvijas kā kravu tranzīta valsts pievilcību. Esošā tranzīta potenciāla pilnvērtīgākai izmantošanai ir svarīgi atbalstīt kravu veidu dažādošanu un jaunu kravu piesaisti. Ātras ārējās sasniedzamības nodrošināšanai lielākos attālumos joprojām galvenā loma būs gaisa satiksmei un starptautiskajai lidostai „Rīga” kā nozīmīgam Eiropas līmeņa gaisa satiksmes mezglam.
- (285) Uzlabojot mobilitāti starp Baltijas jūras reģiona valstīm, īpaši nozīmīga un prioritāra ir videi draudzīgāku transporta veidu – dzelzceļa un jūras transporta – attīstība. Attīstot starptautiskā dzelzceļa maršruta „Rail Baltica” projektu, tiks veicināta Latvijas integrācija vienotā Eiropas dzelzceļa sistēmā un nodrošināta iespēja izmantot dzelzceļa transportu kā līdzvērtīgu alternatīvu gaisa satiksmei. Līdztekus gaisa un dzelzceļa transportam, ir nepieciešams uzlabot arī jūras transporta pārvadājumus.

Ārējā sasniedzamība - attīstības virzieni

Iekšējās sasniedzamības uzlabošana

- (286) Valsts iekšējās sasniedzamības uzlabošanai, reģionālās attīstības sekmēšanai un reģionu iedzīvotāju mobilitātes veicināšanai jāuzlabo reģionālo un vietējo autoceļu, kā arī sabiedriskā transporta pakalpojumu kvalitāte ar mērķi samazināt ceļā pavadīto laiku. Jāsamazina brauciena ilgums sabiedriskajā transportā, ceļojot no nacionālas un reģionālas nozīmes centriem uz Rīgu, kā arī jānodrošina iespējas 45 minūšu laikā no jebkuras apdzīvotas vietas nokļūt tuvākajā nacionālas vai reģionālas nozīmes centrā pa līdzenu un satiksmes drošības tehniskajiem līdzekļiem aprīkotu autoceļu, tai skaitā asfaltētu. Lai to panāktu, ir jāuzlabo to autoceļu kvalitāte, kas savieno kādreizējos pagastu administratīvos centrus ar novadu centriem, reģionālas un nacionālas nozīmes centriem. Lai panāktu plašāku sabiedriskā transporta izmantošanu, ir jāpilnveido dažādu transporta veidu maršrutu sasaiste, piemēram, attīstot "Park & ride" sistēmu. Iekšzemes pasažieru pārvadājumos pilnvērtīgi jāizmanto esošā dzelzceļa tīkla potenciāls, jāaglabā esošais dzelzceļa tīkls un jāplāno tā uzlabošana.
- (287) Jārada priekšnoteikumi plašākai informācijas un komunikāciju tehnoloģiju pieejamībai un izmantošanai visā valsts teritorijā, kas ļaus labāk īstenot pakalpojumu un informācijas pieejamību elektroniskajā vidē, vienlaicīgi samazinot transporta pieprasījumu un transporta ietekmi uz vides kvalitāti.

Attīstības virzieni un risinājumi

Transporta infrastruktūras plānošana

- (288) Lai uzlabotu ārējo un iekšējo sasniedzamību, ņemot vērā transporta infrastruktūras attīstības plānus un veiktās izpētes, teritorijas attīstības plānošanas dokumentos ir jāiekļauj tās teritorijas, kas nepieciešamas nacionālas nozīmes transporta infrastruktūras attīstībai, kā arī jānosaka reģionālas un vietējas nozīmes transporta infrastruktūras attīstībai rezervējamās teritorijas. Telpiskās attīstības perspektīva sniedz redzējumu par to izvietojumu, nosakot starptautiskas un nacionālas nozīmes transporta koridorus. Starptautiskas nozīmes transporta koridori, t.sk. TEN-T tīkls, nodrošinās sasaisti starp starptautiskas nozīmes attīstības centriem Latvijā un kaimiņvalstīs, savukārt nacionālas nozīmes transporta koridori savienos nacionālas nozīmes attīstības centrus ar starptautiskas un reģionālas nozīmes attīstības centriem, kā arī starptautiskajiem transporta koridoriem. Lai uzlabotu pārvietošanās efektivitāti, drošību un komfortu, par pirmo prioritāti infrastruktūras saglabāšanā un attīstības plānošanā ir jāizvirza esošās infrastruktūras atjaunošana un rekonstrukcija.
- (289) Lai nodrošinātu tālredzīgu transporta infrastruktūras un pakalpojumu plānošanu Rīgas un Pierīgas teritorijai, nepieciešams izstrādāt un konsekventi īstenot Rīgas un Pierīgas mobilitātes plānu, un izvērtēt nepieciešamību izstrādāt reģionāla līmeņa mobilitātes plānus arī citiem reģioniem.

Integrētas sabiedriskā transporta sistēmas veidošana

- (290) No teritorijas attīstības viedokļa ir svarīgi, lai sabiedriskā transporta sistēmu funkcionētu savstarpēji saskaņoti. Ir jārada ērta un vienota sabiedriskā transporta sistēma, panākot dažādu transporta veidu savstarpēju saskaņotību un atbilstošu sabiedriskā transporta komforta līmeni. Saskaņojot sabiedriskā transporta maršrutus un to apkalpošanas laika grafikus, ir jāsamazina kopējais ceļā pavadītais laiks.
- (291) Starp nacionālas un reģionālas nozīmes centriem jānodrošina sabiedriskais transports, kas kursē gan ekspreša, gan parastajā režīmā, sniedzot iespējas lauku teritoriju iedzīvotājiem nokļūt pakalpojumu sniegšanas vietās. Sabiedriskā transporta maršrutu plānošanā jāņem vērā ne tikai kvantitatīvais rādītājs – iedzīvotāju skaits, bet arī iedzīvotāju tiesības saņemt līdzvērtīgus sabiedriskā transporta pakalpojumus visos reģionos.
- (292) Valsts atbalstam sabiedriskā transporta uzturēšanai jābūt tādā līmenī, kas nodrošina vismaz minimālās mobilitātes prasības – iespēju katru dienu ar sabiedrisko transportu nokļūt novada centrā, apmeklēt izglītības iestādes, nokļūt darba vietās, valsts un pašvaldību institūcijās, it īpaši mazāk apdzīvotajās lauku teritorijās.

Autoceļu tīkla attīstība

- (293) Valsts autoceļu kvalitāte jāceļ līdz tādām līmenim, kas nodrošina ērtu, ātru un drošu pārvietošanos, samazina nepieciešamo ceļojuma laiku pa starptautiskas un nacionālas nozīmes autoceļiem. Jānodrošina visu valsts reģionālo autoceļu iekļāums ar melno segumu, kā arī ievērojami jāpalielina ar melno segumu iekļāto vietējo valsts un pašvaldību autoceļu īpatsvars, savienojot apdzīvotās vietas lauku teritorijās. Tādējādi tiks sekmēta novadu attīstība un iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanās, garantējot lauku teritoriju iedzīvotājiem nepieciešamās mobilitātes iespējas jebkuros laika apstākļos. Ir jāuzlabo arī satiksmes drošība un jāsamazina transporta radītā kaitīgā ietekme uz vidi.

- (294) Ārējo sasniedzamību un loģistikas pakalpojumus var uzlabot, attīstītot ES ārējās robežas šķērsošanas infrastruktūru un atvieglot robežšķērsošanas procedūru. Rekonstruējot vairākus esošos reģionālos autoceļus un izveidojot tos par nacionālas nozīmes autoceļiem, uzlabosies nacionālas un reģionālas nozīmes centru savstarpējā sasniedzamība, kā arī sasniedzamība teritorijās ar nepietiekamu transporta infrastruktūras kvalitāti, kas mazina šo teritoriju konkurētspēju.
- (295) Ievērojami pieaugošā satiksmes intensitāte prasa uzlabot autoceļu un ielu infrastruktūru Rīgas metropoles reģionā. Rīgas pilsētas un Rīgas metropoles reģiona teritoriju plānojumos jāparedz un jānodrošina teritorijas nozīmīgu transporta infrastruktūras objektu izbūvei. Lai mazinātu transporta kaitīgo ietekmi uz pilsētu iedzīvotāju drošību un veselību, ir jāizbūvē apvedceļi tām pilsētām un apdzīvotām vietām, ko šķērso ievērojamas tranzīta plūsmas.

Dzelzceļa transporta attīstība

- (296) Nākotnē par prioritāti jāklūst dzelzceļa transporta attīstībai, jo tas ir perspektīvākais sauszemes transporta veids gan no drošības, gan vides kvalitātes viedokļa, un jāpalielina valsts atbalsts un investīcijas arī pasažieru pārvadājumu nodrošināšanā. Tā kā Latvijas dzelzceļa sistēma ir pilnībā savietojama ar NVS dzelzceļu tīkliem, jāattīsta un jāmodernizē Austrumu – Rietumu dzelzceļa transporta koridors, kā arī transporta koridors Sankt-Pēterburga – Varšava, ļaujot izmantot Latgales reģiona potenciālu loģistikas pakalpojumu sniegšanā.
- (297) Latvijai kopā ar Poliju, Lietuvu un Igauniju jāīsteno starptautiskā dzelzceļa projekts „Rail Baltica”, kas nodrošinātu mūsdienu prasībām atbilstošas dzelzceļa satiksmes izveidi starp Baltijas valstīm, Centrālo un Rietumeiropu, pēc iespējas nodrošinot sasaisti ar citiem transporta veidiem.
- (298) Lai dzelzceļa transporta potenciāls tiktu izmantots efektīvi un racionāli arī iekšzemes vajadzībām, ir jāpalielina tā loma, atjaunojot slēgtās dzelzceļa līnijas vietās, kur tas ir ekonomiski pamatoti un var dot būtisku ieguldījumu teritoriju attīstībai. Nepieciešams uzlabot dzelzceļa infrastruktūru maršrutos starp Rīgu un nacionālas nozīmes centriem, lai samazinātu ceļojumam nepieciešamo laiku. Nepieciešams plānveidīgi īstenot Latvijas dzelzceļa tīkla elektrifikāciju, lai mazinātu fosilo energoresursu izmantošanu un padarītu dzelzceļa izmantošanu videi draudzīgāku.

Gaisa satiksmes attīstība

- (299) Gaisa satiksmei kā ātrākajam un efektīvākajam transporta veidam ir nozīmīga loma ārējās sasniedzamības nodrošināšanā. Starptautiskā lidosta „Rīga” ir dominējošā Baltijā un tai jāklūst par Eiropas līmeņa gaisa satiksmes centru, sekmējot gan Rīgas metropoles reģiona konkurētspēju, gan arī visas valsts ekonomisko izaugsmi. Ir jāattīsta lidostas infrastruktūra un maršrutu piedāvājums, kas ļautu palielināt pārvadāto pasažieru skaitu vismaz līdz 10 miljoniem gadā.
- (300) Starptautiskajai lidostai „Rīga” jāattīstās ne tikai kā svarīgam tiešo maršrutu galapunktam, bet arī kā nozīmīgai tranzīta lidostai tālākiem lidojumiem uz Vidusāzijas un NVS valstīm. Tādēļ būtiski ir izveidot un uzturēt regulārus gaisa satiksmes savienojumus ar lielajiem ES gaisa transporta mezgliem, tādiem kā Londona, Amsterdama, Frankfurte, Kopenhāgena, kā arī citu valstu galvaspilsētām, kas nodrošina globālas ceļošanas iespējas.
- (301) Latvijas reģionālās attīstības veicināšanai nepieciešams izmantot Liepājas, Ventspils un Daugavpils lidostu potenciālu. Tām jākalpo kā Baltijas jūras reģiona mēroga gaisa satiksmes

mezgliem, nodrošinot gaisa satiksmi ar citām Baltijas jūras reģiona galvaspilsētām un lielākajām pilsētām, tāpēc nākotnē tās jāveido par nacionālas nozīmes lidostām. Nacionālo lidostu attīstība būs svarīga tūrisma un uzņēmējdarbības veicināšanai ne tikai reģionālā un nacionālā līmenī, bet arī transnacionālai sadarbībai.

Ostu attīstība

- (302) Pateicoties ģeogrāfiskajam novietojumam pie Baltijas jūras, Latvijas ekonomiskā attīstība ir cieši saistīta ar kuģniecību. Lai ostu potenciāls tiktu pilnībā izmantots, ir jāpiesaista jaunas kravu plūsmas, jo īpaši no Āzijas un NVS valstīm. Jāattīsta kravu plūsmu sadales un vadības centri, paaugstinot Latvijas ostu konkurētspēju salīdzinājumā ar Klaipēdu, Tallinu, Helsinkiem, Primorsku, Baltijsku un citām Baltijas jūras reģiona ostām. Ir jāveic jaunas investīcijas Rīgas, Ventspils, Liepājas ostu attīstībā, jāuzlabo to pievadceļi, jāpalielina ostu pārkraušanas jaudas, tostarp izmantojot jaunākās kravu vadības tehnoloģijas.
- (303) Latvijas ostām jāspecializējas noteiktu kravas veidu apkalpošanā un savstarpēji jāsadarbojas, nevis jākonkurē. Mazajām ostām, specializējoties galvenokārt kokmateriālu eksportā, zvejas kuģu un jahtu apkalpošanā, ir jāveidojas par reģionāliem ekonomiskās aktivitātes centriem, tādējādi ieņemot stabilu vietu Latvijas ekonomikā. Kravu pārvadājumu uzlabošanai ir jāveicina lielo un mazo ostu sasaiste ar sauszemes transporta veidiem.

Cauruļvadu transporta attīstība

- (304) Maģistrālo cauruļvadu sistēmā Latvijas teritorijā ietilpst divi naftas un viens naftas produktu cauruļvads. Kopā ar naftas termināliem tie veido Latvijas naftas un naftas produktu tranzīta koridoru, kas ir viens no ekonomiski izdevīgākajiem, tehniski modernākajiem un videi drošākajiem naftas tranzīta koridoriem Eiropā. Šobrīd tā potenciāls netiek pilnībā izmantots, tādēļ jāpanāk tā pilnvērtīga izmantošana un jāatjauno naftas transportēšana.
- (305) Turpmākajos gados Latvijā un Eiropā viens no svarīgākajiem energoresursiem būs dabas gāze. To Latvijai pašlaik piegādā vienīgi Krievija. Latvijā izveidotā Inčukalna dabasgāzes krātuve un dabasgāzes cauruļvadu infrastruktūra tiek izmantota dabasgāzes piegādēm vietējiem patērētājiem. Nākotnē Latvijai ir iespēja kļūt par vienu no Eiropas lielākajiem dabasgāzes uzglabāšanas centriem, izmantojot savas unikālās ģeoloģiskās pazemes struktūras. Tādā veidā pilnībā būtu nodrošinātas Baltijas valstu vajadzības pēc dabasgāzes un papildus rastos iespēja piegādāt dabasgāzi citām valstīm Centrāleiropā un Austrumeiropā, kas būtu alternatīva iespējamu piegādes sarežģījumu gadījumā.

Sakaru, masu mediju un datu pārraides pieejamības nodrošināšana

- (306) Lielākā daļa ekonomisko un sociālo procesu šobrīd un arī turpmāk būs atkarīgi no iespējām saņemt informāciju, strādāt un apmainīties ar to. Tādēļ jānodrošina tāds informācijas pārraides tīklu pārklājums, kas rada stabilu un nepārtrauktu piekļuvi internetam un citām informācijas sistēmām visā valsts teritorijā. Izveidojot ātras darbības platjoslas tīklus, internets kļūs ātrāks un piedāvās jaunus, interaktīvus pakalpojumus. „Lietišķais internets” veidos pamatu jauniem interneta lietojuma veidiem, piemēram, energopatēriņa monitoringam, transporta drošības sistēmām vai ēku drošības uzraudzībai. Jebkurai mājsaimniecībai ir jābūt pieejamam augstas kvalitātes interneta pieslēgumam par samērīgu pakalpojuma izmantošanas cenu, neatkarīgi no izmantojamās tehnoloģijas. Lai veicinātu interneta lietotāju skaita pieaugumu, ir nepieciešams kvalitatīvs mobilais internets, kas radīs

ne tikai jaunas uzņēmējdarbības iespējas un pārveidotus darba organizācijas modeļus, bet arī sniegs sabiedriskus pakalpojumus, piemēram, atbalsta pakalpojumus ceļotājiem ar funkcionāliem traucējumiem vai neatliekamās palīdzības darbiniekiem.

- (307) Līdzvērtīga pieeja informācijas un telekomunikāciju pakalpojumiem, t.sk. arī platjoslas internetam, ir jānodrošina visā valsts teritorijā, tuvākajos gados primāri attīstot šo pakalpojumu pieejamību lauku teritorijās un attālākos centros ar sliktākām satiksmes iespējām. Nepieciešams veikt sabiedrisko radio un televīzijas apraides tīklu un sistēmu modernizāciju, nodrošinot stabilu un kvalitatīvu valsts radio un TV programmu uztveršanu visā valstī, it sevišķi attālākās lauku teritorijās un pierobežā.

Apdzīvojums

Tendences un izaicinājumi

- (308) Pasaulē arvien palielinās to iedzīvotāju skaits, kas par savu mājvietu izvēlas pilsētas (1980. gadā – 1,75 miljardi iedzīvotāju jeb 39%; 2000. gadā – 2,85 miljardi jeb 47%; 2010. gadā – 3,5 jeb miljardi 50%; 2030. gadā – 4,9 jeb 60%)⁵². Jo tieši pilsētās koncentrējas sociālā un ekonomiskā aktivitāte, un iedzīvotājiem ir lielākas iespējas nodrošināt labklājību, salīdzinājumā ar lauku teritorijām. Lai arī pilsētas strauji aug, pateicoties tajās pieejamajiem izaugsmes resursiem, šādai attīstībai ir globālas negatīvas sekas – infrastruktūras straujāka nolietošānās un nepietiekamība, sociālo problēmu koncentrēšanās, slodze uz vidi, kas ir papildus faktors pasaules klimata izmaiņām u.c.
- (309) Arī Eiropā vērojama arvien pieaugoša urbanizācija, kuras ietekmē pilsētās strauji pieaug iedzīvotāju skaits. 72% no visiem Eiropas iedzīvotājiem dzīvo pilsētās. Turklāt ekonomiskā izaugsme koncentrējas ierobežotā skaitā metropoļu reģionu, galvenokārt galvaspilsētās⁵³. Vienlaikus atsevišķas metropoles veido sadarbības tīklus/integrētas zonas, kā rezultātā izaugsme koncentrējas noteiktās teritorijās. Kā piemērs Eiropā minams t.s. Pentagons⁵⁴, kas tiek uzskatīts par vienīgo Eiropas globālās ekonomiskās integrācijas zonu, kur koncentrējas lielākā daļa ES ekonomisko funkciju.
- (310) Līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, arī Latvijā ir augsta urbanizācijas pakāpe – aptuveni 68% no visiem valsts iedzīvotājiem dzīvo pilsētās, kaut arī pilsētas aizņem tikai 11% no visas valsts teritorijas. Lai arī apdzīvojuma struktūru veido samērā vienmērīgi izkliedēts maza un vidēja lieluma pilsētu un lauku apdzīvoto vietu tīkls, Latvijai ir raksturīga uz galvaspilsētu orientēta monocentriska apdzīvojuma un satiksmes infrastruktūra, kā arī sociālo un ekonomisko aktivitāšu koncentrācija Rīgas funkcionālajā zonā, un šī tendence pastiprinās.
- (311) Latvijā pastāv būtiskas dzīves līmeņa atšķirības starp Rīgu un pārējo valsts teritoriju. Joprojām turpinās iedzīvotāju migrācija ne tikai no laukiem uz pilsētām, bet arī no mazajām pilsētām uz lielākām un spēcīgākām pilsētām. Rezultātā palielinās urbanizēto teritoriju īpatsvars, uz lauku teritoriju rēķina veidojas arvien jaunas apbūves teritorijas, tajā pašā laikā pienācīga uzmanība netiek pievērsta pilsētvides kvalitātei un degradēto teritoriju atjaunošanai.
- (312) Galvenais izaicinājums ir īstenot tādu politiku, kas stiprina reģionu kapacitāti, maksimāli efektīvi izmantojot to priekšrocības un resursus izaugsmei. Pretstatā pašreizējai monocentriskai apdzīvojuma struktūrai, ir jāattīsta policentriska apdzīvojuma struktūra, ko veidotu savstarpēji pakārtoti un saistīti dažāda līmeņa attīstības centru tīkli, tajā pašā laikā nevājinot Rīgas kā metropoles pozīcijas. Šai politikai jābūt orientētai uz nelabvēlīgo atšķirību samazināšanu gan starp reģioniem, gan pašu reģionu ietvaros. Stimulējot pilsētu-lauku partnerību, būs iespējams nodrošināt līdzvērtīgākus dzīves un darba apstākļus, pieeju pamata pakalpojumiem un mobilitātes iespējas gan pilsētās, gan laukos.

⁵² Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, <http://esa.un.org/unup>, Wednesday, July 29, 2009; 2:58:33 AM.

⁵³ The Territorial State and Perspective of the European Union: Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions. Based of the Scoping Document discussed by Ministers at their Informal Ministerial Meeting in Luxembourg in May 2005.

⁵⁴ Teritorija, kur ietilpst Londona, Parīze, Milāna, Minhene, Hamburga.

Attīstības virzieni

- (313) Lai iedzīvotājiem nodrošinātu līdzvērtīgus dzīves un darba apstākļus neatkarīgi no dzīves vietas un nostiprinātu valsts policentrisku apdzīvojuma struktūru, nepieciešams darboties vairākos virzienos. Būtiskākie īstenojamie attīstības virzieni ir šādi:
- (314) attīstības centru⁵⁵ (pilsētu) – reģionu attīstības virzītājaspēka – potenciāla un konkurētspējas paaugstināšana atbilstoši to resursiem un prioritātēm, veidojot pievilcīgu pilsētvidi gan iedzīvotājiem, gan investoriem;
- (315) pilsētu un lauku teritoriju savstarpējā sadarbība un mijiedarbība darba vietu nodrošināšanā un pakalpojumu sniegšanā, veicinot uzņēmējdarbības aktivitāti un kvalitatīvu dzīves apstākļu radīšanu laukos;
- (316) attīstības centru funkcionālo tīklu veidošana, vienojoties par resursu efektīvu izmantošanu, kas balstīta uz lomu papildinātības un sadarbības principiem.
- (317) Attīstības virzienu īstenošanai ir nepieciešama integrēta pieeja teritoriju attīstības plānošanā un īstenošanā, radošas pilsētvides attīstība, kā arī pilsētu un pilsētu-lauku partnerība. Lai to sasniegtu, ir jāuzlabo plānošanas reģionu un pašvaldību kapacitāte teritorijas attīstības plānošanā.

Attīstības centru izaugsme

- (318) Par galvenajiem ekonomiskās attīstības centriem kļūs pilsētas, pieaugs to ekonomiskā kapacitāte un konkurētspēja. Pilsētām jāklūst par katra reģiona un visas valsts attīstības virzītājaspēku. Pilsētvides kvalitātes paaugstināšana nodrošinās estētiski un funkcionāli piemērotu un drošu dzīves telpu iedzīvotājiem, radīs priekšnosacījumus investīciju piesaistei, uzņēmējdarbības attīstībai un kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanai. Ir jāpanāk pilsētas teritoriju sabalansēta attīstība, tostarp atjaunojot pilsētas degradētās teritorijas. Katrai pilsētai ir jāspecializējas, izmantojot savas unikālās īpatnības, stiprinot savu īpašo lomu un identitāti.
- (319) Ņemot vērā apdzīvoto vietu lielumu, pakalpojumu klāstu, attīstības potenciālu, apkalpes teritoriju un atrašanos, kā arī balstoties uz reģionu attīstības plānošanas dokumentiem, ir noteikts šāds attīstības centru iedalījums: starptautiskas, nacionālas, reģionālas un novadu nozīmes attīstības centri.
- (320) **Rīgā** kā Latvijas galvaspilsētā un Baltijas valstu lielākajā pilsētā koncentrējas liela daļa valsts zinātniskā un uzņēmējdarbības potenciāla. Šo potenciālu apvienojot un izveidojot klasterus zinātnei, pētniecībai un attīstībai, inovācijām, kā arī inovatīvu un tehnoloģiski ietilpīgu uzņēmumu izaugsmei, iespējams panākt Rīgas kā Ziemeļeiropas darījumu, zinātnes, kultūras un tūrisma centra attīstību. Rīgas attīstība šādā virzienā ir nozīmīga visas Latvijas izaugsmei, nodrošinot Rīgas reģionā radītās izcilības, potenciāla un resursu tālāku pārnesi uz reģioniem, kā arī Latvijas konkurētspējas stiprināšanai starptautiskajā ekonomiskajā vidē.
- (321) **Nacionālas nozīmes attīstības centri** ir lielākās pilsētas, kurās ir attīstīta rūpniecība, transports, sabiedriskie pakalpojumi un sociālā infrastruktūra. Nacionālas nozīmes attīstības centra statuss ir Daugavpilij, Jelgavai, Jēkabpilij, Liepājai, Rēzeknei, Valmierai, Ventspilij un Jūrmalai. Šīm pilsētām ir jāprofilējas par ekonomiskās izaugsmes un zināšanu

---

⁵⁵ Attīstības centrs ir teritorija, kur ir resursu (t.sk. cilvēkresursu), sociālo un ekonomisko aktivitāšu koncentrācija un kas veicina apkārtējās teritorijas attīstību. Valsts nozīmīgāko (primāro) attīstības centru tīklu veido starptautiskas, nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centri, jo tajos koncentrējas lielākā daļa valsts iedzīvotāju, ekonomiskā un sociālā aktivitāte.

radišanas centriem, ekonomiskās attīstības dzinējspēkiem. Tām sadarbojoties un mijiedarbojoties ar tuvākajām pilsētām un lauku teritorijām, tiks veidota izaugsmei nepieciešamā kritiskā masa, kā arī mazināts atsevišķu teritoriju nomales efekts.

- (322) **Liepājas, Daugavpils un Ventspils** potenciāls ir pietiekams, lai tās nostiprinātos kā konkurētspējīgi partneri Baltijas jūras reģiona valstu pilsētu tīklā, pildot starptautiskas nozīmes attīstības centru lomu transnacionālajā un pārrobežu sadarbībā.
- (323) Lai integrētos Baltijas jūras reģionā, **Liepājai** ir jāattīsta loģistikas pakalpojumi uz Ziemeļvalstu un arī Rietumeiropas tirgiem, izmantojot ostu, dzelzceļu un lidostu, kā arī Lietuvas tuvumu, kas sniedz iespējas piesaistīt vairāk tūristu.
- (324) **Daugavpils** potenciāls uzņēmējdarbības un izglītības jomās, daudznacionāla sabiedrība un ģeogrāfiskais novietojums, kā arī īpašā loma austrumu-rietumu sadarbības veicināšanā ir priekšnoteikums Daugavpils kā multikulturālas, multietniskas un multifunkcionālas pilsētas, pārrobežu ekonomiskās attīstības un pakalpojumu centra izaugsmei. Daugavpils nozīme pārsniedz reģiona un valsts robežas, piešķirot Daugavpilij starptautiskas nozīmes tranzītvirzienu krustpunkta lomu.
- (325) **Ventspilij**, balstoties uz pilsētas loģistikas un multimodālo transporta pakalpojumu nodrošinājumu, izglītības iespējām, zinātnes un pētniecības potenciālu, ir iespēja kļūt par inovāciju, augstas pievienotās vērtības rūpniecības un inženierozaru (īpaši elektronikas, informācijas un komunikāciju tehnoloģiju jomā), kā arī loģistikas un tranzīta attīstības centru Baltijas jūras reģionā.
- (326) **Jūrmalas** izaugsme un ekonomiskā aktivitāte ir cieši saistīta ar Rīgas pilsētas attīstību. Specializējoties kā vienam no vadošajiem Baltijas jūras reģiona kūrorta, darījumu tūrisma, aktīvās atpūtas un kultūras centriem un piesaistot tūristu plūsmas no Lietuvas un Igaunijas, NVS, kā arī no Rietumeiropas un Skandināvijas valstīm, Jūrmala sekmēs Rīgas un līdz ar to arī visas Latvijas starptautiskā potenciāla un konkurētspējas nostiprināšanos.
- (327) Arī citiem nacionālas nozīmes attīstības centriem ir iespēja attīstīties kā starptautiskas nozīmes pilsētām, izmantojot savu ģeogrāfisko novietojumu, sociāli ekonomiskos priekšnoteikumus un sadarbību ar citām pilsētām.
- (328) **Reģionālas nozīmes attīstības centri** ir pilsētas, kas ir nozīmīgi reģiona kultūras un/vai ražošanas centri ar attīstītu sociālo infrastruktūru un daudzveidīgiem pakalpojumiem – Kuldīga, Talsi, Tukums, Saldus, Dobeles, Bauska, Ogre, Aizkraukle, Sigulda, Cēsis, Limbaži, Smiltene, Alūksne, Gulbene, Balvi, Preiļi, Līvāni, Ludza, Krāslava, Madona. Šo pilsētu potenciāls ievērojami pārsniedz pārējo mazo pilsētu potenciālu. Nākotnē reģionālas nozīmes attīstības centriem jāturpina specializēties, attīstot savstarpēji papildinošu sadarbību, tādējādi sasniedzot nacionālas nozīmes attīstības centriem līdzvērtīgu cilvēkresursu un ekonomiskās aktivitātes pievilksanas spēku.
- (329) Īpaša loma ir **Valkai** – tā ir vienīgā Latvijas robežpilsēta un viena no sešām Eiropas pilsētām, kas atrodas uz divu valstu robežas. Valka un Igaunijas pilsēta Valga vēsturiski ir veidojušas vienu pilsētu, ko telpiski un funkcionāli saista kopējs ielu tīkls. Ņemot vērā tās atrašanās vietas priekšrocības, perspektīvā Valka kopā ar Valgu kā „dvīņu pilsētas” var attīstīties par nozīmīgu transporta, loģistikas un pārrobežu sadarbības centru, veicot valsts „ziemeļu vārtu” funkciju.
- (330) Mazajām pilsētām un atsevišķos gadījumos lielākajām lauku apdzīvotajām vietām ir jāpilda novadu nozīmes attīstības centru loma, sniedzot apkārtējo teritoriju iedzīvotājiem pakalpojumus un nodrošinot darba vietas. Novadu nozīmes attīstības centriem ir jāiekļaujas kopējā nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centru funkcionālajā tīklā. Tāpēc novadu nozīmes attīstības centros ir jākoncentrē pakalpojumi, kas nodrošina

pievilcīgu dzīves vidi un priekšnoteikumus ekonomikas attīstībai. Novada nozīmes attīstības centrus nosaka reģionālā un vietējā līmeņa teritorijas attīstības plānošanas dokumentos.

Pilsētu un lauku mijiedarbība

- (331) Pilsētu un lauku mijiedarbība un sadarbība sniedz iedzīvotājiem plašākas iespējas un dažādo kvalitatīvas vides pieejamību neatkarīgi no dzīves vietas.
- (332) Pilsētas ir apkārtējo lauku teritoriju, t.sk. viensētu un ciemu, atbalsta centri, noieta tirgus lauksaimniecības produkcijai, darba un dažādu pakalpojumu saņemšanas vietas lauku iedzīvotājiem. Savukārt lauki, paralēli lauksaimnieciskās un mežsaimnieciskās produkcijas ražošanai, nodrošina rekreācijas iespējas pilsētu iedzīvotājiem, kvalitatīvu dzīves telpu pilsētās strādājošajiem, kā arī teritorijas nelauksaimnieciskai uzņēmējdarbībai. Attīstot lauku tūrismu un citus alternatīvos nodarbes veidus, it sevišķi e-darba iespējas, izmantojot lauku viensētas arī kā brīvdienu un vasaras mājas, jāveicina Latvijai raksturīgā dzīvesveida ar vēsturisko apdzīvojuma struktūru, kultūrainavu un tradīcijām saglabāšana.
- (333) Izmantojot katras teritorijas īpašās priekšrocības un kopīgi risinot problēmas, palielināsies gan pilsētu, gan lauku teritoriju attīstības iespējas. Pašvaldībām ir jāveicina lauku un pilsētu mijiedarbība, sekmējot:
  - (334) mobilitātes iespējas, t.sk. nodrošinot attīstības centru sasniedzamību lauku iedzīvotājiem, kā arī radot iespējas lauksaimniecības un mežsaimniecības produkcijas realizācijai;
  - (335) darbaspēka un zināšanu plūsmu, sekmējot zināšanu pārnēsi;
  - (336) kapitāla plūsmu, dažādojot lauku teritoriju ekonomiku, tradicionālās lauksaimniecības nozares papildinot ar jaunu un inovatīvu produktu ražošanu;
  - (337) tūrisma plūsmu, novirzot tās no pilsētām uz lauku teritorijām.

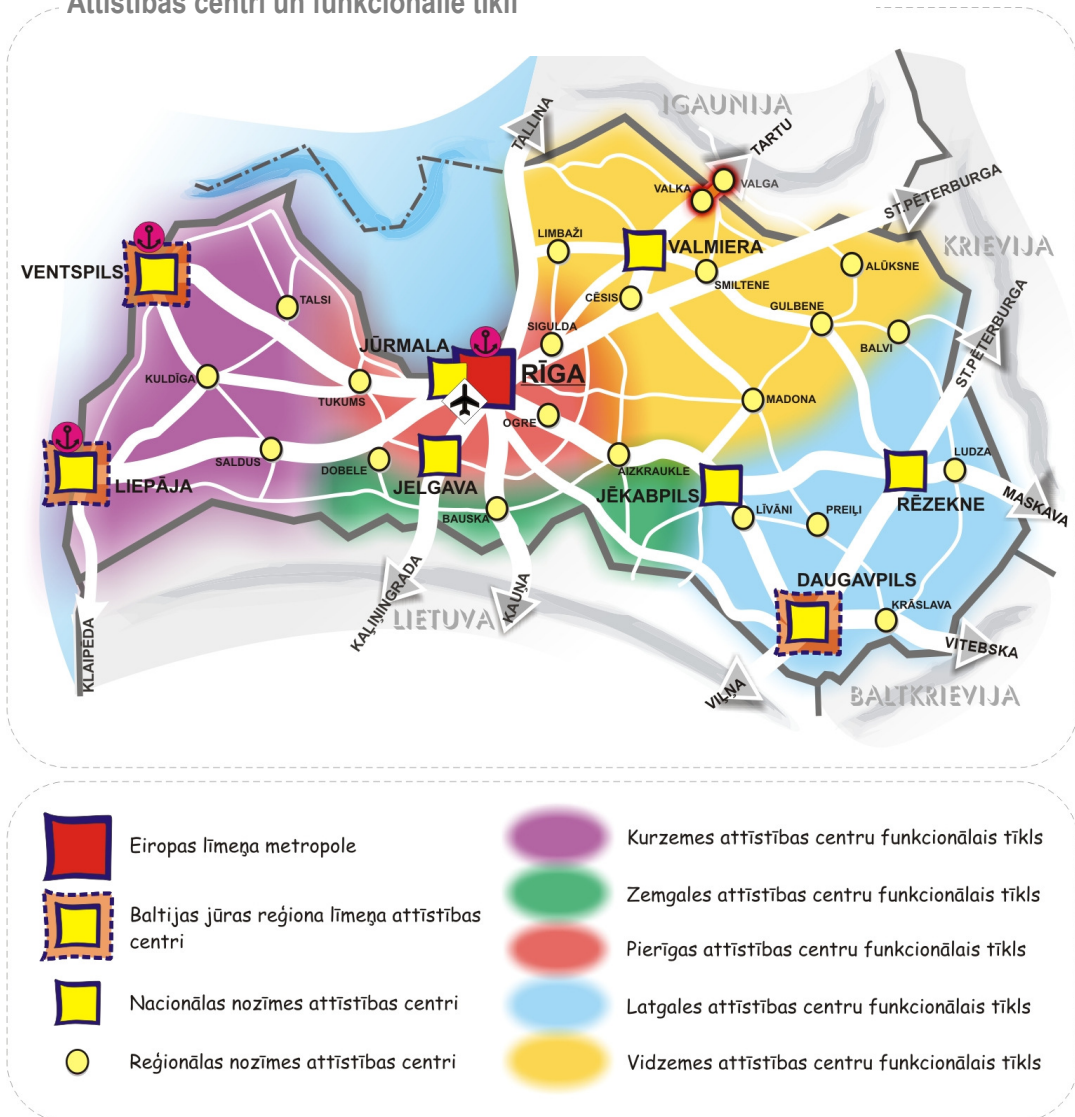
Attīstības centru funkcionālais tīkls

- (338) Dažādas nozīmes attīstības centriem savstarpēji mijiedarbojoties un sadarbojoties, neatkarīgi no to administratīvās piederības vai politiskiem apsvērumiem, veidojas policentrisks, funkcionāli saistītu attīstības centru tīkls, nodrošinot daudzveidīgu un savstarpēji papildinošu infrastruktūras tīklu un pakalpojumu klāstu. Katram attīstības centram, atkarībā no tā izaugsmes potenciāla un specializācijas, jāatrod sava vieta un loma funkcionālajā tīklā.
- (339) Attīstības centru un apdzīvojuma struktūras stiprināšanā nozīmīga loma ir mobilitātei, kā arī informācijas un komunikāciju tehnoloģiju pieejamībai. Labāka attīstības centru sasniedzamība veicinās lauku teritoriju integrēšanu kopējā funkcionālajā tīklā. Efektīva mobilitāte ir jānodrošina gan starp dažāda līmeņa attīstības centriem, gan ar galvaspilsētu.
- (340) Var izdalīt vairākus attīstības centru funkcionālos tīklus, kas ir būtiski reģionu ekonomiskās izaugsmes sekmēšanai un kas balstās uz attiecīgā reģiona nozīmīgāko attīstības centru mijiedarbību un sadarbību. Attīstības centri vienlaikus var iekļauties vairākos funkcionālajos tīklos, sadarbojoties un mijiedarbojoties dažādās sfērās, līdz ar to funkcionālie tīkli savstarpēji pārklājas un var nesakrist ar reģionu administratīvajām un kultūrvēsturiskajām robežām.
- (341) **Kurzemes** attīstības centru funkcionālā tīkla balsti ir Liepāja, Ventspils, Kuldīga, Talsi un Saldus. Liepāja kā industriāla pilsēta ar pieredzi un tradīcijām ražošanā un loģistikā un

Ventspils kā loģistikas, izglītības, zinātnes un inovāciju centrs būs reģiona attīstības vadošais virzītājspēks ar pieaugošu starptautisko potenciālu. Vienlaikus šīs pilsētas sadarbībā ar Kuldīgu, Talsiem un Saldu nodrošinās reģiona specializēšanos konkurētspējīga tranzīta un loģistikas biznesa jomā, kā arī tehnoloģiski modernā pārtikas produkcijas ražošanā, zvejniecībā un tūrismā.

- (342) **Zemgales** attīstības centru funkcionālajā tīklā ir jāstiprina Jelgavas un Jēkabpils kā reģiona virzītājspēku loma, attīstot izglītības, zinātnes, ražošanas un loģistikas potenciālu, vienlaikus mazinot Rīgas aglomerācijas tālāku izplešanos. Attīstības centru – Jelgavas, Jēkabpils, Bauskas, Dobeles, Aizkraukles – iekļaušanās reģiona vienotajā funkcionālajā tīklā veicinās industriālo, loģistikas, tehnoloģiju parku veidošanu, zinātnes un pētniecības centru sadarbību un pakalpojumu izvietojumu. Zemgales attīstības centru tīkls nodrošinās Latvijas austrumu un rietumu reģionu savstarpējo sasniedzamību un sadarbību, stiprinās pārrobežu sadarbību ar tuvākajām Lietuvas pilsētām.
- (343) **Pierīgas** attīstības centru funkcionālā tīkla attīstība dos Rīgai lielākas iespējas veidoties par globāli orientētu Ziemeļeiropas biznesa, zinātnes un finanšu centru. Jūrmala, Tukums, Ogre, Sigulda papildinās Rīgas funkcijas, izvietojot ražošanu, daudzveidīgus pakalpojumus, mājokļus un nodrošinot rekreācijas iespējas. Pierīgas attīstības centru stiprināšana vienlaikus ierobežos nekontrolētas suburbanizācijas procesus Rīgas aglomerācijā.
- (344) **Vidzemes** attīstības centru funkcionālā tīkla galvenie balsti ir Valmiera kā izglītības, ražošanas un inovāciju centrs un Cēsis kā kultūras un tūrisma centrs. Tās sadarbībā ar Valku, Limbažiem, Madonu, Smilteni, Alūksni, Gulbeni un Balviem veidos reģiona izaugsmei nepieciešamo kritisko masu, vienlaikus stiprinot Vidzemes reģiona pievilcīgumu un konkurētspēju. Attīstības centru savstarpējā sadarbība un papildinātība, zināšanu un pieredzes apmaiņa sekmēs reģiona inovatīvas uzņēmējdarbības attīstību, kā arī stiprinās pārrobežu sadarbību ar Igauniju un Krievijas ziemeļrietumu reģioniem.
- (345) **Latgales** attīstības centru funkcionālā tīkla atbalsta karkasu jeb pilsētu „smaguma centru” veido galvenās Latgales reģiona ekonomiskās izaugsmes virzītājas Daugavpils, Rēzekne un Jēkabpils. Daugavpils attīstīsies kā nozīmīgs pārrobežu zinātnes, ekonomiskās attīstības un pakalpojumu centrs, Rēzekne veidosies kā kultūras un izglītības, inovatīvās uzņēmējdarbības centrs, savukārt Jēkabpils būs tranzītcēļu krustpunkts. Šīs pilsētas kopā funkcionēs kā Latgales reģiona ekonomiskās attīstības dzinējspēks un vārti starp austrumiem un rietumiem. Funkcionālā tīkla konkurētspēju papildinās reģionālās nozīmes attīstības centri – Preiļi, Līvāni, Krāslava, Ludza un Balvi, nodrošinot reģiona integrāciju pārrobežu sadarbības tīklos.

Attīstības centri un funkcionālie tīkli

Risinājumi

Galvaspilsētas Rīgas kā Ziemeļeiropas metropoles attīstība

- (346) Jānodrošina Rīgas kā nozīmīgākā valsts attīstības un izaugsmes centra tuvināšana Ziemeļeiropas līmeņa metropolēm, pilnvērtīgi izmantojot pilsētas attīstības un starptautiskās konkurētspējas potenciālu, tostarp tranzīta, pakalpojumu, uzņēmējdarbības un tūrisma jomās. Rīgai kā Ziemeļeiropas mēroga metropolei ir jāveicina uz zināšanām, inovācijām un kompetenci balstīta attīstība, iekļaujoties starptautiskajos izglītības, zinātnes tīklos un uzņēmējdarbības klāstros, kā arī jāstiprina tās pārvaldes, reprezentācijas (starptautisku organizāciju pārstāvniecības, augstākā līmeņa valsts pārvaldes institūcijas u.c.) un „vārtu” (lidosta, osta) funkcijas.

Nacionālas un reģionālas nozīmes attīstības centru konkurētspēja valsts un starptautiskā mērogā

- (347) Izaugsme nacionālas nozīmes attīstības centros jāvirza ekonomiskā potenciāla pilnvērtīgai izmantošanai un konkurētspējas celšanai starptautiskā mērogā, t.sk. zinātnes un pētniecības attīstībai, ekonomikas intelektualizācijai, tehnoloģiskās izcilības nodrošināšanai. Reģionālas nozīmes attīstības centru sekmīgai attīstībai ir jāizmanto to izaugsmes priekšrocības, jāveicina individuālu profilu (specializācijas) un unikālu kompetenču attīstība, vienlaikus paaugstinot cilvēkresursu, institucionālo un infrastruktūras kapacitāti. Papildus gan nacionālas, gan reģionālas nozīmes attīstības centros izaugsme jāvirza uz pievilcīgas un kvalitatīvas dzīves vides veidošanu, sekmējot darba vietu un plaša un daudzveidīga pakalpojumu klāsta nodrošināšanu pilsētu un apkārtējo teritoriju iedzīvotājiem.

Novadu nozīmes attīstības centru attīstība

- (348) Turpmākai novadu nozīmes attīstības centru (mazpilsētu, lielo ciemu) sekmīgai attīstībai nepieciešams nodrošināt visa veida infrastruktūras attīstību un tās kvalitātes uzlabošanu, pamata (izglītības, veselības, sociālo u.c.) pakalpojumu un kvalitatīvu mājokļu pieejamību, kultūras un brīvā laika pavadīšanas iespējas, kā arī uzņēmējdarbības aktivitāti, radot darba iespējas iedzīvotājiem, tostarp attīstības centram piegulošajās lauku teritorijās.

Pilsētvides attīstība

- (349) Īstenojot ilgtspējīgu pilsētplānošanu, pilsētvides attīstībai nepieciešams komplekss atbalsts. Jāveic pasākumi pilsētas degradēto teritoriju revitalizācijai, pilsētu telpiskās un vizuālās identitātes saglabāšanai un attīstībai (pilsētas centrālo daļu sakārtošana), laikmetīgas kultūrtelpas attīstībai, publiskās infrastruktūras sakārtošanai, pilsētu zaļo zonu un publiskās telpas uzturēšanai, mobilitātes sekmēšanai starp dažādām pilsētas daļām un piepilsētu, t.sk. iedzīvotājiem ar kustību traucējumiem.

Pilsētu un lauku sadarbības sekmēšana

- (350) Pilsētu un lauku sadarbību stiprina katras teritorijas īpašo priekšrocību (dabas, kultūras, ekonomiskā, sociālā potenciāla) izmantošana, novēršot nevajadzīgu savstarpējo konkurenci. Būtiski ir nodrošināt pakalpojumu (izglītības, veselības, sociālos, kultūras, izklaides u.c.) un darba vietu pieejamību un sasniedzamību lauku iedzīvotājiem, kā arī rekreācijas un dzīvošanas iespējas pilsētas iedzīvotājiem, attīstot kvalitatīvu un savstarpēji savienojamu transporta infrastruktūru, īpaši uzlabojot ceļu kvalitāti, elektroniskos sakarus un sabiedrisko infrastruktūru, tā radot dzīvošanai pievilcīgu vidi lauku teritorijās.

Attīstības centru savstarpējā mijiedarbība un sadarbība

- (351) Mijiedarbības un sadarbības sekmēšanai starp attīstības centriem turpmāk jānodrošina to funkcionālā papildinātība dažādās jomās (t.sk. izglītības, kultūras, zināšanu, sociālajā, veselības u.c. jomās) atbilstoši to hierarhijai attīstības centru tīklā, kā arī jānostiprina un jāattīsta dzīvotspējīgu preču un pakalpojumu noieta tirgus. Lai to īstenotu, ir jāuzlabo mobilitāte, veidojot kvalitatīvu transporta infrastruktūru, jāattīsta uzņēmējdarbība, īpaši mazie un vidējie, t.sk. klastera⁵⁶ tipa uzņēmumi, kā arī jānosaka attīstības centru līmeņiem

⁵⁶ Klasteri ir nozaru, uzņēmumu grupa, kurus vieno kopējas izejvielas, ražošanas ķēdes vai citi faktori ar mērķi koordinēt ražošanu.

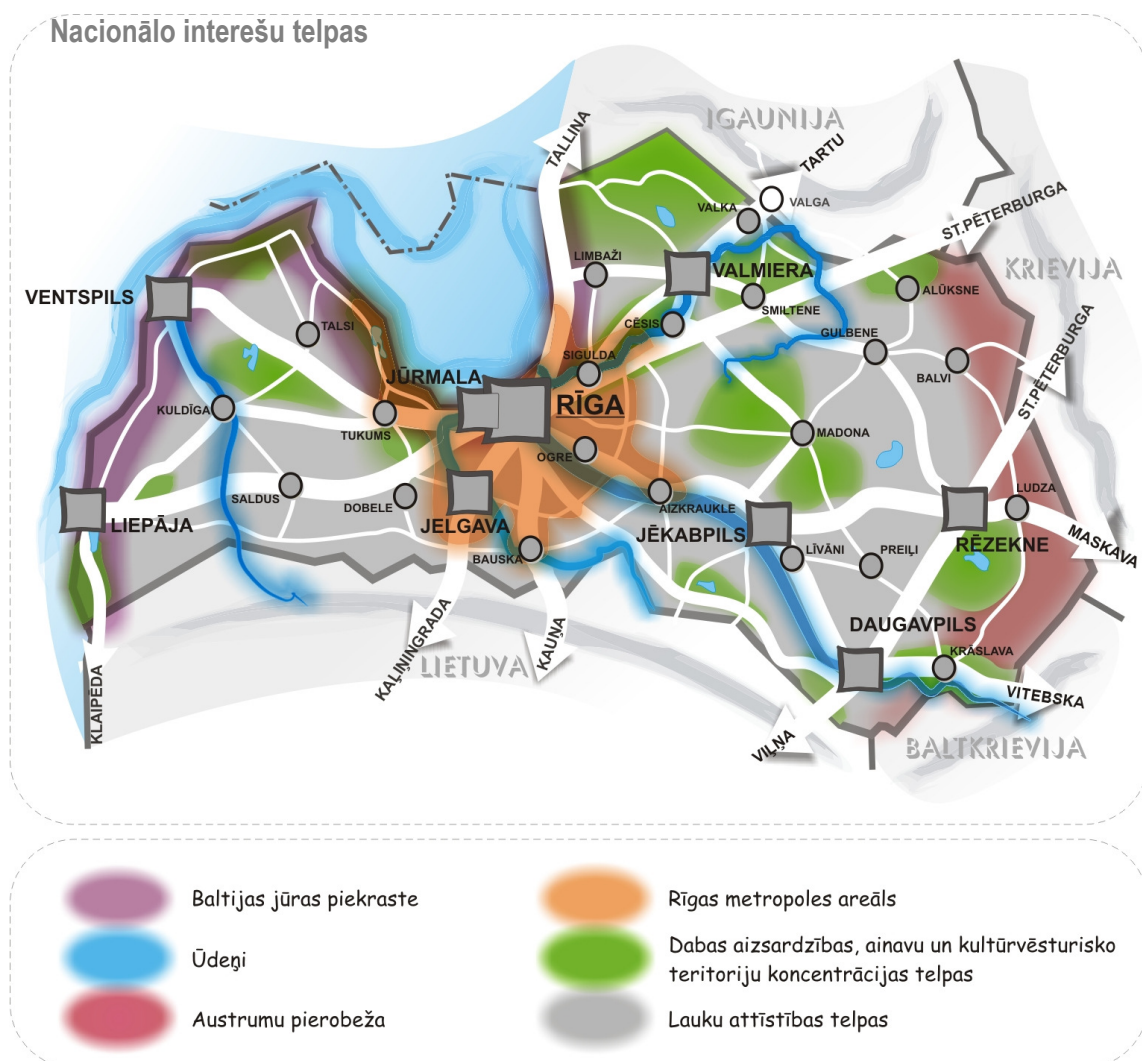
atbilstošs pakalpojumu minimālais grozs, nodrošinot valsts un pašvaldību pakalpojumu pieejamību pēc „vienas pieturas aģentūras” principa.

Integrēta un ilgtspējīga teritoriju attīstības plānošana un īstenošana

- (352) Lai sekmētu pilsētu un lauku teritoriju integrēšanos savstarpēji papildinošos tīklos, jāievēro integrēta pieeja attīstības un atbalsta plānošanā un īstenošanā. Definējot savu lomu funkcionālajos tīklos, katrai pilsētai ir jāfokusējas uz savām priekšrocībām un jāveic pasākumi fiziskās, ekonomiskās un sociālās infrastruktūras un pakalpojumu attīstībai, atsevišķu pilsētas daļu sasaistes uzlabošanai un degradēto teritoriju atjaunošanai. Vienlaikus plānojot un īstenojot attīstību lauku teritorijās, jāparedz pasākumi lauku ekonomikas dažādošanai un pieejamo izaugsmes resursu efektīvākai izmantošanai, tādā veidā sekmējot dzīves kvalitātes uzlabošanu. Lai to panāktu, ir jānodrošina arī nozaru attīstības prioritāšu savstarpēja koordinācija un sasaiste ar teritoriju attīstības prioritātēm, apvienojot fiziskos, sociālos, infrastruktūras, kultūras un vides aspektus, kā arī paredzot ietekmi uz apkārtējām teritorijām.
- (353) Pilsētu attīstības plānošanā ir jānovērš pilsētu turpmākas izplešanās tendences, saglabājot piepilsētas dabas resursus, kā arī piemērojot „kompaktas” pilsētas modeli ar jauktu zonējumu, dažādotu zemes izmantošanu, blīvāku apbūvi.
- (354) Lai nodrošinātu kvalitatīvu teritoriju attīstības plānošanu, ir jāstiprina cilvēkresursu kapacitāte visos pārvaldes līmeņos – nacionālajā, reģionālajā, vietējā, savukārt tās īstenošanai būtiski ir nodrošināt plašākas un daudzveidīgākas iespējas reģionu un pašvaldību attīstības plānošanas dokumentu ieviešanai.

Nacionālo interešu telpas

- (355) Par nacionālo interešu telpām uzskatāmas teritorijas un areāli ar izcilu vērtību un nozīmi valsts ilgtspējīgai attīstībai, identitātes saglabāšanai un ietver valsts attīstībai nozīmīgus stratēģiskos resursus. Vienlaikus šajās teritorijās veidojas dažādi interešu konflikti un problēmas, kas pārsniedz reģionu un atsevišķu nozaru kompetenci, tādēļ ir nepieciešami kompleksi risinājumi un mērķtiecīga valsts politika.
- (356) Telpiskās attīstības perspektīva kā nacionālo interešu telpas iezīmē:
- lauku attīstības telpu – lauku teritorijas, kur atrodas valsts ekonomikai nozīmīgākie dabas resursi – lauksaimniecības zeme, meži, ūdeņi, derīgo izrakteņu atradnes;
  - Baltijas jūras piekrasti – vienu no Latvijas lielākajām vērtībām, kur dabas un kultūras mantojuma saglabāšana jālīdzsvaro ar ekonomiskās attīstības veicināšanu;
  - Rīgas metropoles areālu, kas stiprina Rīgas kā globāli orientētas Baltijas jūras metropoles lomu, tādējādi veicinot visas valsts attīstību;
  - Austrumu pierobežu, kas ir teritorija ar īpašu statusu, lomu un specifiskām problēmām, kuru risināšanai nepieciešama atšķirīga pieeja un īpaši pasākumi;
  - izcilus dabas, ainavu un kultūrvēsturisko teritoriju areālus, kur koncentrētas tās unikālās vērtības, kas veido Latvijas un tās dažādo reģionu identitāti un starptautisko atpazīstamību.

Lauku attīstības telpa

Tendences un izaicinājumi

- (357) Lauki ir nozīmīgāko dabas resursu un ekosistēmu pakalpojumu avots, darba un atpūtas vide, dabas un kultūrvēsturiskā mantojuma daudzveidības krātuve un sargātāja. Katra no šīm funkcijām var iegūt vadošo nozīmi vai arī līdzsvaroti kombinēties ar citām funkcijām. Nozīmīgākie stratēģiskie resursi ilgtspējīgai lauku un valsts kopējai attīstībai ir meži, lauksaimniecībā izmantojamās zemes, derīgo izrakteņu atradnes un ūdeņi. Saskaņā ar Valsts meža dienesta datiem, meža zemes aizņem 50,2 % no kopējās valsts teritorijas. Meža zemju platībai ir tendence palielināties uz kādreizējo lauksaimniecībā izmantojamo zemju rēķina, tām aizaugot vai tās apmežojot.
- (358) Lauksaimniecībā izmantojamās zemes aizņem 37,9 % no kopējās valsts teritorijas⁵⁷, kas var nodrošināt neatkarību valsts apgādē ar pārtiku. Nozīmīgākie nacionālas nozīmes lauksaimniecības zemju areāli atrodas Zemgalē – Rundāles, Bauskas, Dobeles, Tērvetes un Jelgavas novadu teritorijās⁵⁸. Pēdējo gadu tendences rāda, ka samazinājies lauksaimniecībā strādājošo skaits un interese nodarboties ar lauksaimniecisko ražošanu. Rezultātā liela daļa lauksaimniecībā izmantojamās zemes netiek izmantota lauksaimniecības vajadzībām un pakāpeniski aizaug, degradējot apkārtējo vidi. Tam par iemeslu ir lielais mazo saimniecību skaits, kurās praktiski nav iespējams nodrošināt konkurētspējīgu tradicionālās lauksaimniecības produkcijas ražošanu.
- (359) Latvija ir bagāta gan ar virszemes ūdeņiem – jūru, upēm un ezeriem, gan pazemes ūdeņiem, kas ir vitāli svarīgs atjaunojamās enerģijas resurss un nodrošina saimnieciskās darbības, sadzīves un rekreācijas vajadzības. Ūdensteces un ūdenstilpes veido Latvijas vienoto hidroloģisko tīklu un ir svarīgs bioloģiskās daudzveidības faktors.
- (360) Latvijas nozīmīgākie derīgie izrakteņi ir kūdra un dažādu būvmateriālu izejvielas, tādas kā smilts, smilts-grants, dolomīts, māls, kaļķakmens un ģipsakmens. Pēdējo gadu laikā lielākais pieprasījums ir pēc smilts-grants un dolomīta.
- (361) Ņemot vērā lauku sociāli ekonomiskās iztukšošanās tendences – cilvēku, ekonomisko un sociālo aktivitāšu aizplūšanu no laukiem uz pilsētām vai citām valstīm, kā arī notikušās fundamentālās pārmaiņas lauku ekonomikas struktūrā, īpaši lauksaimniecībā un ar to saistītajās ražošanas nozarēs, rūpniecībā un pakalpojumu sfērā, būtisks nākotnes izaicinājums ir saglabāt un veidot laukus kā kvalitatīvu dzīves un darba telpu, pilnvērtīgi izmantojot daudzveidīgo ekonomiskās attīstības potenciālu.
- (362) Lauku attīstības telpai ir nepieciešams integrēts (pārnozaru) valsts redzējums par kvalitatīvām pārmaiņām Latvijas laukos, ietverot ekonomiskos, sociālos un vides aspektus.

Attīstības virzieni

- (363) Lai nodrošinātu lauku attīstības telpas resursu efektīvu izmantošanu, nepieciešams:
- (364) nodrošināt efektīvu un ilgtspējīgu meža resursu izmantošanu;
- (365) stiprināt tradicionālo lauksaimniecības nozaru efektivitāti un konkurētspēju, nodrošinot valsts apgādi ar kvalitatīviem un konkurētspējīgiem pārtikas produktiem;

⁵⁷ Latvijas Republikas Zemes pārskats uz 2008.gada 1. janvāri

⁵⁸ Ministru Kabineta 2009.gada 30.jūnija noteikumi Nr. 689 „Noteikumi par nacionālas nozīmes lauksaimniecības teritorijām”

- (366) dažādot lauku ekonomiku, attīstot lauku tūrismu, amatniecību, bioloģisko lauksaimniecību, derīgo izrakteņu ieguvu un būvmateriālu ražošanu, transporta un citu pakalpojumu uzņēmumu attīstību, klasteru veidošanos u.c.;
- (367) sekmēt zivsaimniecības attīstību;
- (368) attīstīt atjaunojamo energoresursu ražošanu un izmantošanu.

Risinājumi

- (369) *Mežrūpniecības pārstrukturēšana.* Jāveicina mežrūpniecības pārstrukturēšana, orientējoties uz koksnes dziļāku pārstrādi, uz starptautiski konkurētspējīgu gala produktu ar augstu pievienoto vērtību ražošanu.
- (370) *Agrārās industrijas attīstība.* Jāatbalsta specializētas, augstražīgas un tehnoloģiski modernas agrārās industrijas attīstība pārtikas produktu un rūpniecības izejvielu ražošanai.
- (371) *Lauku saimniecību pārprofilēšanās.* Jāatbalsta lauku saimniecību (īpaši mazo un vidējo) pārprofilēšanās un nodarbes veidu dažādošana, attīstot un kombinējot lauku tūrismu, amatniecību, bioloģisko lauksaimniecību un citus virzienus.
- (372) *Lauku biznesa kooperatīvi.* Jāatbalsta lauku biznesa vienību kooperatīvu veidošana, lai nodrošinātu ražošanas resursu racionālu izmantošanu, pārdošanas iespēju uzlabošanu, lauku biznesa interešu efektīvāku pārstāvniecību brīvā tirgus apstākļos.
- (373) *Inovācijas un modernizācija lauksaimniecībā.* Nepieciešams sekmēt zināšanu un inovāciju pārnesi lauksaimniecībā un mežsaimniecībā. Jāatbalsta lauksaimniecības produkcijas pārstrādes uzņēmumu modernizācija, konsolidācija un Latvijā ražoto izejvielu izmantošana.
- (374) *Lauksaimniecības zemju konsolidācija.* Nepieciešams atbalstīt vērtīgu lauksaimniecības zemju konsolidāciju un lielāku ražojošo lauku saimniecību veidošanos, palielinot nozares konkurētspēju eksporta tirgos, vienlaikus ņemot vērā un izvērtējot ainavu ekoloģisko, estētisko un kultūrvēsturisko vērtību.
- (375) *Zemes ielabošanas pasākumi.* Jāsniedz atbalsts lauku saimniecībām meliorācijas un zemes ielabošanas pasākumu veikšanai.
- (376) *Biomases izmantošana.* Jāplāno biomasas kā atjaunojamā energoresursa ražošana tajās teritorijās, kur lauksaimniecības zemes ir mazāk labvēlīgas pārtikas ražošanai.
- (377) *Lauku tūrisma un nelauksaimnieciskā biznesa attīstība.* Nepieciešams veicināt lauku tūrisma attīstību piekrastē, kultūrvēsturisko vērtību un ainavu areālos. Tāpat jāatbalsta nelauksaimnieciskā biznesa ienākšana un attīstība lauku teritorijās.
- (378) *Akvakultūras un zvejas attīstība.* Nepieciešams atbalstīt investīcijas akvakultūras uzņēmumos, t.sk., zvejas un akvakultūras produktu pārstrādei un mārketingam, kā arī jānodrošina atbalsts iekšējo ūdeņu zvejas attīstības un investīciju projektiem.
- (379) *Zemju apmežošana.* Jāsniedz atbalsts mazvērtīgu neizmantoto lauksaimniecības zemju apmežošanai.

Baltijas jūras piekraste

Tendences un izaicinājumi

- (380) Latvijā, līdzīgi kā visā pasaulē, palielinās interese par piekrasti – savdabīgu jūras un sauszemes mijiedarbes zonu ar tikai šai telpai raksturīgām iezīmēm un specifiskām īpašībām, kas lielā mērā nosaka prasības tās izmantošanai un attīstībai. Baltijas jūras piekrastē Latvijas teritorijā atrodas Eiropas nozīmes dabas kompleksi, biotopi un izcilas ainavas. Vienlaikus daļā piekrastes vērojamie krasta erozijas un akumulācijas procesi klimata izmaiņu apstākļos ir nopietns riska faktors piekrastes izmantošanā ilgtermiņā.
- (381) Pēdējā desmitgadē, palielinoties piekrastes nozīmei atpūtas un tūrisma jomās, strauji pieaudzis pieprasījums pēc apbūves teritorijām, kā rezultātā notiek telpiskās struktūras transformācija – veidojas jauna tipa apbūve, bet vēsturiskie zvejnieku ciemi panīkst. Tam ir vairāki iemesli. Līdz ar Baltijas jūras zivju resursu samazināšanos un zvejniecības ierobežojumiem, kas vērsti uz zivju krājumu atjaunošanu, daļa darbaspējīgo vietējo iedzīvotāju aizplūst uz lielajām pilsētām. Piekrastē izzūd tradicionālais dzīves veids un ar to cieši saistītā ainava ir apdraudēta – samazinās ar zvejniecību saistīto elementu (laivu, steķu, tīklu būdu, u.tml.) īpatsvars, aizaug lauksaimniecībā izmantotās zemes, blakus tipiskajai apbūvei parādās piekrastei neraksturīgas būves. Pieaug to īpašnieku daļa, kas nekustamos īpašumus izmanto kā brīvdienu mājas, un to vidū palielinās ārvalstnieku īpatsvars.
- (382) Ir jānodrošina Latvijas piekrastes kā daudzveidīgas un daudzfunkcionālas telpas attīstība, kas vienlaikus ir gan kvalitatīva dzīves vide, gan sabiedrisko labumu banka ar tīru ūdeni un gaisu, pludmali, veselīgām ekosistēmām, īpašām ainavām, gan ekonomiski aktīva telpa ar daudzveidīgām nodarbinātības iespējām visa gada garumā. Tas sekmēs Latvijas efektīvu integrāciju starptautiskajā telpā un veicinās tās atpazīstamību pasaulē. Nepieciešams piekrastē veicināt mazo un vidējo uzņēmējdarbību un uzlabojot satiksmes un tūrisma infrastruktūru, kā arī nodrošināt piekrastes teritoriju racionālu izmantošanu, saglabājot īpašās dabas un kultūras vērtības, daudzveidīgo ainavu.
- (383) Salīdzinoši jauna prakse Eiropas un dažās citās pasaules valstīs ir skatīt piekrastes attīstības jautājumus kontekstā ar jūras telpisko plānošanu. Ņemot vērā aizvien pieaugošo dažādu nozaru interešu palielināšanos ne vien piekrastē, bet arī jūrā saistībā ar tās izmantošanas veidu konfliktiem, aizvien vairāk tiek uzsvērta jūras telpiskās plānošanas loma. Par to liecina starptautiskās un it īpaši ES mēroga aktivitātes un ieteikumi, par Baltijas jūras reģiona telpisko plānošanu un attīstību atbildīgo ministru sadarbības uzstādījumi, kā arī integrētas jūrlietu politikas risināšanas uzsākšana Latvijā. Valsts reģionālās attīstības politikā piekrastei jāparedz priekšrocības dažāda veida atbalsta saņemšanai piekrastes ilgtspējīgas attīstības projektiem un aktivitātēm.

Attīstības virzieni

- (384) Lai nodrošinātu Baltijas jūras piekrastes ilgtspējīgu izmantošanu, nepieciešams:
- (385) attīstīt uzņēmējdarbībai labvēlīgu vidi, kas nodrošinātu ekonomisko aktivitāti un nodarbinātības iespējas visā piekrastē, balstot to uz tradicionālo (zvejniecība, zivju apstrāde, atpūta, kūrorta saimniecība) un „jauno” ekonomiskās darbības veidu (starptautiskais, tostarp jahtu, tūrisms, alternatīvo atjaunojamo enerģijas resursu ieguve) sabalansēšanu ar vides aizsardzības interesēm;

- (386) saglabāt unikālos piekrastes dabas kompleksus, to bioloģisko daudzveidību, ekoloģiskos procesus un izcilās ainavas kā nacionālas un starptautiskas nozīmes bagātību, vienlaikus nodrošinot kvalitatīvu dzīves vidi piekrastes apdzīvotajās vietās;
- (387) veicināt sadarbību starp piekrastes pašvaldībām, plānošanas reģioniem, valsts pārvaldes institūcijām un sabiedrību, nodrošinot labu piekrastes pārvaldību;
- (388) aktivizēt Baltijas jūras reģiona valstu sadarbību piekrastes attīstības plānošanā un īstenošanā un nodrošināt saskaņotu piekrastes sauszemes daļas un jūras akvatorijas telpiskās attīstības plānošanu.

Risinājumi

- (389) *Piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes.* Jāizstrādā un praksē jāievieš piekrastes telpiskās attīstības pamatnostādnes.
- (390) *Tematisko plānojumu izstrāde.* Valstī nepieciešams izstrādāt tematiskos plānojumus attiecībā uz riska (plūdu, jūras krasta procesu u.c.) teritorijām, piekrastes tūrisma infrastruktūru, ainavām, vēja enerģijas vai citu alternatīvo energoresursu (viļņu un termālo resursu) izmantošanu.
- (391) *Jūras krasta procesu prognozēšana.* Sagatavot praktiskus, pašvaldību telpiskajā plānošanā izmantojamus jūras krasta procesu prognožu materiālus (t.sk. kartes) un vadlīnijas riska zonu noteikšanai un plānošanai.
- (392) *Jūras telpiskais plānojums.* Jāizstrādā jūras telpiskais plānojums valsts teritoriālajiem ūdeņiem un ekskluzīvajai ekonomiskajai zonai saistībā ar sauszemes daļu, kas ir funkcionāli saistīta ar jūras akvatoriju.
- (393) *Investīcijas infrastruktūrā.* Nepieciešams atbalstīt investīcijas zvejas un jahtu ostu infrastruktūras attīstībā.

Rīgas metropoles areāls

Tendences un izaicinājumi

- (394) Rīgas metropoles areālu veido Rīgas pilsēta kopā ar tuvējām dažāda lieluma pilsētām – Jūrmalu, Olaini, Jelgavu, Baldoni, Salaspili, Ogrī un Siguldu. Ņemot vērā to lokveida izvietojumu un relatīvi ērtu Rīgas sasniedzamību, ir izveidojušās spēcīgas funkcionālās saites, ko nosaka Rīgas kā ekonomiskā, finanšu un kultūras centra pievilcība un ko veicina iedzīvotāju ikdienas svārstmigrācija virzienā darbs-mājas.
- (395) Rīgas pilsētas morfoloģiskā robeža sniedzas tālu pāri tās administratīvajām robežām – ir izveidojusies Rīgas urbānās attīstības zona, ko stimulē dažādas ekonomiskās aktivitātes. Taču koordinētas piepilsētas teritoriju attīstības plānošanas trūkums izraisa virkni visdažādākā rakstura problēmu, t.sk. transporta situācijas pasliktināšanos, Pierīgas zaļo un rekreācijas teritoriju samazināšanos, atbilstošas infrastruktūras trūkumu u.tml. Rīgas plānošanas reģiona iedzīvotāju īpatsvars no visiem valsts iedzīvotājiem kopš 2003. gada ir palielinājies par 1,2%.
- (396) Ir jāpanāk Rīgas metropoles areāla telpiskās struktūras saskaņota attīstība un tur notiekošo procesu koordinēšana, izstrādājot integrētu telpiskās attīstības perspektīvu (tematisko plānojumu) un izmantojot integrētu pieeju un kompleksus risinājumus, lai saskaņotu Rīgas pilsētas, apkārtējo pašvaldību, valsts un iedzīvotāju dažādās intereses.

Attīstības virzieni

- (397) Lai nodrošinātu Rīgas metropoles areāla vienotu un ilgtspējīgu attīstību, ir jāīsteno koordinēta sadarbība starp vietējām pašvaldībām, plānošanas reģioniem un valsts institūcijām.
- (398) Nepieciešams nodrošināt saskaņotu transporta infrastruktūras, sabiedriskā transporta un urbānās (apbūves) attīstības plānošanu.
- (399) Jānodrošina zaļo teritoriju un ekoloģisko koridoru saglabāšana un funkcionēšana starp urbanizētajām teritorijām.

Risinājumi

- (400) Lai paaugstinātu Rīgas metropoles areāla telpisko pievilcību, celtu tā konkurētspēju un uzlabotu funkcionalitāti, tam ir jāizstrādā integrēts plānojums, ievērojot šādus principus:
- (401) *areāla iekšējās telpiskās struktūras veidošana* ar pakārtotu daudzcentru (policentrisku) sistēmu un efektīvām transporta un komunikāciju saitēm;
- (402) *areālā esošo pilsētu stiprināšana*, nosakot to specializāciju, lomu un vietu, atslogojot Rīgu no tai netipiskām funkcijām;
- (403) *kompaktas pilsētas apbūves modeļa īstenošana*, maksimāli izmantojot neapbūvētās un degradētās teritorijas, izvairoties no apbūves izplešanās;
- (404) *urbanizācijas procesu organizēšana*, veicot jauno Pierīgas dzīvojamās apbūves ciemu perspektīvas izvērtēšanu, konsolidēšanu par apdzīvojuma centriem ar kompaktu apbūvi, noteiktu pakalpojumu klāstu, augstu labiekārtojuma pakāpi, pietiekamu inženiertehnisko nodrošinājumu un labu sasniedzamību;
- (405) *izvairīšanās no nepārtrauktas apbūves joslas veidošanas* un apbūvēto teritoriju mehāniskas sapludināšanas;
- (406) *apbūves izplešanās ierobežošana*, strikti nodalot urbānās attīstības teritorijas no vēl neapbūvētajām, mazskartajām dabas teritorijām un nosakot kritērijus un prasības jaunu apbūves teritoriju veidošanai. Rīgas aglomerācijā jaunu apbūvi ar lielu blīvumu teritoriju zonējuma ietvaros pieļaut tikai eksistējošo ciemu robežās;
- (407) *trokšņa stratēģiskā kartēšana* un rīcības plāna īstenošana trokšņa pārsnieguma samazināšanai⁵⁹.

Austrumu pierobeža

Tendences un izaicinājumi

- (408) Pierobežas teritoriju attīstību ietekmē daudzi faktori, kas summējoties darbojas kā attīstību bremsējošie spēki. Relatīvi lielais attālums no galvaspilsētas Rīgas rada nomales efektu, ko vēl vairāk pastiprina sliktā ceļu kvalitāte, nepietiekamais sabiedriskā transporta nodrošinājums, ekonomiskā atpalicība, kā arī ģeopolitiskais faktors – ES robeža ar Krieviju un Baltkrieviju. Šo faktoru ietekmē notiek pierobežas teritoriju iztukšošanās.

⁵⁹ Aglomerācijās jāveic saskaņā ar EP direktīvu 2002/49/EK Par vides trokšņa novērtēšanu un pārvaldību.

- (409) Lai nostiprinātu Latvijas stratēģiski svarīgo „vārtu un tilta” lomu starp Eiropu un NVS, un Āzijas valstīm, pierobežai jāklūst par aktīvu tranzīta zonu ar augsta līmeņa pakalpojumiem – ekonomiski attīstītām un dzīvotspējīgām teritorijām ar modernu, efektīvu un operatīvi darbojošos robežšķērsošanas un tranzīta apkalpes infrastruktūru, piedāvājot plašu pakalpojumu klāstu.

Attīstības virzieni

- (410) Efektīvi jāizmanto pierobežas ekonomiskais potenciāls, stiprinot gan lielo pilsētu – Rēzeknes un Daugavpils – lomu starptautisko sadarbības saišu veidošanā ar kaimiņu valstīm, gan mazo pierobežas pilsētu – Viļakas, Kārsavas, Zilupes, Krāslavas – lomu attālāko lauku teritoriju attīstības atbalstam.
- (411) Jāattīsta pārrobežu sadarbība ar kaimiņvalstīm Krieviju, Baltkrieviju, Lietuvu reģionālā un lokālā līmenī, veicinot kopīgu programmu, projektu un vienotu stratēģiju izstrādi.

Risinājumi

- (412) *Efektīva pierobežas teritoriju izmantošana* tranzīta un transporta pakalpojumu nodrošināšanai, uzlabojot un atvieglojot robežas šķērsošanas procedūru, attīstot saistīto infrastruktūru un pakalpojumus.
- (413) *Pierobežas teritoriju sasniedzamības uzlabošana*, attīstot transporta koridorus, efektīvizējot kravu un pasažieru pārvadājumus, uzlabojot esošo autoceļu kvalitāti.
- (414) *Valsts atbalsta pasākumi uzņēmējdarbībai*, veicinot gan tradicionālas nodarbes – lauksaimniecību, mežsaimniecību, amatniecību, gan attīstot alternatīvās nozares- tūrismu, transporta un tranzīta pakalpojumus.

Izcili dabas, ainavu un kultūrvēsturisko teritoriju areāli

Tendences un izaicinājumi

- (415) Īpaša Latvijas vērtība ir tās daba, ainavas un kultūras mantojums. Salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, Latvija ir viena no zaļākajām un mazāk urbanizētajām valstīm, ar izcilu sugu, biotopu un ainavu daudzveidību. Daudzām dabas teritorijām ir noteikts īpaši aizsargājamās dabas teritorijas statuss. Mijiedarbojoties gan dabas faktoriem, gan tradicionālajiem saimniekošanas veidiem un apdzīvojuma struktūrai, ir izveidojušās teritorijas ar izcilu estētisko, ekoloģisko un kultūrvēsturisko ainavisko vērtību, kas var kalpot kā priekšnoteikums un potenciāls šo teritoriju ekonomiskai attīstībai.
- (416) Pēdējā laikā, palielinoties urbanizācijas spiedienam Pierīgā un citu pilsētu tuvākajā apkārtnē, notiek dabas vides samazināšanās un fragmentācija. Īstermiņa ekonomisko interešu dēļ pilsētu attīstībā vērojama to ainavas vēsturiskās struktūras un silueta, kas ir kultūrvēsturiska vērtība, pārveidošana.
- (417) Izzūdot tradicionālajam lauku saimniekošanas veidam, notiek vērtīgo kultūrainavu transformēšanās un degradācija. Lauksaimniecībā neizmantoto zemju aizaugšana ar krūmājiem un šo zemju apmežošana izmaina Latvijai tik raksturīgo mozaikveida kultūrainavu. Dabas sistēmu fragmentāciju lielā mērā veicina jaunu apbūves teritoriju

veidošana un sapludināšana, transporta infrastruktūras būvniecība un liela mēroga mežsaimnieciskā darbība.

- (418) Tādēļ ir nepieciešams apzināt, saglabāt, saprātīgi apsaimniekot un efektīvi izmantot nacionālas nozīmes dabas, ainavu un kultūrvēsturiskā mantojuma teritoriju areālus, kas iezīmē gan katra reģiona, gan visas Latvijas identitāti. Īstenojot šo teritoriju ekonomisko potenciālu, jāņem vērā ilgtspējīgas attīstības principi un jārēķinās ar vietējo iedzīvotāju un visas sabiedrības vajadzībām. Ainavas kvalitāte un kultūras tradīcijas ir arī nozīmīgs valsts tūrisma nozares potenciāls, tāpēc to saglabāšanai ir nepieciešams valsts atbalsts.

Attīstības virzieni

- (419) Lai saglabātu bioloģisko daudzveidību un Latvijai tipiskās unikālās dabas un kultūrvēsturiskās ainavas, kas veido priekšnoteikumus iedzīvotāju dzīves vides kvalitātei, jāīsteno pasākumi lauku teritoriju dzīvotspējas saglabāšanai, jānodrošina valsts atbalsts daudzfunkcionālām un produktīvām lauku teritorijām, kultūrainavas saglabāšanai un veidošanai.

Risinājumi

- (420) *Ainavu plānošana un dabas aizsardzība.* Īstenojot Eiropas ainavu konvenciju, nodrošināt ainavu plānošanas un dabas aizsardzības jautājumu integrēšanu nozaru politikās, likumdošanā un teritorijas attīstības plānošanā. Jānosaka Latvijai tipiskās un unikālās ainavas, jāveic to inventarizācija un jāizstrādā priekšlikumi ainavu apsaimniekošanai un procesu monitoringam.
- (421) *Sabiedrības izglītošana un iesaiste.* Izglītot un iesaistīt sabiedrību dabas un kultūrvēsturisko ainavu apsaimniekošanā.
- (422) *Teritorijas plānojumos noteikt prasības* un nosacījumus sabiedrībai nozīmīgām dabas un kultūrainavu un rekreācijas teritorijām, kas nodrošina piekrastes, ūdensmalu, dabas un kultūras pieminekļu publisku pieejamību un paredz ainaviski nozīmīgu vietu aizsardzību.

Sociālā kapitāla vērtības pieaugums

Mērķis

Izveidot publisko pārvaldību, kas ir efektīva, spēj ne tikai ātri reaģēt uz pārmaiņām, bet arī paredzēt un virzīt tās, radot sabiedrībai nozīmīgus un nākotnē nepieciešamus pakalpojumus, un kurā aktīvi līdzdarbojas lielākā daļa Latvijas sabiedrības.

Tendences un izaicinājumi: demokrātijas institūciju transformācija

- (423) Viena no būtiskākajām politiskās pārvaldības tendencēm visā pasaulē ir reprezentatīvās demokrātijas institūciju popularitātes mazināšanās. Pat tā dēvētajās „vecajās demokrātijās” pilsoņu neuzticēšanās politikā un skepse pret demokrātiskajām institūcijām pieaug.⁶⁰
- (424) Situācija Latvijā ir vēl kritiskāka, jo mazinājusies ne tikai balsstiesīgo iedzīvotāju dalība Saeimas vēlēšanās, bet arī iedzīvotāju uzticība valsts pārvaldes institūcijām un politiskajām partijām. Atbilstoši jaunāko aptauju datiem, 3/4 Latvijas iedzīvotāju neuzticas ne Saeimai, ne Ministru kabinetam, ne politiskajām partijām.⁶¹ Tik zems uzticēšanās kredīts liek apšaubīt pieņemto lēmumu leģitimitāti un ievērojami apgrūtina valsts politikas īstenošanu pat tad, ja lēmumi ir racionāli, izsvērti un objektīvi. Ja valstisku lēmumu pieņemšanā piedalās tikai neliela daļa sabiedrības, neizbēgami tiek pieņemti lēmumi, kas neatspoguļo sabiedrības vairākuma intereses, kā arī pietiekami neatspoguļo dažādu sociālo grupu (etnisku, lingvistisku, ekonomisku u.c.) viedokļus. Tas, savukārt, nozīmē augstāku korupcijas risku, neefektīvu lēmumu īstenošanas procesu un nepilnīgu iedzīvotāju radošā potenciāla izmantošanu.
- (425) Vairumam sabiedrības norobežojoties no politiskajiem procesiem, palielinās arī sabiedrības radikalizācijas risks, jo demokrātisko institūciju pamatfunkcija ir uzturēt sabiedrisko diskusiju, kas palīdz veidot kompromisus starp dažādu sociālo grupu viedokļiem. Ja šāds kompromisa veidošanas process nenotiek, atsevišķu sociālo grupējumu radikālisms var palielināt sociālo konfliktu un pat vardarbības iespējamības risku. Pētījumi citās pasaules valstīs rāda, ka iespēja iesaistīties politisko lēmumu pieņemšanas procesā un spēja to iespaidot ievērojami ietekmē apmierinātību ar dzīvi un dzīves kvalitāti.⁶²
- (426) Reprezentatīvās demokrātijas krīze nenozīmē demokrātiskās sistēmas galu, bet gan iezīmē tās transformāciju un līdzdalības demokrātijas institūciju lomas palielināšanos.⁶³ Eiropas iedzīvotāji arvien mazāk piedalās vēlēšanās, toties biežāk izmanto jaunas formas sava viedokļa paušanai. Interneta komentāri, forumi, sociālo tīklu portāli un interneta

⁶⁰ Stoker Gerry (2006). *Explaining Political Disenchantment: Finding Pathways to Democratic Renewal*. The Political Quarterly, Vol. 77, No. 2 (April-June 2006), pp. 184-194.

⁶¹ SKDS (2007) Attieksme pret korupciju Latvijā. 2007. gada novembris – decembris. Pieejams: <http://www.politika.lv>

⁶² Stutzer Alois & Bruno Frey (2006) *Political participation and procedural utility: An empirical study*. European Journal of Political Research, Vol. 45, pp. 391-418.

⁶³ Pearce Jenny (2007). *Toward a post-representational politics?: Participation in 21st century*. World Futures, Vol. 63, pp. 464-478.

dienasgrāmatas (emuāri jeb blogi) ir tikai daži piemēri jaunām sabiedrisko diskusiju formām, kurās ne tikai tiek veidots sabiedrības viedoklis par būtiskiem jautājumiem, bet arī notiek iedzīvotāju sadarbība kopēju sociālu problēmu risināšanā. Latvijas iedzīvotāju aktivitāte jauno sabiedrisko diskusiju formu izmantošanā ir ļoti augsta.

- (427) Demokrātisko institūciju transformācijas kontekstā Latvijas pārvaldības būtiskākais izaicinājums ir spēja atrast jaunus sadarbības un līdzdalības mehānismus, kas veidotu un vairotu sabiedrības sociālo kapitālu. Vienlaikus ar atbalstu līdz šim sevi attaisnojušām un efektīvām valsts pārvaldes un dažādu sabiedrības grupu intereses pārstāvošu organizāciju sadarbības formām un praksēm, ir jāmeklē un jāattīsta jauni sabiedrības līdzdalības mehānismi.
- (428) Cilvēki labprātāk velta laiku sabiedriskiem jautājumiem, ja savai līdzdalībai redz konkrētu rezultātu. Lēmumu pieņemšanas process iespēju robežās ir jāreformē, ievērojot subsidiaritātes principu, kas nosaka, ka ikviens lēmums jāpieņem pēc iespējas tuvāk tiem, uz kuriem tas attiecas. Atsevišķos gadījumos tas nozīmē, ka lēmumu pieņemšanas tiesības tiek nodotas pašvaldībai, citā gadījumā – ka lēmumu referendumā pieņem paši pilsoņi, vēl citos visefektīvāk ir veidot privāti publiskās partnerības. Kurā līmenī katrs lēmums jāpieņem, ir atkarīgs no konkrētā gadījuma vai jomas specifikas. Iespējamie tiešās demokrātijas instrumenti, kuru pielietojamība atsevišķās jomās būtu tālāk jāizvērtē, ir referendumi un galvojumi (kuponi).
- (429) Šajā jomā ir vērts mācīties no citu valstu pieredzes. Latvijai kā salīdzinoši nelielai valstij ir vieglāk ieviest inovatīvus pārvaldības un līdzdalības risinājumus nekā lielām valstīm. Tomēr, lai Latvija kļūtu par Eiropas līderi inovatīvu pārvaldes mehānismu ieviešanā, sabiedriskajām inovācijām jāklūst par ikdienas praksi, kur jaunu ideju radīšanā iesaistās pēc iespējas plašāks cilvēku loks un pastāv sabiedriskai jaunradei labvēlīga vide un infrastruktūra, kas ļauj šīs idejas īstenot dzīvē.

Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni

Sabiedrības līdzdalība politikas veidošanā

- (430) Lai maksimāli izmantotu Latvijas cilvēkkapitālu, pieņemtu kvalitatīvākus lēmumus un atvieglotu to ieviešanu, politikas veidošanā maksimāli jāiesaista sabiedrība. Lai to izdarītu, jārada reālas līdzdalības iespējas, kā arī jāparedz motivācijas mehānismi, kas mudinātu šīs iespējas izmantot, piemēram, sociālās atzinības sistēmas, administratīvi atvieglojumi vai gluži vienkārši uzskatāmi pierādījumi, ka līdzdalības rezultāti tiek reāli ieviesti.
- (431) Iesaistot sabiedrību likumu un lēmumu projektu izstrādē un izvērtēšanā, jāņem vērā sabiedrības dažādība un sociālā daudzveidība. Jātiecas, lai diskusijā tiktu ņemti vērā visu ieinteresēto sabiedrības grupu viedokļi. Politikas un sabiedrisko pakalpojumu projektu veidotājiem ir savlaicīgi jāidentificē sabiedrības grupas, uz kurām attiecīgais projekts attiecas, tās jāuzrunā un jāiesaista diskusijā. Katrai mērķauditorijai jāizmanto piemērotākie līdzekļi un jānodrošina atgriezeniskā saite, informējot sabiedrību par to, kas ticis ņemts vērā un kas ne. Trīspusējā sociālā dialoga mehānisms ietver darba devēju un darbinieku organizāciju sadarbību ar valsts un pašvaldību iestādēm, savukārt divpusējais sociālais dialogs – darba devēju un darba ņēmēju viedokļu un interešu saskaņošanu.
- (432) 2009.gada 1.oktobrī Eiropas Padomes dalībvalstu ministru apstiprināja dokumentu „Labās prakses kodekss pilsoniskās līdzdalības nodrošināšanai lēmumu pieņemšanas procesā”. (*Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision Making Process*). Kodeksā atspoguļotas pilsoniskās sabiedrības līdzdalības vērtības, vadlīnijas, mehānismi un pušu atbildība aktīvai iedzīvotāju un organizētās pilsoniskās sabiedrības līdzdalībai lēmumu pieņemšanas procesā.

Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija

- (433) Lai padarītu sabiedriskās līdzdalības procesu pēc iespējas konstruktīvāku un efektīvāku, jāstiprina Latvijas iedzīvotāju spējas un prasmes līdzdarboties sabiedriskajos procesos, īstenojot pilsoniskās izglītības programmas gan vispārējās izglītības ietvaros, gan ārpus tās – semināru, lekciju un kursu formā. Tādā veidā pilsoniskā izglītība ne tikai attīstītu sabiedrības spējas līdzdarboties, bet arī veicinātu sabiedrības sociālo integrāciju.⁶⁴

E-pārvaldība un sabiedriskā inovācija

- (434) Lai rastu jaunus pārvaldības risinājumus, ko ieviest Latvijā un veiksmes gadījumā „pārdot” citām valstīm, inovatīvu ideju ģenerēšanai un apspriešanai jāklūst par valsts pārvaldē strādājošo ikdienas praksi. Pētījumi rāda, ka masveida jaunrades idejas rodas gan valsts pārvaldes institūciju darbiniekiem tiešā saskarsmē ar klientiem, gan valsts pārvaldes pakalpojumu lietotājiem, gan akadēmiskajā, nevalstiskajā un privātajā sektorā strādājošajiem.⁶⁵ Tāpēc būtiski ir ne tikai veicināt ideju radīšanu pašā valsts pārvaldē, bet arī nodrošināt, lai arī ārpus pārvaldes dzimušās idejas tiktu sadzirdētas un tām būtu iespēja tikt īstenotām.
- (435) Daudzās valstīs jaunrade ir cieši saistīta ar e-pārvaldības attīstību, ar to saprotot nevis vienkārši esošo administratīvo prakšu digitalizāciju, bet gan valsts institūciju restrukturizāciju, izmantojot jaunu informācijas tehnoloģiju radītas efektīvākas pārvaldības iespējas.

Iespējamie risinājumi

Sabiedrības līdzdalība politikas veidošanā

- (436) *Pilsoņu paneli.* Vairums politisko lēmumu prasa zināmu kompromisu starp dažādām sabiedrības grupām, jo katrai no tām var būt savs viedoklis un intereses. Vienas puses nevēlēšanās pieņemt citu risinājumu bieži ir saistīta ar informācijas trūkumu par otras puses viedokli un argumentiem. Pilsoņu panelis ir mehānisms, kurā tiek pārbaudīts, kāds būtu sabiedrības viedoklis, ja iesaistītās puses tiktu informētas par visu pušu viedokļiem. Veidojot pilsoņu paneli par konkrētu politisku lēmumu, sākotnēji tiek izveidota reprezentatīva nacionāla (ja lēmums ir valsts līmenī) vai atbilstoša zemāka līmeņa pilsoņu izlase. Vispirms viņu viedoklis tiek izziņāts aptaujā. Pirms piedalīšanās paneldiskusijā tās dalībniekiem tiek izsūtīta izsmeljoša informācija par izskatāmo jautājumu un iespējamajiem risinājumiem, un pēc diskusijas dalībnieki atkārtoti aizpilda anketu un izsaka savu attieksmi. Noslēguma ziņojumu attiecīgā lēmuma pieņēmēji izmanto gala lēmuma pieņemšanā.
- (437) *Līdzdalība izstrādes procesā.* Izstrādājot jaunus vai reformējot līdzšinējos sabiedriskos pakalpojumus, procesā ir jāiesaista gala pakalpojuma lietotāji (bijušie, esošie un potenciālie). Sadarbībai jānotiek, sākot no problēmas identifikācijas vai līdzšinējā pakalpojuma izvērtēšanas līdz pat detalizētai jaunā pakalpojuma izstrādei. Atkarībā no izstrādes procesa stadijas lietotāju iesaistei var izmantot „prāta vētru”, fokusa grupu vai citas metodes.
- (438) *Pilsoņu žūrijas.* Tradicionālās sabiedriskās apspriešanas vietā atsevišķa politiska jautājuma vai likumprojekta izvērtēšanai tiek izveidota pilsoņu žūrija, līdzīgi kā zvērināto žūrijas ASV

⁶⁴ Jurado, Elena (2008) *Citizenship: tool or reward? The role of citizenship policy in the process of integration*, Policy Network Papers, <http://www.policy-network.net/publications/publications.aspx>

⁶⁵ Mullgan, Geoff (2007). *Ready or not?: Taking innovations in the public sector seriously*, NESTA.

tiesu sistēmā. Politikas izstrādātāji prezentē pilsoņu žūrijai izstrādāto projektu. Žūrija ir tiesīga uzdot jautājumus un pieprasīt papildu informāciju, pēc tam balso „par” vai „pret” konkrēto projektu. Atkarībā no apspriežamā projekta mēroga var rīkot vienu vai vairākas šādas žūrijas.

- (439) *Organizētās pilsoniskās sabiedrības līdzdalības nodrošināšana.* Organizētās pilsoniskās sabiedrības grupām piemīt zināšanas un iemaņas, kā iesaistīt iedzīvotājus sabiedriskajos procesos. Organizācijas nodrošina atbalstu iedzīvotājiem tajos brīžos, kad ne valsts, ne pašvaldība to nespēj, tāpēc organizāciju darbs ir augstu vērtējams un veicināms. Pilsoniskās sabiedrības organizētās grupas ir tilts starp iedzīvotājiem un valsts pārvaldi, tās sniedz kompetentu un uz sabiedrības vajadzībām balstītu viedokli, iesaistās rīcības politikas izstrādē, ieviešanā un izvērtēšanā.

Pilsoniskā izglītība un sociālā integrācija

- (440) *Sociālās zinātnes.* Lai radītu izpratni par sabiedriskajiem procesiem – ekonomiku, politiku, kultūru – vispārējās izglītības un tālākizglītības programmās ir jāpievērš lielāka uzmanība sociālajām zinātnēm – socioloģijai, antropoloģijai, ekonomikai, politoloģijai. Tikai izprotot sabiedrībā notiekošo, sociālās problēmas un to iespējamās cēloņus, cilvēks var veidot savu viedokli un aktīvi piedalīties šo problēmu risināšanā.
- (441) *Pilsoniskās līdzdalības programmas.* Līdztekus teorētiskām zināšanām pilsoniskajai apmācībai būtu jārada skolēnam priekšstats par to, kā praktiski darbojas valsts, kurā viņi dzīvo, kādi ir būtiskākie sociālie procesi un kādi ir institucionālie mehānismi, ar kuriem indivīds var izteikt savu viedokli un ietekmēt valstī notiekošo. Pilsoniskās izglītības sniegšanā skolām būtu jāsadarbojas ar pilsoniskās līdzdalības praktiķiem – nevalstiskajām organizācijām, kā arī jāiesaista skolēnu vecāki un tuvinieki.
- (442) *Diskusijas par sabiedrībā aktuāliem tematiem.* Lai vairotu sabiedrības informētību un izpratni par sociālām problēmām un to iespējamajiem risinājumiem, ir jāorganizē sabiedriskas diskusijas, kurās tiek apspriestas šī brīža aktualitātes, izteikti viedokļi, vērtējumi un nepieciešamie rīcības soļi. Būtiski šo skolu organizatori varētu būt skolas, jo to rīcībā ir šādām diskusijām nepieciešamie resursi (piemērotas telpas, aprīkojums) un tām ir viegli mobilizēt auditoriju, uzaicinot skolēnus, viņu vecākus, draugus un radniekus. Līdztekus skolām šādas diskusijas varētu organizēt arī nevalstiskās organizācijas, bibliotēkas.
- (443) *Dažādības vadība.* Viens no pasaulē veiksmīgi izmantotiem instrumentiem sabiedriskās līdzdalības, pārvaldes efektivitātes un masveida jaunrades celšanas instrumentiem ir dažādības vadība (*diversity management*).
- Lai pārvalde būtu pēc iespējas pietuvināta sabiedrībai, tai būtu jārespektē arī sabiedrībā valdošā dažādība un jāievēro dažādu sabiedrības grupu vienlīdzīgu tiesību princips arī pārvaldes personāla vadības jomā.
- (444) *Izglītošana par sociālo dažādību.* Rīkojot seminārus un kursus, ir jāvairo sabiedrības informētība par sociālo dažādību. Ļoti būtiski ir izglītēt valsts pārvaldē strādājošos, īpaši augstākā un vidējā līmeņa vadītājus, kā arī darbiniekus, kuri strādā tiešā saskarsmē ar klientiem, par dažādu sociālo grupu esamību, situācijām un vajadzībām.

E-pārvaldība un sabiedriskā inovācija

- (445) *Masveida jaunrades portāls.* Lai maksimāli izmantotu sabiedrības radošo potenciālu, ir jāievieš mehānisms, lai ikviens varētu ieteikt masveida jaunrades idejas. Izmantojot e-vidi, tas varētu būt portāls, kurā iedzīvotāji var iesniegt savas idejas, novērtēt, komentēt un

papildināt citu iesniegtās idejas. Lai motivētu cilvēkus apmainīties idejām, jāveido fonds veiksmīgāko ideju testēšanai un realizācijai, un jānosaka, ka 10 populārākās idejas ik gadu tiek realizētas no fonda līdzekļiem, u.tml.

- (446) *Masveida jaunrades balva.* Lai motivētu iedzīvotājus domāt par to, kā inovatīvi uzlabot sabiedrības pārvaldību, daudzās valstīs tiek izmantoti sociālās atzinības mehānismi, piemēram, nacionāla masveida jaunrades balva, kas ik gadu tiek piešķirta oriģinālākajam vai veiksmīgākajam jaunievedumam.
- (447) *Starptozaru masveida jaunrades koordinācijas institūcija.* Lielākā daļa sabiedriskās jaunrades skar vairākas nozares un valsts institūcijas, tāpēc otrs būtisks priekšnosacījums ir dažādu nozaru un institūciju savstarpēja sadarbība inovatīvu ideju realizācijā. Atsevišķās valstīs šim nolūkam tiek izveidotas atsevišķas institūcijas, kuru rīcībā ir administratīvie un finanšu resursi masveida jaunrades pārbaudīšanai un īstenošanai praksē.
- (448) *E-pārvaldība.* E-pārvaldības ieviešana būtu jāizmanto, lai strukturāli reformētu līdzšinējo valsts pārvaldi, veidojot to efektīvāku. Lai atvieglotu pilsoņu iespēju piedalīties referendumos un parakstu vākšanā gan vietējā, gan nacionālā līmenī, būtu jānodrošina iespēja piedalīties referendumā un iesniegt petīcijas, izmantojot e-tehnoloģijas. Iespēja balsot internetā līdz šim jau veiksmīgi īstenota vairākās Eiropas valstīs. Tāpat būtu aktīvi jāizmanto e-diskusiju, komentāru un reitingu iespējas, kā arī jāievieš lietotājam izdevīgs un vienkārši lietojams e-paraksts.

Stratēģijas īstenošana kā izaicinājums

- (449) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam īstenošana ir nākamo 20 gadu izaicinājums ne tikai politiķiem, publiskajai pārvaldei, ekonomiski aktīvajai un organizētajai pilsoniskajai sabiedrībai. „Latvija2030” uzrunā ikvienu mājsaimniecību, ikvienu cilvēku, kas būs galvenie ieguvēji no stratēģijas sekmīgas īstenošanas. Iezīmējot vadlīnijas Latvijas nākotnes attīstībai, „Latvija2030” ir uzsvērts, ka tās īstenošanās pirmais un būtiskākais priekšnosacījums ir sabiedrības kopējs darbs un atbildīga, saskaņota rīcība. Tādējādi „Latvija2030” aktualizē un izvērsē Latvijas Republikas Saeimas apstiprinātā konceptuālā dokumenta „Latvijas ilgtermiņa izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā” pamatdomu, ka sabiedrības attīstību virza ikviena cilvēka vēlme dzīvot labāk un domāt par labāku dzīvi saviem bērniem, uzlabojot dzīves kvalitāti tās dažādajos izpausmes veidos.
- (450) Latvijai līdz šim nav bijis vienota valsts ilgtermiņa attīstības redzējuma. Valstī ir radīts liels skaits – vairāki simti – attīstības plānošanas dokumentu ar vidējo plānošanas termiņu 5 gadi. Esošā attīstības plānošanas sistēma ir vāji saistīta ar budžeta plānošanu, netiek praktizēta rīcībpolitikas fiskālās ietekmes vidējā un ilgtermiņa novērtēšana un sistēmiska modelēšana. Grūtības rada arī valsts pārvaldes izteikti nozariskais plānošanas un darbības raksturs, nepietiekama lēmumu īstenošanas pēctecība un mērķtiecība. Iedzīvotāju neticība un neuzticēšanās valsts pārvaldei ir iemesls sabiedrības nepietiekamai iesaistei rīcībpolitiku plānošanas, īstenošanas un uzraudzības procesos. Svarīgs faktors ir politiskās gribas trūkums, kā arī pašu valsts pārvaldes darbinieku skepse par pieņemto stratēģiju īstenošanas iespējām.
- (451) Stratēģijas „Latvija2030” īstenošanas priekšnoteikums ir ne tikai apņemšanās, bet arī pacietība un neatlaidība, jo lielākā daļa nepieciešamo ieguldījumu un rīcību nedos jūtamu sabiedrisku un ekonomisku atdevi tūlīt vai dažu gadu laikā, bet gan ilgtermiņā. Vairums stratēģijas uzstādījumu prasa arī attieksmes un paradumu maiņu, kā arī augstu izpratnes līmeni un atbalstu sabiedrībā.
- (452) Latvijas iedzīvotāju pašreizējās paaudzes jau ir piedzīvojušas paradumu un domāšanas maiņu, pārejot no padomju sabiedrības un sociālistiskās saimniekošanas uz demokrātisku sabiedrību un tirgus ekonomiku. Pievienojoties ES dalībvalsts statusā, Latvija – valsts ar salīdzinoši nelielu iedzīvotāju skaitu – ir apliecinājusi sevi kā dinamisku valsti, kura ir spējusi īstenot tādas pārmaiņas, kādas prasītu daudz vairāk laika un resursu lielākās valstīs. Latvijas iedzīvotāji ir demonstrējuši apbrīnojamu spēju ātri mācīties un pielāgoties. Šī pieredze ir mūsu priekšrocība arī nākotnē.
- (453) „Latvija2030” ir ambiciozs izaicinājums, jo tā jāīsteno apstākļos, kad jāpārvar globālās ekonomiskās krīzes ietekme, fiskālā spriedze, IKP kritums, valsts, uzņēmumu un mājsaimniecību ilgtermiņa parādsaistību pieaugums, kas, savukārt, rada objektīvu un plaši atzītu vajadzību pēc ilgtermiņa perspektīvas un nepieciešamību izvērtēt pieņemamo lēmumu, rīcībpolitiku un pasākumu ilgtspēju. Stratēģijas mērķu, principu un uzstādījumu kopums jāizmanto kā atskaites sistēma šādam izvērtējumam.

Īstenošana vienotas attīstības plānošanas sistēmas ietvaros

- (454) Attīstības plānošanas sistēmas likums nosaka, ka Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija ir hierarhiski augstākais valsts attīstības plānošanas dokuments, kur izvirzītie valsts ilgtermiņa attīstības mērķi, prioritātes un telpiskās attīstības perspektīva tiek īstenoti, realizējot pakārtotas nozaru un teritoriju attīstības politikas.
- (455) Līdz ar to svarīgs uzdevums sekmīgai „Latvija2030” īstenošanai ir likumā noteiktās attīstības plānošanas sistēmas iedzīvināšana un realizēšana praksē, nodrošinot koordināciju un saskaņotību visos plānošanas līmeņos – nacionālā, reģionālā, vietējā, kā arī sadarbību starp plānošanā iesaistītajām pusēm – publisko, privāto sektoru, sabiedrību. Svarīgi, lai attīstības plānošanas sistēma būtu pietiekami elastīga un, pamatojoties uz regulāru valsts attīstības tendenču un prognožu analīzi vai atbilstoši valsts ilgtspējīgas attīstības vajadzībām, paredzētu iespējas nepieciešamības gadījumā veikt korekcijas visu līmeņu attīstības plānošanas dokumentos. „Latvija2030” tiek izmantota ne tikai nacionāla, reģionāla un vietēja līmeņa attīstības plānošanas dokumentu izstrādē, bet arī Latvijas nacionālo interešu formulēšanai ES, starptautiskajās organizācijās un forumos.
- (456) Atbilstoši valsts ilgtermiņa stratēģiskajiem uzstādījumiem un telpiskās attīstības perspektīvai tiek izstrādāti jauni vai izvērtēti un aktualizēti jau esošie nacionāla, reģionāla un vietēja līmeņa teritorijas attīstības, kā arī nozaru politiku plānošanas dokumenti, kas vienlaikus ir arī „Latvija2030” īstenošanas instrumenti, jo paredz konkrētus pasākumus un rīcības, ir sasaisti ar finansējumu un kalpo kopējo stratēģisko mērķu sasniegšanai.
- (457) Valsts galvenais stratēģijas īstenošanas instruments ir Nacionālais attīstības plāns, kas nosaka nozaru un teritoriju attīstības prioritātes vidējam termiņam jeb laika posmam līdz septiņiem gadiem. Plāns tiek īstenots ar nozaru un teritoriju (reģionu, pašvaldību) attīstības politiku starpniecību, t.sk., plānojot valsts un pašvaldību, ES politiku instrumentu un citu finanšu avotu investīciju programmas.

Attīstības prioritāšu un budžeta plānošanas sasaiste

- (458) Attīstības prioritāšu un budžeta plānošanas sasaiste ir principiāli būtisks priekšnosacījums „Latvija2030” un tai pakārtoto attīstības plānošanas dokumentu īstenošanai. Prioritātēm publisko finanšu plānošanā un izlietošanā kopumā ir jāatbilst izvēlētajiem un apstiprinātajiem valsts ilgtermiņa attīstības virzieniem un prioritātēm.
- (459) Ekonomiskā krīze, fiskālā spriedze valsts budžetā, kā arī pieaugošās valsts parādsaistības paralēli demogrāfiskās spriedzes pieaugumam ir radījušas nopietnu izaicinājumu Latvijas publisko finanšu ilgtspējai, t.sk. iespējām uzsākt un īstenot investīcijietilpīgus, ilglaicīgus projektus.
- (460) Tomēr skatoties no ilgtspējīgas attīstības viedokļa, publisko finanšu ierobežojumi un stingra fiskālā politika nevis apdraud Latvijas ilgtermiņa uzstādījumus, bet akcentē inovatīvu un efektīvu risinājumu nepieciešamību, piemēram, atjaunojamo enerģijas resursu izmantošana kā risinājums energodrošības un arī ārējās maksājumu bilances kontekstā, lielāka pilsoņu aktivitāte sevi ietekmējošu lēmumu pieņemšanā un pakalpojumu veidošanā kā risinājums publiskās pārvaldes atslogošanai, mūžizglītība kā risinājums pieaugošas demogrāfiskās slodzes atsvaram un sociālās nevienlīdzības mazināšanai.
- (461) Ilgtermiņa fiskālajai disciplīnai ir jābūt stratēģijas „Latvija2030” īstenošanas normai.

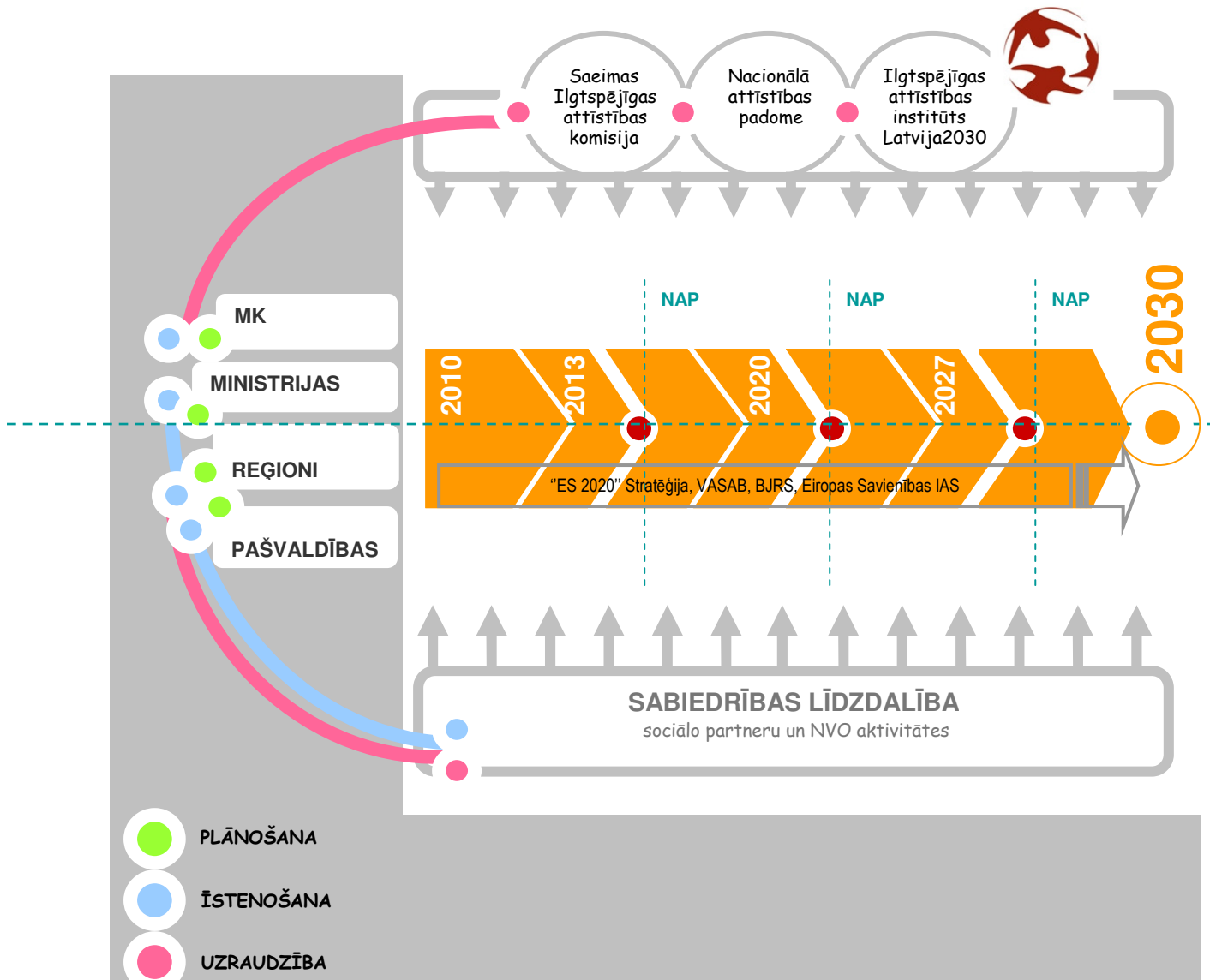
Ilgtspējīgas attīstības īstenošanas un uzraudzības process

- (462) Latvija2030” īstenošanu un uzraudzību nodrošina publiskā pārvalde – Ministru kabinets, tiešās pārvaldes iestādes, plānošanas reģioni, pašvaldības sadarbībā ar sociālajiem partneriem un organizētās pilsoniskās sabiedrības pārstāvjiem.
- (463) **Latvijas Republikas Saeima** apstiprina stratēģiju „Latvija2030”, un reizi 2 gados – pirmajā un trešajā gadā pēc Saeimas vēlēšanām – Ministru kabinets iesniedz izskatīšanai Saeimā Ziņojumu par valsts ilgtspējīgu attīstību un stratēģijas īstenošanas progresu. Pamatojoties uz ziņojumu, Saeima var lemt par atsevišķām izmaiņām stratēģiskajos uzstādījumos. Saeima izveido **Ilgtspējīgas attīstības komisiju**, kuras locekļi regulāri tiek informēti par aktuāliem jautājumiem valsts attīstības plānošanā, „Latvija2030” un Nacionālā attīstības plāna īstenošanā.
- (464) Latvijas konkurētspējas stiprināšana, sekmīga tautsaimniecības attīstība ir cieši saistīta ar kvalitatīvu un pēctecīgu globālo un valsts sociāli ekonomisko procesu pētniecību, kā arī iegūto rezultātu un rekomendāciju praktisku izmantošanu rīcībpolitiku plānošanā un ilgtspējīgas attīstības uzraudzības procesā. Tādēļ Latvijā, līdzīgi kā vairumā citu Eiropas valstu, ir nepieciešams radīt neatkarīgu pētniecības un prognozēšanas institūciju – **Ilgtspējīgas attīstības institūtu ”Latvija2030”**, kas, pakāpeniski un mērķtiecīgi attīstot savu kapacitāti, veidotu stabilu pētniecības bāzi valsts stratēģisko jautājumu izpētei politiski atbildīgu lēmumu pieņemšanai un argumentētu rekomendāciju sagatavošanai. Vienlaikus institūta uzdevums būtu vērtēt valsts fiskālās politikas atbilstību pieņemtajiem attīstības plānošanas dokumentiem un ilgtspējīgas attīstības principiem, kā arī veicināt sadarbību un analītisku diskusiju ar sabiedriskajām organizācijām, profesionālajām asociācijām, akadēmiskajām aprindām un publiskās pārvaldes institūcijām.
- (465) Ilgtspējīgas attīstības institūta „Latvija2030” pamatuzdevums būtu gatavot izskatīšanai Ministru kabinetā un Saeimā Ziņojumu par valsts ilgtspējīgu attīstību, t.sk. par Nacionālā attīstības plāna un „Latvija2030” īstenošanu.
- (466) Ilgtspējīgas attīstības institūta „Latvija2030” izveidē jāizmanto privātās un publiskās partnerības princips un dibinātāju pušu – valsts, privātā un nevalstiskā sektora – finansējums. Svarīgi, lai institūta pētījumi un prognozes būtu publiski pieejamas un kalpotu visai sabiedrībai, tostarp uzņēmējiem, nodrošinot ne tikai publiskās pārvaldes, bet arī sabiedrības informētību par attīstības tendencēm un iespējamajiem risinājumiem.
- (467) Lai sekmētu Saeimas noteikto valsts ilgtermiņa attīstības prioritāšu sasaisti ar valdības prioritātēm un nodrošinātu nepieciešamo rīcību pēctecību attīstības plānošanas dokumentos noteikto mērķu īstenošanai, **Ministru kabinets** veido *valdības rīcības stratēģiju* visam Saeimas pilnvaru termiņam. Valdības rīcības stratēģija ietver apņemšanos par stratēģijā „Latvija2030” un tai pakārtotajos attīstības plānošanas dokumentos, t.sk. Nacionālajā attīstības plānā, noteikto prioritāšu īstenošanas apjomu un tematiku attiecīgajā periodā, kā arī iezīmē vidēja termiņa valsts budžeta ietvaru šo uzstādījumu īstenošanai. Lai novērstu līdzšinējo attīstības un investīciju plānošanas sadrumstalotību, kā arī attīstības plānošanas atrautību no budžeta plānošanas procesiem, Ministru kabinets ieceļ par valsts attīstības plānošanu atbildīgo ministru Ministru prezidenta biedra rangā, paplašinot viņa mandātu attīstības un investīciju plānošanas un uzraudzības jautājumos. Jāparedz, ka ministrs akceptē būtiskākos attīstības un investīciju plānošanas dokumentus pirms to apstiprināšanas Ministru kabinetā, iesaistās valsts budžeta plānošanas procesā, nodrošinot

valsts īsteno tās fiskālās politikas ilgtspēju un atbilstību pieņemtajām attīstības stratēģijām, kā arī pārstāv Ministru kabinetu sadarbībā ar Saeimu un citām institūcijām valsts attīstības plānošanas, „Latvija2030” un Nacionālā attīstības plāna īstenošanas un uzraudzības jautājumos.

- (468) Paradigmas maiņa ekonomikā un izglītībā, inovatīvu risinājumu meklējumi daudzās jomās, kā to paredz Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija, ir saistāmi ar intensīvu stratēģiskās domas veidošanos un ideju apmaiņu valstiskā līmenī. Tādēļ, lai iztīrītu ar valsts ilgtspējīgu attīstību saistītus jautājumus, kā arī uzraudzītu „Latvija2030” īstenošanas procesu, pie Ministru kabineta darbojas **Nacionālā attīstības padome**. Padome kalpo kā sadarbības un viedokļu apmaiņas platforma, t.sk. par Ilgtspējīgas attīstības institūta „Latvija2030” veikto pētījumu rezultātiem un prognozēm pirms to iesniegšanas apspriešanai valdībā. Padomi vada Ministru prezidenta biedrs – par attīstības plānošanu atbildīgais ministrs. Padomes sastāvu veido Saeimas, Ministru kabineta, plānošanas reģionu, pašvaldību, Ilgtspējīgas attīstības institūta „Latvija2030” un nevalstisko organizāciju pārstāvji.
- (469) **Par valsts attīstības plānošanu atbildīgā ministrija** pārrauga valsts attīstības plānošanas un uzraudzības procesu – vada „Latvija2030” un Nacionālā attīstības plāna izstrādi un koordinē to īstenošanu, līdzdarbojoties nozaru rīcībspolitiku un teritorijas attīstības plānošanas dokumentu izstrādē un saskaņošanā. Ministrija veic „Latvija2030” un Nacionālā attīstības plāna īstenošanas uzraudzību. Ministrija organizē Nacionālās attīstības padomes darbu un nodrošina sadarbību starp „Latvija2030” un Nacionālā attīstības plāna īstenošanā un uzraudzībā iesaistītajām institūcijām.
- (470) „Latvija2030” attiecas uz ikvienu Latvijas iedzīvotāju, tādēļ par stratēģijas īstenošanu un uzraudzību atbildīgās institūcijas uztur un rosina **sabiedrisko diskusiju**, kuras ietvaros starp dažādām sabiedrības grupām notiek informācijas apmaiņa par labākajām, radošākajām un inovatīvākajām ilgtspējīgas attīstības idejām. Jārada **jaunas sabiedrības līdzdalības formas** (pilsoņu paneļi, pilsoņu žūrijas, starpnozaru un sabiedrisko inovāciju koordinācijas un sadarbības platformas, inovāciju portāli u.c.), iesaistot pēc iespējas plašāku cilvēku loku un radot pēc iespējas labāku vidi jaunu un radošu ideju ģenerēšanai. Jāpaplašina iespējas un veidi, kā Latvijas iedzīvotāji var pārliecināties par publisko finanšu resursu izmantošanu ilgtermiņa stratēģisko mērķu īstenošanai, kā arī iesaistīties lēmumu pieņemšanā un sabiedrisko pakalpojumu līdzveidošanā.
- (471) Valsts pārvaldei un pašvaldībām jāīsteno ilgtspējīgas un efektīvas publiskās pārvaldes prakse, rādot piemēru pārējai sabiedrībai. Publiskās pārvaldes darba rezultativitātes vērtēšanā jāīsteno ne tikai ieguldīto resursu uzskaitīšana, bet galvenokārt iegūto **rezultātu (ieguvumu) mērīšana**, vērtējot gan ieguldījumu izmaksu efektivitāti, gan izmantojot citas, ar privāto sektoru samērojamas izvērtēšanas metodes. Tās papildina ar iedzīvotāju regulāras apmierinātības ar publiskās pārvaldes sniegto pakalpojumu mērījumiem.
- (472) Būtiska nozīme rezultātu (ieguvumu) mērīšanā ir „Latvija2030” **indikatoriem**, kas atspoguļo virzību uz noteiktajiem ilgtermiņa mērķiem. Stratēģijas indikatori iezīmē pašus svarīgākos attīstības aspektus, lai pārskatāmā formā informētu sabiedrību par progresu konkrētos attīstības virzienos, ļaujot ikvienam ar izpratni iesaistīties diskusijā, vērtēt izvēlēto prioritāšu pareizību, kā arī saistīt sagaidāmos rezultātus ar atbildību par stratēģisko uzstādījumu īstenošanu.

Īstenošanas modelis

Indikatori

„Latvija2030” stratēģiskie indikatori

	Sākot no	2030	Avots, gads
Iedzīvotāju skaits (miljoni)	2,26	>2,02	CSP, 2009
Džini indekss	38	<30	Eurostat, 2008
IKP uz vienu iedzīvotāju gadā (EUR pēc pirktspējas paritātes)	14000	>27000	Eurostat, 2008
IKP uz vienu iedzīvotāju reģionālās atšķirības - reģionālā IKP uz vienu iedzīvotāju dispersija (%)	46,8	<30	Eurostat, 2006
Ekoloģiskās pēdas nospiedums (ha uz vienu iedzīvotāju)	3,5	<2,5	GFN, 2008
Tautas attīstības indekss (vieta pasaulē)	48	<30	ANO, 2007
Globālās konkurētspējas indekss (vieta pasaulē)	68	<40	PEF, 2009/10

„Latvija2030” indikatori

1 Kultūras telpas attīstība

Kultūras pasākumu apmeklējumu skaits gadā (uz 100 iedzīvotājiem)	181,7	>250	KM, 2008
Radošo industriju eksporta īpatsvars no visa valsts eksporta (%)	0,73	3	CSP, 2008
Latvijā producēto filmu – pilnmetrāžas un īsmetrāžas – skaits gadā	46	>100	CSP, 2008
Latviešu oriģinālliteratūras izdevumu skaits gadā	1522	>2500	KM, 2008
Amatiermākslas kolektīvu dalībnieku skaits gadā (uz 100 iedzīvotājiem)	2,7	>3,5	KM, 2008
Iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda un iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda nav latviešu valoda, bet kuri prot latviešu valodu, īpatsvars no visiem valsts iedzīvotājiem (%)	79	100	RAPLM, CSP, 2000

2 Ieguldījumi cilvēkkapitālā

Nabadzības riska indekss (pēc sociālajiem transfēriem)	26	<16	Eurostat, 2008
Darba ražīgums (IKP pēc PPS uz vienu strād.% no ES vidējā līmeņa)	51,3	>95	Eurostat, 2008
Vidējais paredzamais mūža ilgums jaundzimušajiem – vīriešiem	67,2	>75	Eurostat, 2008
Vidējais paredzamais mūža ilgums jaundzimušajiem – sievietēm	77,9	>82	Eurostat, 2008
Summārais dzimstības koeficients	1,45	>1,6	Eurostat, 2008
Mīrušo skaits no ārējiem nāves cēloņiem gadā (uz 100 000 iedzīvotāju)	107,9	<48	Eurostat, 2008
Vecuma demogrāfiskā atkarība (% iedzīvotāji virs darbaspējas vecuma attiecībā pret iedzīvotājiem darbaspējas vecumā 15-64)	24,9	<30	Eurostat, 2008

3 Paradigmas maiņa izglītībā

Bērnu skaits, kas mācās pirmskolas iestādēs (ISECED 0) 4 gadu vecumā (% no kopējā bērnu skaita)	76	>95	Eurostat, 2007
Iedzīvotāju (25-64 gadu vecumā) piedalīšanās pieaugušo izglītībā (% no visiem attiecīgā vecuma iedzīvotājiem)	6,8	>14	Eurostat, 2008
Pirms laika skolu pametušo īpatsvars (%)	15,5	<10	Eurostat, 2008
Ārvalstu studentu īpatsvars augstskolās (% mācību gada sākumā)	1,24	>10	CSP, 2008/09
Augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem (%)	27	>40	Eurostat, 2008

4 Inovatīva un ekoeftīva ekonomika

Ārējās tirdzniecības bilance (eksports-imports, miljardos EUR gadā)	-4,04	>0	Eurostat, 2008
Energoatkarība – neto energoresursu imports/bruto iekšzemes enerģijas patēriņš plus bunkurēšana (%)	61,5	<50	Eurostat, 2007
Izdevumi pētniecībai un attīstībai no IKP gadā (%)	0,61	>3	Eurostat, 2008
Energointensitāte ekonomikā – bruto iekšzemes enerģijas patēriņš pret IKP (kg naftas ekvivalenta uz 1000 EUR no IKP)	306,60	<150	Eurostat, 2007
Augsto tehnoloģiju nozaru eksporta īpatsvars no visa eksporta gadā	4,25	>15	Eurostat, 2006
AER īpatsvars no bruto iekšzemes enerģijas patēriņa (%)	29,7	>50	Eurostat, 2007
Inovatīvu produktu apgrozījums (% no kopējā apgrozījuma)	3,4	>14	Eurostat, 2007
Inovatīvo uzņēmumu īpatsvars (% no visiem uzņēmumiem)	19,6	>40	CSP, 2008

5 Daba kā kapitāls nākotnei

Pārstādāto atkritumu īpatsvars (%no savāktajiem atkritumiem gadā)	34	>80	CSP, 2008
Dabas resursu izmantošanas produktivitāte (EUR/resursu tonna)	520	>1550	Eurostat, 2005
Siltumnīcas efekta gāzu emisijas gadā (pret emisiju apjomu bāzes gadā) (Kioto protokols)	46,6	<45	Eurostat, 2007
Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju platības īpatsvars (% no valsts teritorijas)	18	18	LVGMA, 2007
Lauku putnu indekss (1999=100)	99,4	>120	Eurostat, 2006
Bioloģiskajā lauksaimniecībā izmantotās platības (% no visām lauksaimniecībā izmantojamām zemēm)	9,8	>15	Eurostat, 2007
Mežainums (mežu platība, % no kopējās valsts teritorijas)	49,9	55	CSP, 2008
Slāpekļa/fosfora savienojumu iekļūde virszemes saldūdens objektos (tonnas gadā)	3717/424	<2500/300	LVGMA, 2007

6 Telpiskās attīstības perspektīva

Pilsētu/lauku iedzīvotāju īpatsvars (%)	67,8/32,2	70/30	CSP, 2009
Autoceļi ar melno segumu no reģionālajiem valsts autoceļiem (%)	75,4	100	LVC, 2009
Autoceļi ar melno segumu no vietējiem valsts autoceļiem (%)	19,8	>50	LVC, 2009
Ārvalstu tūristu, kas uzturas 4 un vairāk dienas, skaits (milj., gadā)	0,4	>1,5	Eurostat, 2008
Rīgas plānošanas reģiona iedzīvotāju īpatsvars (% no valsts iedzīvotājiem)	48,5	<48	RAPLM, 2009
Kravu apgrozījums Latvijas ostās (miljoni tonnu gadā)	63,6	>130	CSP, 2008
Pasažieru apgrozība sabiedriskajā autotransportā (regulārās satiksmes autobusu milj. pasažierkilometri gadā)	2487	>2850	CSP, 2008
Apkalpoto gaisa satiksmes pasažieru skaits lidostā „Rīga” (milj., gadā)	3,69	>10	CSP, 2008
Pasažieru apgrozība dzelzceļa transportā (milj. pasažierkilometru gadā)	951	>1150	CSP, 2008
Apkalpoto pasažieru skaits Rīgas ostā (tūkst., gadā)	503,6	>1500	CSP, 2008

7 Inovatīva pārvaldība un sabiedrības līdzdalība

Valsts pārvaldes darbības efektivitātes indekss (%)	70,1	>95	PB, 2008
Balsotāju līdzdalība Saeimas vēlēšanās (%)	60,98	>70	CVK, 2006
Balsotāju līdzdalība vietējo pašvaldību vēlēšanās (%)	53,75	>70	CVK, 2009
Individuālā e-pārvaldes lietošana (% no iedzīvotājiem vecumā no 16 līdz 74 gadiem, kas lietojuši internetu pēdējos 3 mēnešos, sadarbojoties ar valsts institūcijām)	16	>80	Eurostat, 2008

Termini un saīsinājumi

- AER – atjaunojamie enerģijas resursi
- ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
- ASV – Amerikas Savienotās Valstis
- BJRS – ES stratēģija Baltijas jūras reģionā
- CSP – Centrālā statistikas pārvalde
- CVK – Centrālā vēlēšanu komisija
- GFN – starptautiska aģentūra „Global Footprint Network”
- ES – Eiropas Savienība
- EUROSTAT – Eiropas Kopienu Statistikas birojs
- R&D – pētniecība un attīstība (*Research & Development*)
- IKP – iekšzemes kopprodukts
- IKT – informācijas un komunikāciju tehnoloģijas
- ISECED – starptautiskā standartizētā izglītības klasifikācija
- LIZ – lauksaimniecībā izmantojamā zeme
- LVC – VAS „Latvijas Valsts ceļi”
- LVGMA – VSIA „Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra”
- KM – Kultūras ministrija
- MVU – mazie un vidējie uzņēmumi
- NVO – nevalstiskās organizācijas
- NVS – Neatkarīgo Valstu Savienība
- PB – Pasaules Banka
- PPS – pirktspējas paritātes standarts
- PEF – Pasaules ekonomikas forums
- TEN-T – Transeiropas transporta tīkls
- UCTE – Elektroenerģijas pārvades koordinācijas savienība (*Union for the Co-ordination of Electricity Transmission*)
- UNESCO – Apvienoto Nāciju Organizācijas Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija
- VASAB – Vīzija un stratēģijas ap Baltijas jūru (*Vision and Strategies around the Baltic Sea*)

- Absolūtā nabadzība** – situācija, kurā ilgstoši netiek apmierinātas cilvēka dzīves pamatvajadzības, tostarp vajadzības pēc pārtikas, dzeramā ūdens, sanitāriem dzīves apstākļiem, veselības, pajumtes, izglītības un informācijas.
- Aktīva novecošanās** – sabiedrisku darbību (ieskaitot algotu darbu, daļību sabiedriskās organizācijās, aktīvu atpūtu u.tml.) turpināšana pēc pensijas vecuma sasniegšanas.
- Aglomerācija (plānošanā)** – augsti urbanizēta teritorija, kas visbiežāk sastāv no šīs teritorijas centra – vienas vai vairākām lielām pilsētām – un apkārtējās teritorijas pilsētām un lauku centriem, kam ir cieši savstarpēji sakari. Tās robežas nosaka mobilitātes intensitāte, iedzīvotāju svārstmigrācija un pakalpojumi.
- Ainava** – teritorija tādā nozīmē, kā to uztver cilvēki, un kas ir izveidojusies dabas un/vai cilvēku darbības un mijiedarbības rezultātā. Ainava ir gan fiziogēogrāfisks komplekss, gan vēsturiski pārmantota tradīcija, paražu un estētisko īpašību kopums, kultūras mantojums, kam piemīt noteikta struktūra un funkcijas.
- Apdzīvojuma struktūra** – apdzīvojuma dažādo telpā nodalāmo elementu savstarpējā izvietojuma un saikņu noturīgs kopums, kas spēj nodrošināt apdzīvojuma veselumu un tā būtisko īpašību saglabāšanu, arī notiekot iekšējām un ārējām izmaiņām.
- Atjaunojamie enerģijas resursi** – enerģijas resursi, kas var eksistēt nosacīti bezgalīgi, jo atjaunojas dabiskā procesā. Tie ietver saules enerģiju, vēja enerģiju, krītoša un plūstoša ūdens enerģiju, biomasu, ģeotermisko enerģiju u.c.
- Attālinātais darbs** – darba attiecības, kurās darbinieks veic savus pienākumus, fiziski neatrodoties darba vietā, bet izmantojot informācijas un komunikāciju tehnoloģijas.
- Attīstības centrs** – teritorija, kurā ir resursu (t.sk. cilvēkresursu), sociālo un ekonomisko aktivitāšu koncentrācija un kas veicina apkārtējās teritorijas attīstību.
- Biogāze** – gāzdegviela, ko iegūst no biomasas un/vai bioloģiski noārdāmām atkritumu frakcijām un ko var attīrīt, līdz tās kvalitāte ir līdzvērtīga dabasgāzes kvalitātei, ko izmanto kā biogāzdegvielu.
- Bioloģiskā daudzveidība** – dzīvo organismu formu dažādība visās vidēs, tai skaitā sauszemes, jūras un citās ūdens ekosistēmās un ekoloģiskajos kompleksos, kuru sastāvdaļas tās ir. Tā ietver daudzveidību sugas ietvaros, starp sugām un starp ekosistēmām.
- Biomasa** – organiskas izcelsmes resurss, kura enerģija ķīmiskās pārveides rezultātā tiek pārvērsta siltuma, mehāniskajā un elektriskajā enerģijā.
- Bunkurēšana** – kuģu apgāde ar degvielu.
- Cilvēkkapitāls** – vidējais iedzīvotāju talantu un spēju apjoms, pareizināts ar ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu.
- Dabas kapitāls** – ekosistēmas elementu kopums, kas rada un uztur cilvēces eksistencei vērtīgus ekosistēmas pakalpojumus un produktus.
- Darba ražīgums** – darba efektivitātes rādītājs — noteiktā periodā (gadā) saražotās produkcijas apjoms uz vienu valsti vai uzņēmumā nodarbināto. Tas ir atkarīgs no darbinieku darbības (fiziskām un garīgām dotībām, veselības, kvalifikācijas, pieredzes, vecuma u.c.), vēlēšanās strādāt (radošas attieksmes pret darbu u.c. veicinošiem apstākļiem), apgādātības ar darbarīkiem (modernām mašīnām un tehnoloģiskām iekārtām, instrumentiem, darba vietas iekārtojuma u.c.).
- Demogrāfiskā slodze** – statistikas rādītājs, kas raksturo bērnu un pensijas vecuma iedzīvotāju attiecību pret darbības vecuma iedzīvotājiem.
- Depopulācija** – iedzīvotāju skaita samazināšanās.

Dispersija (izkliede) – rādītājs, ko izmanto statistikā kā starpposmu standartnovirzes noteikšanā un secināšanā par statistikas metožu izvēli. Tās aprēķināšanā nozīmīga loma ir izlases aritmētiskajam vidējam.

Ekoeftektivitāte – saistība starp nozaru attīstību, resursu patēriņu un radīto vides piesārņojumu. Ekoeftektivitātes indikatori ļauj izsekot, kā resursu ieguve un patēriņš ietekmē nozares attīstību un radītās slodzes vidē. Ekoeftektivitātes paaugstināšanu var panākt, efektīvāk izmantojot resursus, t.i. ieviešot inovācijas resursu un darbaspēka pielietojumā, kā arī aizstājot kapitāla un resursu ietilpīgus produktus un pakalpojumus ar darbaspēka ietilpīgiem.

Ekoeftīvā ekonomika – ekonomika, kas vērsta uz vides saglabāšanu, piemēram, ražošanā samazinot kaitīgo vielu emisijas nonākšanu atkritumos, aizstājot kaitīgās vielas ar nekaitīgām, nodrošinot materiālu nepārtrauktu apriti, kā rezultātā vielas nezaudē savu izejvielas vērtību.

Ekoloģiskā pēda – hektāros izteikta zemes un ūdens platība, kas nepieciešama, lai nodrošinātu kādas ekonomikas vai populācijas ilgtermiņa izdzīvošanu pie noteiktiem dzīves standartiem.

Ekonomiskais kapitāls – visi resursi, piemēram, darbaspēks, iekārtas un izejmateriāli, kuri rada ekonomisko vērtību.

Ekosistēma – noteiktā teritorijā sastopamo dzīvo organismu kopa, kurus savstarpēji saista līdzīgas prasības pēc nedzīvās (abiotiskās) vides apstākļiem, simbioze, barošanas ķēdes u.c. attiecības.

Ekosistēmas pakalpojumi – resursu un procesu kopums, ko nodrošina dabīgās ekosistēmas un kas iedalās četrās grupās: apgādes (piemēram, pārtikas vielas un dzeramais ūdens), regulēšanas (klīmata un slimību kontrole), atbalsta (barības vielu cikls, augu apputeksnēšana), kultūras (garīgā un rekreācijas).

Enerģētiskā drošība – valsts un ekonomikas funkcionēšanai nepieciešamo enerģijas apjomu nodrošināšana, mazinot enerģijas importa piegāžu pārtraukšanas un tehnoloģisko risku apdraudējumu.

Globalizācija – mūsdienu pasaules attīstības tendence, kas saistīta ar ekonomiskām, sociālām, tehnoloģiskām, politiskām u.c. izmaiņām, kā rezultātā vairums pasaules valstu un reģionu kļūst savstarpēji ciešāk saistīti un arī vairāk atkarīgi cits no cita. Šis process ietver pieaugošu preču, pakalpojumu, kapitāla, iedzīvotāju plūsmu starp valstīm.

Ilgspējīga attīstība – sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības un nodrošina vides prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas, kā arī nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu.

Infrastruktūra – tautsaimniecības teritoriālās struktūras sastāvdaļa, ko veido transporta, sakaru, tirdzniecības, enerģētikas un ūdenssaimniecības sistēma, kā arī mājokļi, skolas, veselības aizsardzības, kultūras, sporta u.tml. iedzīvotāju aprūpes objekti un to izkārtojums kādā teritorijā.

Inkubators – organizācija, kas veicina jaunu un sekmīgu uzņēmumu rašanos, nodrošinot tiem nepieciešamo atbalstu: telpas, biznesa atbalsta pakalpojumus u.c.

Inovācija – process, kurā jaunas zinātniskās, tehniskās, sociālās, kultūras vai citas jomas idejas, izstrādes un tehnoloģijas tiek īstenotas tirgū pieprasītā un konkurētspējīgā produktā vai pakalpojumā.

Integrēta plānošana – process, kas īpašās plānošanas aktivitātēs iesaista dažādus administratīvos līmeņus un dažādus sabiedrības un ekonomikas sektorus jeb nozares, pretstatā nozaru plānošanai. Integrētā plānošana ir kā fokālais punkts institūciju iniciatīvām un attiecīgo resursu piesaistīšanai. Integrētās jeb visaptverošās plānošanas kontekstā ekonomikas, sociālie,

ekoloģiskie un kultūras faktori tiek apvienoti un kombinēti, lai sniegtu priekšlikumus teritoriāliem un infrastruktūras izmantošanas lēmumiem ar mērķi veicināt ilgtspējīgu teritoriālu attīstību.

Jaunrade – cilvēka darbība, kuras rezultātā tiek radītas kvalitatīvi jaunas, oriģinālas materiālās un garīgās vērtības vai idejas. Garīgs darbs, kur tiek saskatītas un attīstītas neparastas, īpatnējas attiecības starp apkārtējām lietām, parādībām, idejām, faktiem u.tml.

Koģenerācija – vienlaicīga elektroenerģijas un siltumenerģijas ražošana vienotā termodinamiskā ciklā, lietojot vienu kurināmā veidu.

Kioto protokols – Apvienoto Nāciju Organizācijas vispārējā konvencija par klimata pārmaiņām.

Klasters (puduris) – komersantu, pētniecības, izglītības un citu saistīto institūciju sadarbības tīkls, kas darbojas noteiktā tautsaimniecības nozarē vai savstarpēji saistītās nozarēs, izmanto radniecīgas tehnoloģijas un līdzīga profila darbaspēka resursus, sastāv no juridiski neatkarīgiem komersantiem, kas ir savstarpēji konkurējoši, un vienlaicīgi realizē savstarpēju sadarbību.

Kompetences centrs – centrs, kas izveidots, vienam vai vairākiem komersantiem kooperējoties ar augstskolu vai pētniecisko institūtu laboratorijām, kuru pētījumi kalpo jaunu pieprasītu zināšanu un komercializējamu intelektuālu vērtību radīšanai.

Kultūras telpa – Latvijas sabiedrību vienojošs pamats, ko raksturo Latvijas vēsturiskās attīstības procesā veidojusies nācijas identitāte, kam kodols ir latviešu valoda, latviešu un citu Latvijā dzīvojošo tautu, kā arī latviešu diasporas radītās vērtības. Kultūras telpas sociālo vidi un sabiedriskās dzīves kārtību veido sabiedrībai kopīgie priekšstati un tradīcijas. Vienlīdz nozīmīga kultūras telpas tradīciju tīklojumā ir indivīdu rīcība, sasniegumi un idejas.

Kultūras kapitāls – no iepriekšējām paaudzēm mantotas un jaunradītas materiālas un nemateriālas kultūras vērtības, kas, mērķtiecīgi un radoši pielietotas, spēj radīt un rada jaunas ekonomiskas, sociālas un kultūras vērtības.

Kultūrizglītība – izglītības sistēmas sastāvdaļa, kas aptver ne tikai visu līmeņu (pamata, vidējo un augstāko) profesionālo izglītību kultūras nozarēs un speciālistu tālākizglītības iespējas, bet arī vispārēju izglītošanos kultūras jomās, ikviena radošo spēju talantu izkopšanu mūžizglītības perspektīvā.

Kuponu sistēma – sistēma, kuras ietvaros daļa konkrētai sfērai paredzētā budžeta finansējuma tiek piesaistīta kuponiem, kuri tiek sadalīti visiem pilsoņiem. Katrs pilsonis secīgi var izvēlēties, kam novirzīt savus kuponus un līdz ar to – tiem piesaistīto finansējumu.

Mentori – pieredzējuši vadītāji, uzņēmēji, profesionāli eksperti dažādās nozarēs, kuri darbojas kā padomdevēji.

Metropole – lielas pilsētas ar labu sasniedzamību un cilvēkam labvēlīgu vidi. Metropole ir valsts vai reģiona ekonomiskais, politiskais un kultūras centrs un ir nozīmīgs starptautisko sakaru mezgla punkts.

Mūžizglītība – izglītības process cilvēka dzīves garumā, kas balstās uz mainīgām vajadzībām iegūt zināšanas, prasmes, pieredzi, lai paaugstinātu vai mainītu savu kvalifikāciju atbilstoši darba tirgus prasībām, savām interesēm un vajadzībām. Mūžizglītība apvieno neformālo mācīšanos ar formālo izglītību, attīsta iedzimtas spējas līdztekus jaunām kompetencēm.

Paradigma – skaidri indivīdu vai sabiedrības grupu pieņēmumi un izpratne par pasaulē notiekošām lietām. Sistēmiska paradigma palīdz uztvert parādības un notikumus to dinamiskā kopsakarībā.

Paradigmas maiņa – fundamentāla individuālu personu vai sabiedrības grupu uzskatu maiņa.

Park & ride – transportlīdzekļu novietošanas un pārsēšanās sistēma, kas paredz autotransporta stāvlaukumu sasaisti ar sabiedriskā transporta tīklu, lai pilnīgāk izmantotu sabiedrisko transportu un atslogotu transporta plūsmu pilsētas centrā

Pilsoņu panelis – diskusiju forma ar mērķi ir pārbaudīt, kāds būtu sabiedrības viedoklis, ja visas iesaistītās puses tiktu informētas par citu pušu viedokli un argumentiem.

Policentriskā telpiskā struktūra – tiek attiecināta uz apdzīvojuma sistēmas morfoloģiju. Tā pieņem, ka dažādos apdzīvoto vietu hierarhijas līmeņos pastāv vairākas līdzīga izmēra pilsētu aglomerācijas, pretstatā situācijām, ka katrā no līmeņiem dominē tikai viena liela centrālā pilsēta, dažkārt pat izslēdzot atsevišķu telpisko starplīmeņu eksistenci. Policentriskās telpiskās struktūras un attīstības princips var tikt piemērots dažādos līmeņos, sākot no visas Eiropas līdz reģionam.

Publiskā (valsts) pārvalde – tiešā un pastarpinātā nacionālā, reģionālā un vietējā pārvaldes līmeņa institūciju kopums. Publiskās pārvaldes misija ir kalpot sabiedrībai, apmierināt tās vajadzības un nodrošināt valsts attīstību, īstenojot valsts politiku saskaņā ar likumu, profesionāliem standartiem un demokrātiskas pārvaldes principiem.

Radošais kapitāls – radoši cilvēki, kuri rada jaunas idejas, tehnoloģijas, saturu, produktus un pakalpojumus, kā arī augstās tehnoloģijas.

Radošums – iedzimta un izkopta indivīda īpašība/spēja radīt oriģinālas un jaunas nozīmes tēlus. Radošā darbība palīdz atklāt jaunas iespējas un formas labākajiem kopā dzīvošanas un darbības modeļiem, piemēroties jauniem apstākļiem un pārveidot esamību ar radošās iztēles un iniciatīvas palīdzību. Radošums attiecināms ne tikai uz jaunu mākslas priekšmetu vai stīlu radīšanu, bet uz problēmu risināšanu jebkurā iespējamā jomā.

Reģionālā pozicionēšanās – konkurētspējīgu priekšrocību un identitātes veidošana reģiona ietvaros.

Relatīvā nabadzība – situācija, kurā cilvēka dzīves apstākļi ilgstoši ir salīdzinoši sliktāki nekā pārējās sabiedrības dzīves apstākļi. Īslaicīgā nabadzība ir situācija, kurā cilvēks īslaicīgi nonāk absolūtā vai relatīvā nabadzībā.

Revitalizācija – sena apbūves kompleksa vai teritorijas funkcionāla aktivizācija, pielāgojot to jaunai sabiedriskai funkcijai.

Sasniedzamība – attiecas uz to, cik viegli sasniedzami galamērķi. Papildus fiziskai sniedzamībai, izmantojot transporta infrastruktūru, savienojamība ar modernu telekomunikāciju sistēmu starpniecību veicina teritoriju sniedzamību netaustāmā veidā. Sniedzamība ir atkarīga no transporta infrastruktūras un pakalpojumu izplatības un kvalitātes.

Sinergija – ietver tehniskos, ekonomiskos un organizatoriskos elementus. Tehniskā nozīmē sinergija ir dažādu elementu savstarpēji izdevīgs savienojums. Ekonomikas aspektā tas nozīmē aktīvu vērtības palielinājumu vai apjoma nosacītu izmaksu ekonomiju. Organizatoriski sinergija nozīmē atsevišķo resursu sasaisti vai pastāvošās organizācijas struktūras racionalizāciju, lai palielinātu efektivitāti.

Sociālais kapitāls – starp sabiedrības locekļiem pastāvošās neformālās sociālās saites un tīklojumi. Sociālo kapitālu raksturo ne sociālo saišu un tīklojumu esamība vai neesamība, bet arī savstarpējās uzticības līmenis, sadarbības kvalitāte un abpusējība.

Stratēģija – ilgākam laikposmam paredzēts vispusīgs, komplekss rīcības plāns, programma, kur izvirzīti pamatmērķi un norādīti to sasniegšanas galvenie līdzekļi. Uz tās pamata tālāk izveido detalizētākus īstermiņa plānus (taktiku).

Subsidiaritātes princips – katrs lēmums ir jāpieņem pēc iespējas tuvāk tiem, uz kuriem šis lēmums attiecas.

„Sudraba” ekonomika – ekonomikas koncepts (veids), kas, mainoties demogrāfiskajai struktūrai un pieaugot gados vecāku cilvēku skaitam, uzskata šo grupu par potenciāliem patērētājiem, radot jaunus pakalpojumu un preču veidus, tādējādi arī palielinot ekonomisko izaugsmi un paaugstinot gados vecāku iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

Telpas kapitāls – telpiskā daudzveidība un pieejamība, kas rada ekonomiskas, sociālās, kultūras un vides vērtību.

Telpiskā attīstība – teritoriju evolūcija visās tās dimensijās (ekonomiskajā, sociālajā, vides un fiziskajā).

Telpiskā plānošana – ietver metodes, ko izmanto sabiedriskais sektors, lai dažādos līmeņos ietekmētu cilvēku un to aktivitāšu izplatību telpā, kā arī dabas, rekreācijas teritoriju un dažādu veidu infrastruktūras izvietojumu.

Tolerance – iecietība pret citu uzskatiem, ticību, paražām.

Transnacionāls – apzīmē starptautisku sadarbību starp organizācijām un uzņēmumiem vairākās valstīs.

Urbanizācija – ilgtermiņa sociāli ekonomisks process, kam raksturīga iedzīvotāju un ražošanas koncentrēšanās pilsētās, pilsētu iedzīvotāju īpatsvara pieaugums un pašu pilsētu teritoriju izaugsme; process, kā rezultātā sabiedrības lauku dzīves veids mainās uz pilsētas dzīves veidu, pilsētnieciska dzīvesveida izplatīšanās.

„Zaļā” ekonomika – izpratne par ekonomikas un dabisko ekosistēmu savstarpējo atkarību (piemērs sekām – klimata izmaiņas un globālā sasilšana). „Zaļā” ekonomika ietver uz atjaunojamiem energoresursiem balstītas enerģijas ražošanu, aizvietojošot fosilos avotus, un šīs enerģijas efektīvu izmantošanu.